

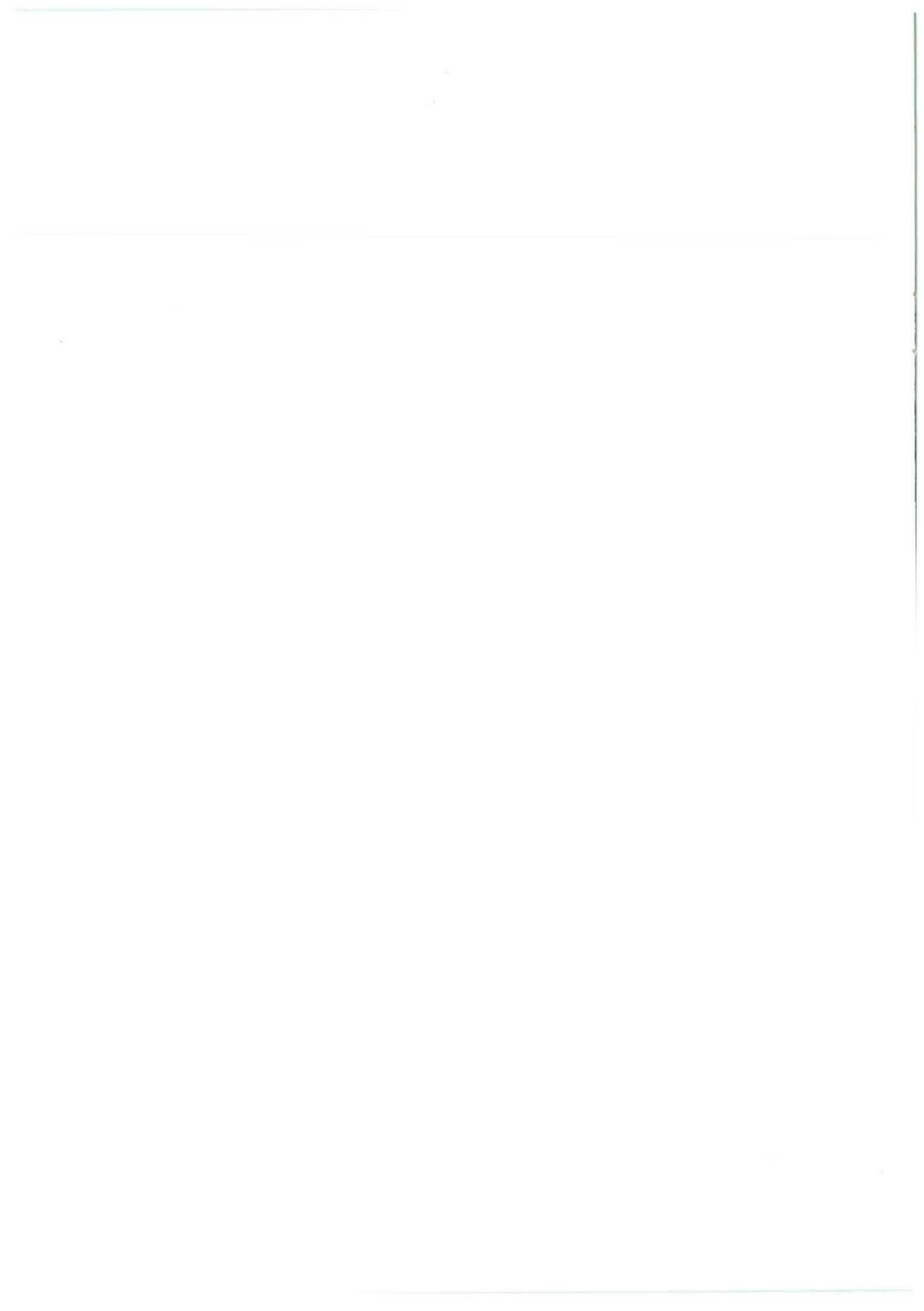
BOERDERIJ-SPECIAL

een uitgave ter gelegenheid van
'2003 jaar van de boerderij'

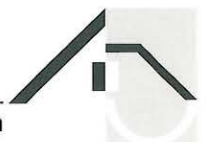
BOERDERIJ & ERF
alblasserwaard - vijfheerenlanden

BOERDERIJ-SPECIAL

een uitgave ter gelegenheid van '2003 jaar van de boerderij'

COLOFON

isbn	90-808038-2-0
redactie en illustratiekeuze	Barend Bode, Johan Braam, Piet den Hertog en Dick de Jong
eindredactie	Dick de Jong - Bureau Tekstwerk
druk	B.V. Grafisch Bedrijf Tuijtel
oplage	6500
letter	ITC Avant Garde

© Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende op de auteursrechten.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j°, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 882, 1180 AW Amstelveen).

Voor het overnemen van een (of meer) gedeelte(n) van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden (Molenstraat 159, 2961 AK Kinderdijk).

Omslagfoto:

Lekdijk 13/14 te Tienhoven

Genomineerde boerderij voor de

Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden.

(foto: A. Tukker)

TER INLEIDING	5
GENOMINEERDE BOERDERIJEN	
Hoogeind 17 - Leerdam	7
Helsdingse Voorweg 2 - Vianen	9
Hei- en Boeicopseweg 65 - Hei- en Boeicop	11
Lekdijk 13/14 - Tienhoven	13
Rietveld 14 - Arkel	15
Overslingeland 14 - Noordeloos	17
Bovenkerkseweg 96 - Giessen-Oudekerk	19
Binnendams 26 - Giessendam	21
Bergstoep 29/30 - Streefkerk	23
Oosteinde 42 - Wijngaarden	25
Kerkstraat 85 - Alblasserdam	27
VERHALENDE BIJDRAGEN	
Namen van landerijen onder Leerdam	31
Stadsboerderijen in Vianen	33
De boeren en hun schouwen	35
Herinneringen van een plattelandsjongen	37
Modelboerderij 'de Tinekeshoeve' te Gorinchem	41
Klaas Uilkema bezoekt Meerkerk	45
De eerste zuivelfabriek in de streek	47
Hennepteelt	49
Woonheuvels	51
Stoepen en stoepwerk	53
Jongerengroep van de Bond van Kaasproducenten	55
Zelfkazende boerin	57
De hofstee en alles d'r omhêên	59
VERKLARENDE WOORDENLIJST	62

TER INLEIDING

2003 is het Jaar van de Boerderij. Het is tevens het jaar dat het eerste lustrum van de Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden wordt gevierd. Aan beide feiten wilde het bestuur van deze stichting niet ongemerkt voorbij gaan. Het boek dat u thans in handen heeft is één van de initiatieven die de stichting ter gelegenheid hiervan heeft genomen.

Aan alle in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden functionerende historische verenigingen, de Stichting Streektaal en de afdeling Lek en Merwede van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland is gevraagd om een bijdrage te leveren voor een 'boerderijspecial'. Die bijdrage moest tweeledig zijn, zo was de opzet. Enerzijds moest er een tekst met informatie komen over de boerderij die de vereniging naar voren had gebracht voor deelname aan de verkiezing 'boerderij van de streek' en anderzijds een verhaal met een agrarische achtergrond. Bijna iedereen heeft hieraan gehoor gegeven en één of meer artikelen aangeleverd. Die zijn doorgenomen door een hiervoor in het leven geroepen gelegenheidsredactie. De redactie heeft gewerkt met het uitgangspunt zo weinig mogelijk te veranderen in de aangeleverde teksten, waardoor er sprake is gebleven van een grote schakering van bijdragen.

Een aardige bijkomstigheid is dat alle historische organisaties die in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden lokaal en regionaal actief zijn, door dit blad dat zal worden toegestuurd aan alle leden van deze vereniging, in de gelegenheid zijn om zich gezamenlijk te presenteren. Mogelijk is dit een belangrijke stap om te komen tot een vruchtbare en langdurige samenwerking.

Genomineerde boerderijen

HOOGEIND 17 - LEERDAM

Bij een inventarisatie bleken in de Gemeente Leerdam nog een kleine honderd boerderijen aanwezig te zijn, al of niet nog als zodanig in gebruik. Over het algemeen staan deze langs de Linge- en Diefdijk, het Recht van ter Leede, het Hoogeind, Loosdorp, Overheicop, Overboeicop en de Dorpsstraat in Schoonrewoerd.

Bij een nadere beschouwing bleek het grootste gedeelte van deze objecten in mindere of meerdere mate verbouwd te zijn, waarbij in veel gevallen het karakter van het pand ernstig aangetast is. Dit was vooral opmerkelijk bij veel nog in bedrijf zijnde boerderijen. Veelal verkeerden ook het erf en verdere omgeving in een minder positieve toestand. Gelukkig zijn hierop ook uitzonderingen.

De boerderij Hoogeind 17 ligt aan de zuidzijde van de weg, op een verhoging die deel uitmaakt van de Schoonrewoerdse stroomrug.

In de voorgevel bevinden zich muurankers met de cijfers '31'. Dit doet veronderstellen dat de boerderij met dwarshuis en bedrijfs-gedeelte uit 1631 dateert. Uit deze tijd is in ieder geval het metselwerk van geelrode baksteen, de kelders, de spiltrap, de doorgang tussen voorhuis en woonkeuken, de eiken krommers (flauw gebogen balken) in de houtconstructie op de voorzolder en waarschijnlijk ook de schouw in de middenkeuken.

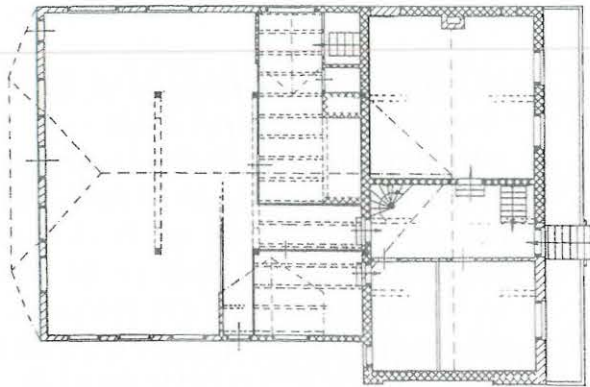
Het dwarshuis omvatte twee vertrekken, waarvan het rechter hoger lag en het linker direct via een deur in de voorgevel toegankelijk was. Waarschijnlijk nog in de 17^e eeuw is het opkarmervenster in de rechterzijgevel dichtgezet.

In het begin van de 18^e eeuw heeft een grote verbouwing plaats gevonden. Hierbij is een gedeelte van het metselwerk van de beide toppen van het dwarshuis opnieuw en met andere steen opgemetseld. Ook is toen de kap van het voorhuis en het bedrijfs gedeelte gerepareerd. Dit met handhaving van de eiken krommers. Ook werden de beide zijkapellen in de linker- en de rechterzijgevel gebouwd, de middenkeuken van een enkelvoudige balklaag voorzien en een aantal vensters dichtgezet. Mogelijk werd toen ook de tweede kelder gemaakt en werden tegen de linkerzijgevel steunberen geplaatst.

In de loop van de 19^e eeuw was weer een ingrijpend herstel van de voorgevel noodzakelijk. Het linker gedeelte werd afgebroken en opnieuw opgetrokken, terwijl de voordeur ongeveer 20 cm naar links verplaatst werd. Er werden ook lange muurankers aangebracht die het verder uitbuiken van het resterende muurwerk moesten opvangen. Ook werd de zij- en achtergevel van de stal versteend. In die tijd werd in het voorhuis een gang afgescheiden, waardoor de linker kamer verkleind werd.

Aan het einde van de 19e eeuw werd de stal aan één zijde verhoogd. In de 20e eeuw werden de kozijnen in de voorgevel ver-

nieuwd. Ook werd de stal buiten gebruik gesteld en voor bewoning ingericht. Dit had tot gevolg dat de oorspronkelijke indeling verdween en ook de gevelindeling gewijzigd werd.

De voorgevel is aan de rechterzijde opgetrokken uit geelrode baksteen met klezoren op de hoeken en vanaf de voordeur uit rode 19^e eeuwse baksteen. Tot circa twee meter hoogte is de gevel aangestroken met cementpleister met ingekrast blokverband, waaronder nog felblauwe kleursporen zichtbaar zijn. In de gevel bevinden zich van links naar rechts een schuifraam met luiken, de voordeur met bovenlicht en twee schuiframen met luiken van de opkamer. Hierboven zijn gemetselde ontlastingsbogen met zandstenen blokken als versiering en sluitsteen te zien. De hooggelegen voordeur is toegankelijk via een trapje met zeven treden. Hierop liggen hardstenen platen. Voor het trapje twee stoeppalen van Namense steen met een mannelijk en een vrouwelijk wapenschild.

De rechterzijgevel van het dwarshuis is grotendeels uit dezelfde geelrode 17^e eeuwse baksteen opgetrokken als de voorgevel. De top met vlechtingen is van 18^e eeuwse gele baksteen. Tot op ongeveer tweeënhalve meter hoogte is deze gevel met een cementpleisterlaag met ingekraste blokken afgestroken. Op de begane grond zijn twee vensters dichtgezet.

De kapelvormige uitbouw ter hoogte van de woonkeuken heeft vlechtingen in de geveltop en sporen van 18^e eeuws geel baksteenwerk aan de zijanten. Verder is deze uitbouw in de tweede helft van de 19^e eeuw uit rode baksteen opgetrokken.

De linkerzijgevel van het dwarshuis is ook opgetrokken uit 17^e eeuwse geelrode baksteen. Links en rechts bevinden zich lisenen (uitspringingen) in het muurwerk. Op de verdieping zit rechts een later iets naar binnen geplaatst venster. Een venster aan de linkerzijde is dichtgezet evenals twee halfronde lichten in de geveltop.

De achterkant van het dwarshuis heeft een venster op de begane grond. Het metselwerk van dit stuk is uit 17^e eeuwse geelrode baksteen en heeft een stroomlaag onder de dakrand. Ter plaatse

van de middenkeuken is de gevel van een kapelvormige uitbouw voorzien. Hierin zit op de begane grond een deur en een venster en op de verdieping een raampje. Er zijn nog sporen van felblauwe verf zichtbaar.

De stalgevel is uit rode baksteen opgetrokken. Hierin zitten twee horizontale mestluiken en drie stallichten. Het metselwerk van de achtergevel is gelijk aan dat van de rechterzijgevel en zal uit het midden van de 19^e eeuw dateren. Nadat de stal een andere bestemming had gekregen zijn nieuwe ramen en deuren aangebracht.

Het voorhuis bestaat uit een gang met rechts een vertrek en links een door een wand in tweeën gedeelde kamer. Het is door een brandmuur ter hoogte van de achtergevel van het dwarshuis gescheiden van de rest van de boerderij. Achter in de gang zit een 17^e eeuwse spiltrap naar de zolder boven het voorhuis. De rechterkamer is onderkelderd en ligt enige treden hoger dan de gang. De balklaag is weggetimmerd en de oorspronkelijke schouw tegen de rechterzijmuur is door een modernere vervangen.

De voorste, dwarsgeplaatste kelder is voorzien van een tongewelf en met rode plavuizen belegd. In de rechterzijgevel bevinden zich een kelderlicht en twee kaarsnissen.

De voorzolder heeft drie kapspanten, waaronder twee eiken krommers uit het begin van de 17e eeuw. De overige, grenen spanten dateren uit het begin van de 18e eeuw. De kap is van links naar rechts met gehakte rechte en amandelvormige telmerken genummerd van één tot en met drie.

Vanuit het voorhuis is door een 17e eeuwse doorgang de travee met de woonkeuken toegankelijk. Deze heeft een 18e eeuwse enkelvoudige balklaag, haaks op de voorgevel. De oorspronkelijke grote schouw is nog aanwezig, vermoedelijk daterend uit de 17e eeuw. Links daarvan bevindt zich de toegang tot de tweede dwarskelder met tongewelf.

Drie ankerbalkgebinten verdelen de middenkeuken en de voormalige stal in drie vakken. Het eerste gebint, gerekend vanaf de voorgevel, staat in de brandmuur. De breedte van de middenbeuk bedraagt 580 cm, die van de zijbeuken 310 cm.

Bijdrage : Historische Vereniging Vrienden van Oud-Leerdam.

Tekst : T.A. Blom.

Illustraties : Collectie Historische Vereniging Vrienden van Oud-Leerdam.

Bron : Groningen, Catharina L. van: De Vijfheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk (De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst), 's-Gravenhage, 1989.

HELSDINGSE VOORWEG 2 - VIANEN

Het buurtschap Helsdingen, even ten westen van Vianen, behoort tot de oudste nederzettingen van de Vijfheerenlanden. Reeds in de Karolingische tijd en dus geruime tijd voor de vestiging van de Stad Vianen en geruime tijd voor de ontginning van de Vijfheerenlanden waren deze hoge stroomruggronden bewoond. De oudste vermelding van de naam 'Hulsdinge' dateert uit de 13^e eeuw. De plattegrond van het buurtschap wordt gevormd door twee gevorkt op elkaar aansluitende wegen, die min of meer parallel lopen en weer samenkomen. Een dergelijke plattegrond komt in het Rivierengebied vaker voor. Ook Hagestein heeft een vergelijkbare plattegrond. Het buurtschap wordt gevormd door een kapel van middeleeuwse oorsprong, en verscheidene boerderijen. Eén van deze boerderijen zullen we nader belichten.

De oudste delen van de boerderij zijn uit de 17e eeuw. Echter gedurende vele eeuwen daarvoor was deze plaats al bewoond. Veel soorten middeleeuws aardewerk, onder andere Pingsdorf aardewerk, zijn hier gevonden.

Over de geschiedenis van deze boerderij is veel bekend. In de 17^e en in de 18^e eeuw -en vrijwel zeker ook daarvoor- was deze hofstede het bezit van de Van Brederodes en hun opvolgers, en behoorde daarom tot de Domeinen van Vianen.

De boerderij werd in erfpacht uitgegeven aan opeenvolgende per-

zeling werd genomen. Om verder maar te zwijgen van meer gewone gebreken zoals plichtsverzuim bij zijn functies en achterstallige betalingen.

De gewone 'boeren' erfpachters ging het overigens financieel ook niet erg voor de wind. De economische en landbouwkundige omstandigheden waren in de 18^e eeuw ronduit slecht, en de overstromingen maakten alles nog erger. Veel boeren konden hun lasten als pacht en belastingen niet opbrengen en voor hen was geen andere keus dan hun boerderijen te verlaten, te 'abandonneren'. Al deze hofsteden vervielen zo aan de Domeinen van Vianen. In de administratie wordt gesproken van de 'hofsteden en landerijen van de verlaten landen'. De boerderij waarover we het hier hebben was al sinds mensenheugenis in bezit van Domeinen, en wordt in de administratie, ter onderscheid van het groeiende aantal andere domeinboerderijen altijd genoemd als 'De oude Dominiale Hoeve'.

Ook Teunis van Doorn, die als erfpachter Van Cattenburgh was opgevolgd, was om deze reden genoodzaakt om in 1759 de boerderij te verlaten.

Vervolgens wordt de boerderij verhuurd aan Hendrik de Vor, die er al vele jaren woont en boert. Deze wordt als huurder opgevolgd door Peter de Graaff, die de boerderij in 1803 koopt.

In de 19^e eeuw wordt er vaak van eigenaar of bewoner gewisseld, maar de bewoners zijn steeds op een of andere manier aan Peter de Graaf verwant. Uit de gehele 19^e eeuw zijn veel akten en boedelinventarissen bewaard gebleven die gedetailleerde informatie geven over de wijze van wonen en werken op een boerderij.

In 1918 gaat de boerderij over in handen van Teunis den Hertog. Zijn nakomelingen wonen er nog steeds.

Wanneer we de boerderij zelf bekijken valt het op dat deze fors van afmeting, en zeer hoog is. In deze hoge delen van de Vijfheerenlanden was akkerbouw goed mogelijk. Zo ontstond een gemengd bedrijf waarbij het noodzakelijk was om een ruimte te hebben om te dorsen, en bergruimte voor graan, zowel gedorst als ongedorst.

De oudste delen van de boerderij zijn uit de 17^e eeuw. Dit valt bijvoorbeeld op te maken uit het metselwerk in de voorgevel. Daar zijn klezoorpjes toegepast: in de lengterichting doorgehakte stenen, gebruikt om al metselend goed uit te komen in de hoeken en naast de kozijnen. Een dergelijke wijze van metselen is na de 17e eeuw snel in onbruik geraakt.

De boerderij is van het voerdeeltype, dat betekent dat de deel in de lengterichting ligt. De deel is opgenomen midden tussen de gebinten van het achterhuis. Dit was zowel voerdeel als dorsruimte. Aan één zijde stonden de koeien, aan de andere zijde

sonen. Eén van de erfpachters was niemand minder dan de dijkgraaf Wolfert van Cattenburgh (circa 1660-1736). Hij zal de hofstede ongetwijfeld wel weer verhuurd hebben. Hij bewoonde zelf een kapitaal huis in de Achterstraat in Vianen, vlakbij kasteel Batenstein. Deze Van Cattenburgh geeft op zichzelf al voldoende stof voor een heel boek. Hij zag kans om zich door allerlei wangedrag gehaat te maken. Als voogd van zijn twee neefjes en nichtjes stak hij hun vermogen in eigen beurs. Als voorzitter van het dijkcollege, stak hij de hand in de beurs, waarvoor hij in gij-

was een forse ruimte voor de paarden. Deze waren nodig voor de akkerbouw. De brede deeldeuren zitten midden in de achtergevel en twee groepdeuren zitten ter weerszijden daarvan.

Het woongedeelte bestond uit een voorkamer in de middenbeuk, met aan weerszijden daarvan een smalle kaaskamer en een opkamer. Dit is bijna de standaardindeling voor boerderijen uit de Vijfheerenlanden. Bij een ingrijpende verbouwing omstreeks 1835 wordt de voordeur in de voorgevel dichtgemetseld en vervangen voor een raam. De deur verhuist naar een nieuw gemaakte zijgevel. In deze zijgevel komt ook een raam voor een nieuw gemaakte zijkamer.

In de stal is nog een grote schouw met een waterfornuis aanwezig. Deze schouw was het 'brandpunt' van het boerengezinsleven. Hier werd gewerkt, gekookt, worsten gerookt, brood gebakken en kaas gemaakt. In de zomermaanden deed de deel dienst als zomerkeuken, met de schouw als middelpunt. Tot aan de Tweede Wereldoorlog is deze traditie als zomerkeuken gehandhaafd.

Opvallend aan het exterieur zijn de vensters op de verdieping: een kruiskozijn en twee kloosterkozijnen. Dergelijke kozijnen zijn voorzien van glas boven en luiken onder. Deze vensters zien we vaak waar, net als hier, graan op de voorhuiszolder werd opge-

slagen. Dank zij deze luikjes kon het opgeslagen graan goed drogen. Bij de restauratie in 1990 zijn deze vensters op grond van aangetroffen bouwsporen en restanten weer gereconstrueerd. De achtergevel van de boerderij is ook bijzonder. Deze is in 1782 opnieuw opgetrokken, waarbij tweedehands kloostermoppen werden gebruikt, afkomstig van de gesloopte charterkamer van kasteel Batenstein. De rentmeester van de Domeinen krijgt vanwege de lage pachtopbrengsten voor dergelijke ingrepen alleen toestemming wanneer een en ander hoog nodig was en geen uitstel kon lijden.

De boerderij heeft in 1976 zijn agrarische functie verloren. Door het handhaven van de bijgebouwen, waaronder de hooiberg, en door het in ere houden van de boomgaard en de moestuin heeft het gehele complex zijn authentieke uitstraling grotendeels behouden.

Bijdrage : Historische Vereniging Het Land van Brederode.
 Tekst : P.T. den Hertog.
 Foto's : D. van der Bunt en collectie Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

HEI- EN BOEICOPSEWEG 65 - HEI- EN BOEICOP

De boerderij Hei- en Boeicopseweg 65 is een rijksmonument. Het pand dateert uit de 17^e eeuw en staat haaks op de weg. Hij is geheel opgetrokken uit rode baksteen en voorzien van een rieten wolfdak. De boerderij is relatief breed, waardoor de zijgevels laag zijn. Dit was in de streek een normale bouw in de 17^e eeuw. De boerderij is gebouwd op een woonheuvel. Hierop bevindt zich aan de oostelijke achterzijde ook een pannengedekte schuur voor kleinvee. Door de woonheuvel, die ongeveer 1,50 meter boven het maaiveld ligt, hield men bij overstromingen zolang mogelijk droge voeten. Ongeveer honderd meter achter de boerderij was vroeger een waterpoel. Mogelijk is hiermee een deel van de woonheuvel voor de schuur gemaakt, maar de poel zal daarna in gebruik zijn geweest voor het 'rotten' van de stengels van de hennepplanten, die tot ongeveer 1880 ook in Hei- en Boeicop veel werden verbouwd. De waterpoel is rond 1955 gevuld met huisvuil van Hei- en Boeicop en afgedekt met grond.

De boerderij heeft een rechthoekige plattegrond, met vóór het woongedeelte en achter het bedrijfs gedeelte. Het was een zogenaamde voerdeelboerderij. De deel was het middelste deel van de bedrijfsruimte. Aan de zijkanten hiervan stonden de koeien. De deel werd gebruikt voor het opbergen van gereedschappen en een kleine hoeveelheid hooi. De grote hooivoorraad werd opge-

slagen in een aparte hooiberg, die nu verdwenen is. In de achtergevel bevinden zich drie even grote deuren. Eén in het midden voor de deel en de twee andere aan de zijkanten, voor toegang tot de groep. Boven de deel bevindt zich een zolder met een laaddeur naar buiten. In de achtergevel bevinden zich ook nog twee uilengaten. De pomp bevond zich vroeger niet in de keuken, maar aan de achtergevel van het bedrijfs gedeelte.

De voorgevel heeft een asymmetrisch geplaatste voordeur met daarnaast een groot raam. Hiernaast zit aan weerszijden nog een klein raam. Deze indeling is kenmerkend voor dit type boerderijen uit die tijd. Het grote raam geeft licht in de voorkamer. Deze kamer werd ook wel als pronkkamer of nette kamer gebruikt. De kleinere ramen zijn voor twee zijkamertjes. Achter de oostelijke voorzijdekamer ligt de keuken.

Aan de westelijke zijkant bevindt zich tussen de zijvoorkamer en het bedrijfs gedeelte de kelder. Het plafond hiervan is verhoogd en daarop bevindt zich over een gedeelte een bedstede, die aan de voorkamerzijde open is. Omdat de instap van de bedstede nogal hoog is, is deze aan de zijkant vanuit de voorkamer bereikbaar. Hier leidt een klein trapje naar de vloer boven de kelder. De achtermuur van de voorkamer, de brandmuur tussen woon- en bedrijfs gedeelte, is gemetseld en maakt deel uit van de schouw. Aan de andere kant van de muur bevindt zich een kleinere

schouw met witte tegels. Aan de westkant van deze schouw is de broodoven.

Over de gehele boerderij bevindt zich een verdieping, met aan beide zijden van de brandmuur een schoorsteenboezem. Die aan de woonhuiszijde is gewelfd opgemetseld, die aan de bedrijfszijde vlak.

In 1977 is de boerderij geheel gerestaureerd en omgebouwd tot woonboerderij. Getracht is het oorspronkelijke karakter zoveel mogelijk te behouden. De balken en schoren zijn nog van de oorspronkelijke bouw. De raampartijen in de voorgevel zijn bij de restauratie niet gewijzigd. Aan de oostelijke zijgevel is toen ter plaatse van de keuken de zijmuur verhoogd en voorzien van een glaspartij. De hierdoor noodzakelijk geworden plaatselijke verhoging van het dak is tot in de nok doorgezet. De achtergevel is origineel gebleven.

Na de restauratie is op het achtererf een rietgedekte paardenstal met koetshuis gebouwd. Dit bouwwerk is in dezelfde stijl uitgevoerd als de boerderij en vormt daarmee een mooi geheel.

Voor het huis bevindt zich een gemoderniseerde boerensiertuin, die een restant is van een grotere aanleg. De erfverharding is grind en op het achtererf staan nog knotwilgen en ongeveer

tachtig hoogstamfruitbomen. Wanneer alle boerderijen zo zouden worden getransformeerd van bedrijfsgebouw tot woonhuis, zou veel moois in de streek behouden blijven.

Bijdrage : Vereniging Historisch Lexmond en Hei- en Boeicop.

Tekst : W. van Zijderveld.

Literatuur : Groningen, Catharina L. van: De Vijfheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk (De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst), 's-Gravenhage, 1989.

Foto's : Collectie Vereniging Historisch Lexmond en Hei- en Boeicop.

LEKDIJK 13/14 - TIENHOVEN

Deze boerderij wordt sinds 1965 bewoond door de familie Bos. Vroeger woonde hier de familie Vermaat, misschien wel 200 jaar lang. Deze familie was vooraanstaand, want in 1848 behoorde boer Vermaat tot de tien mannen van Tienhoven die kiesrecht hadden. In die tijd gold het censuskiesrecht. Alleen zij die meer dan een zeker bedrag aan belasting betaalden mochten hun stem uitbrengen.

De boerderij is gebouwd in het midden van de 17^e eeuw en bevat elementen van zowel de zuivere veehouderij, als van het gemengd bedrijf. Op de hooggelegen en vruchtbare gronden achter de Lekdijk was akkerbouw (graanteelt) mogelijk.

Aan dit gemengd bedrijf herinnert veel in de boerderij. De grote deeldeuren in de achtergevel duiden meestal op de mogelijkheid om graan naar binnen te rijden, zodat dit op de deel gedorst kon worden. Het gedorst graan werd dan opgeslagen boven de opkamer. Dat was de beste plaats om dit kostbare product te bewaren. In een buitenschuur was er meer gevaar van aan-

tasting door muizen. De vensters boven de opkamer zijn kloosterkozijnen, met boven glas en onder (vanouds) een luik. Door het luik open te zetten kon de zolder goed ventileren, waardoor het graan droog bleef. Bij een verbouwing in 1979 kwamen er volop kaf en haverkorrels tevoorschijn uit de kieren en de naden op de zolder.

Het achterhuis had een klassieke indeling voor deze streek met gemengd bedrijf: een brede middendeel van drie vakken. Aan de ene kant de plaats voor de koeien, en aan de andere kant de paardenstal en nog wat ruimte voor jongvee. De mest kon zowel door de mestgang achter de koeien, als door de mestluikjes in de zijgevel worden afgevoerd. Deze mestluikjes zijn inmiddels dichtgemetseld, maar de plaats is nog steeds herkenbaar.

Aan de melkveehouderij en de kaasbereiding herinneren nog de pekelbakken in de dubbele boogkelder, onder de opkamer. Van ergonomie had men toen ook al verstand, want er zijn ondiepe boogjes onder de pekelbakken waar de voeten onder gestoken konden worden voor een betere werkhouding. De kelder ligt op het oosten en bleef daardoor koel, altijd ongeveer 8 °C. Aan de andere kant, tegen de voorgevel is een kamertje dat vanouds dienst deed als kaaskamer.

Ook een onderdeel van de zuivelbereiding was het karnpad op de deel. Hier liep het paard rond, dat de karnmolen aandreef die de karn voor de boterbereiding in beweging zette.

De voorgevel is grotendeels opgetrokken uit gele ijsselsteentjes. Hierin is siermetselwerk aangebracht van rode stenen. Over de gehele breedte van de gevel is een laag met schuin liggende rode stenen verwerkt. Boven de vensters zitten fraai gemetselde ontlastingsboogjes, eveneens van rode steen met wit geschilderde natuursteen accenten. Het meest bijzonder zijn de metseltekens in de voorgevel en in de linkerzijgevel. Hier zijn, van rode steen geometrische figuren in de gele gevel aangebracht. Deze metseltekens zijn in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden, zeker op boerderijen, uiterst zeldzaam. Het zijn hier v-vormige figuren die wel heksentangen genoemd worden. De functie van deze figuren is in de eerste plaats decoratief, maar een symbolische functie is ook mogelijk.

De boerderij lijkt onaangetast en zonder veranderingen de eeuwen te hebben doorstaan. Dat is echter niet het geval. Aan de linkerzijgevel, tegen de opkamer, was een lelijke vierkante uitbouw geplaatst, die inmiddels weer gesloopt is. Ook de opkamer zelf is (al heel lang geleden) aan de achterzijde uitgebouwd met een keukenruimte. Dit is goed herkenbaar aan de verschillende stenen. De oorspronkelijke opkamer van gele ijsselsteen en de uitbreiding van rode steen. De oude voorgevel had een deur en een

raam naar de middenkamer, zoals in de gehele Alblasserwaard en Vijfheerenlanden gebruikelijk is. Zowel boven de deur als boven het raam was een ontlastingsboogje gemetseld. En ook boven de ruimte tussen raam en deur. Raam en deur werden in de jaren zestig van de vorige eeuw vervangen door een groot raam. Dit raam heeft inmiddels weer plaats gemaakt voor twee passende vensters, recht onder de ontlastingsboogjes.

Aan de rechterzijde, de erfzijde, zit een grote kapelvormige uitbouw met twee ramen. Zo kwam, ondanks het lage dak, toch voldoende licht binnen. Daarnaast waren enkele deuren, waarvan er één toegang gaf tot de deel, en één tot een portaal naar de woonruimte. Twee van de drie deuren zijn inmiddels verdwenen. In de rechterzijgevel zijn stalraampjes bijgeplaatst.

Op het erf staat een forse met riet gedekte schuur, met lage zijgevels. De schuur is, evenals de boerderij opgebouwd met gebinten. In de schuur zelfs nog gedeeltelijk van eikenhout. In deze schuur stonden koeien, varkens en paarden.

Al deze veranderingen, aanbouwen en het weer verwijderen van aanbouwen, hebben geen afbreuk gedaan aan het voorkomen van de boerderij. Het is in zekere zin ook een natuurlijk proces. De boerderij is een bedrijfsgebouw, en daarom dynamisch. Het gebouw wordt steeds aangepast aan de eisen van woongenot, maar meer nog aan de eisen die de bedrijfsvoering hieraan stelt. Dat dit helemaal niet erg hoeft te zijn bewijst deze boerderij. Ondanks veranderingen is het een schitterende boerderij gebleven. De uitstraling is authentiek.

Hoewel de boerderij een rijksmonument is, en daarom door de Monumentenwet is beschermd tegen sloop en aantasting is er toch reden tot zorg. De familie Bos beheert de boerderij zoals het behoort, maar door de komende dijkverzwaring zal de open ruimte voor de boerderij afnemen. De voet van de dijk komt dan dichterbij de boerderij te liggen. Door de druk van dit grondpakket kunnen de fundering en de gevels overbelast worden. Bovendien is het maar de vraag of de boerderij een volgende dijkverzwaring ook weer zal overleven.

-
- Bijdrage : Historische Vereniging Ameide en Tienhoven
 Tekst : C.J. Neels en P.T. den Hertog.
 Literatuur : Groningen, Catharina L. van: De Alblasserwaard (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst), Zwolle, 1992.
 Olst, E. van: Landelijke Bouwkunst in Zuid-Holland, Arnhem, 1994.
 Post, K: Het Boerenhuis in Nederland, 's-Gravenhage, 1975.
 Foto's : K. Post en H.M. den Uijl.

RIETVELD 14 - ARKEL

De boerderij ligt aan de binnenkant van de Lingedijk, tussen Arkel en Kedichem. Aan de buitenkant van de dijk bevindt zich schuin tegenover deze boerderij het voetpontje naar Spijk.

Het is niet bekend wanneer de boerderij precies is gebouwd. Vermoedelijk stamt het pand uit de jaren 1750 tot 1800. Tekeningen, koopakten en andere geschriften uit de begintijd ontbreken.

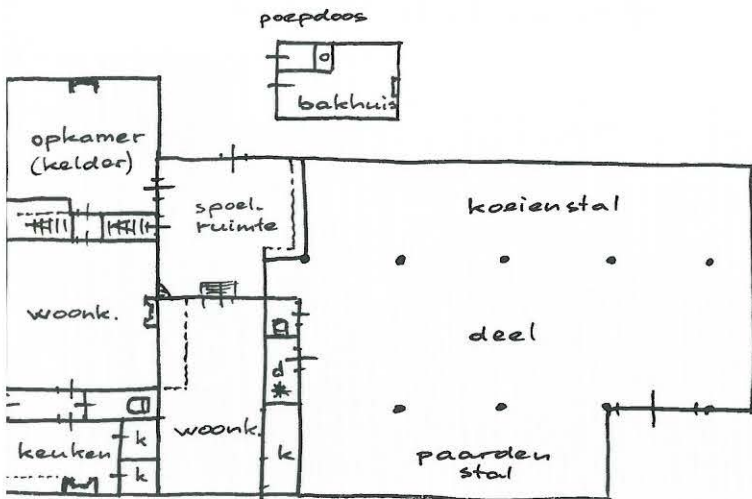
Alles wat we weten moeten we ontleen aan hetgeen er thans te zien is.

Het hoofdgebouw is rechthoekig van vorm en staat haaks op de Lingedijk. Hier is later een dwars voorhuis tegen gebouwd en weer later is er een tussenhuis gemaakt. Zowel het voorhuis als het tussenhuis zijn hoger dan de rest van de boerderij. Hierdoor heeft het pand een bijzonder aanzicht gekregen.

Voorhuis en tussenhuis hebben een pannendak en de muren zijn van baksteen. Onder het voorhuis is een grote kelder, met daarboven een opkamer. In deze kelder werd de kaas te rijpen gelegd, nadat deze uit de spoelruimte kwam. Het achterhuis heeft een gebintconstructie van eiken balken en

spanten. Deze zijn gemaakt van gekantrechte eiken boomstammen. Het dak van het achterhuis is met riet gedekt. Het is nog geheel in gebruik als stal. Vroeger stonden hier niet alleen de koeien, maar ook de paarden van de boer. De paardenstal ligt hoger dan de koeienstal. Boven de stal bevindt zich de hooizolder. Het hooi werd op de hooiwagen naar binnen gereden door de hoge houten deuren in de boerderij. Daarbij kon men het hooi zo van de wagen de zolder opsteken.

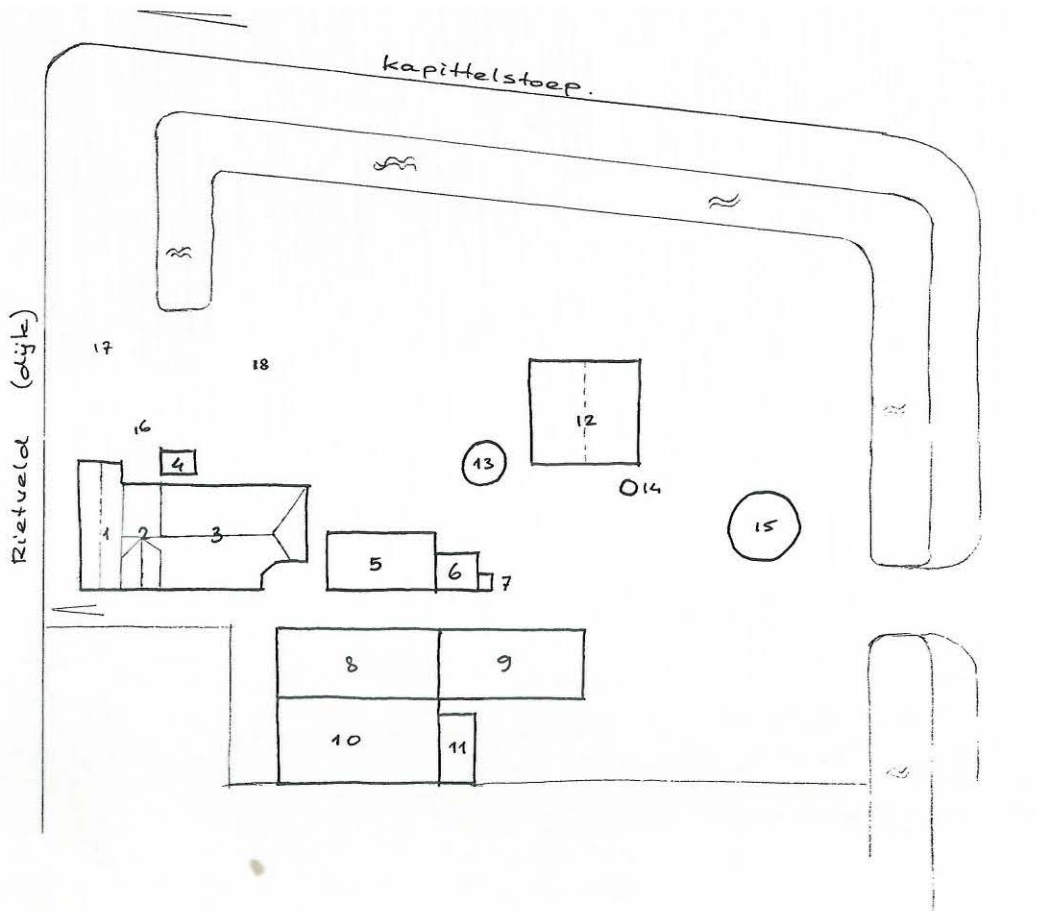
Op het erf zijn nog verschillende andere gebouwen aanwezig. Deze zijn weliswaar niet zo oud als het hoofdgebouw, maar de meeste dateren toch al wel van voor 1900. Bijzonder is het stenen bakhuisje, waarin ook de plee een plaats heeft gekregen. De boerderij is nog steeds in bedrijf, maar de huidige eigenaar heeft zijn werkzaamheden al wel omgeschakeld naar een modernere manier van bedrijfsvoering dan zijn voorgangers.

Bijdrage : Historische Vereniging Arkel en Rietveld.

Tekst : P. Zijdeveld.

Foto : P.T. den Hertog.

Tekeningen : P. Zijdeveld.

- 1 woonhuis
- 2 tussenhuis
- 3 stal / deel
- 4 bakhuis / poepdoos
- 5 schuur
- 6 garage
- 7 olie opslag
- 8 melk opslag / schuur
- 9 hooi opslag
- 10 stal melkvee
- 12 opslag machines
- 13 silo
- 14 silo
- 15 weilgras
- 16 siertuin
- 17 boomgaard
- 18 mestplaat

OVERSLINGELAND 14 - NOORDELOOS

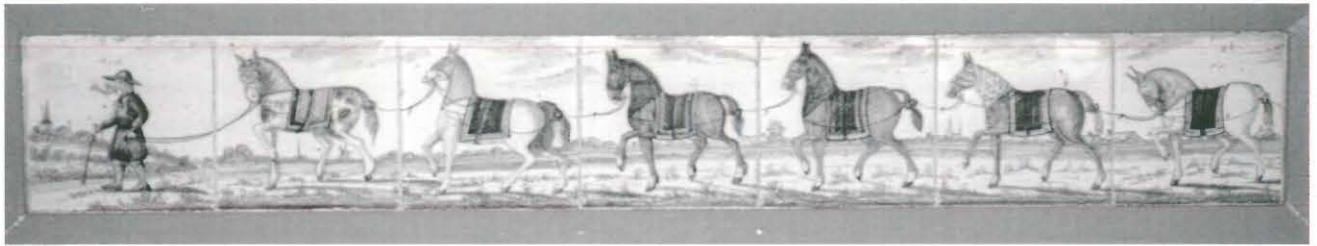
Deze op een kleine donk gebouwde boerderij dateert uit begin 17^e eeuw en is van het hallehuistype. De boerderij is grotendeels gedekt met riet. Op het stalgedeelte aan de westzijde is het riet vervangen door dakpannen. De gepotdekselde stalwanden zijn rond 1900 vervangen door metselwerk. Alleen het bovenstuk van de achtergevel is nog voorzien van gepotdekselde delen.

In de voorgevel vinden we nog stukjes metselwerk met kloostermoppen, wat er op duidt dat de voorganger van deze boerderij een voor die tijd solide bouwwerk is geweest. Het voorhuis heeft aan de westzijde boven de kelder een opkamer. Hier heeft in 1935 een brand zoveel schade aangericht dat de kopgevel gedeeltelijk moest worden vernieuwd. In het voorhuis bevindt zich nog de originele trap naar de opkamer en ook de oude bedsteedeurtjes zijn nog aanwezig, evenals een bedstede op zolder. In de middenkamer -die zijn licht krijgt via de ramen in de noord-oostgevel- treffen we een aantal tegeltableaus aan. Twee hebben een voorstelling van paardentransporten. De linker tegels stellen een begeleider voor met twee blauwschimmels, twee bruinen, een witte schimmel en een vosbont. De rechter tegels tonen een begeleider met respectievelijk een appelschimmel, een witte

schimmel, twee bruinen, een blauwschimmel en een witte schimmel. De begeleiders roken een pijp en dragen schoenen met beenkappen. In de ene hand hebben ze een stok en in de andere hand een touw dat aan de halster van het eerste paard is bevestigd. Alle paarden dragen een manenkap en een zadeldek, ter bescherming tegen de kou tijdens een transport. Dirk Kooijman, een vroegere eigenaar van de hofstede, heeft veel van dergelijke paardentransporten naar de Franse grens begeleid. Op zijn zeventigste verjaardag, in 1867, kreeg hij de tableaux van een Franse burgemeester als geschenk aangeboden. Volgens overlevering zijn de tegels in Holland gemaakt.

Het gebied waar deze boerderij staat wordt in de volksmond de 'Slingelandse Buurt' genoemd. Dit is het gedeelte van Overslingeland waar dicht bij elkaar drie boerderijen staan. De nummers 12 en 14 zijn op een donk gebouwd. Aan de verkaveling en het slotenpatroon is te zien dat we hier te maken hebben met een zeer oude bewoningsplaats. In ieder geval was er al bebouwing bij de aanleg van de eerste bedijking in de Alblasserwaard, die op last van Graaf Floris V in het jaar 1277 aaneengesloten werd. Dit is te zien aan de voorwetering, die achter de toenmalige

bebouwing is gegraven. We mogen echter aannemen dat hier al veel eerder bewoning was. Aan het water gelegen donken waren ook in de prehistorie al gezochte plaatsen voor bewoning, met name vanwege de vele overstromingen.

Aan de westzijde van de stal is een waterzolder, voor het geval dat het water erg hoog mocht komen. De laatste keer was dat in 1820. Daar is ruimte voor 26 stuks vee. Tijdens de watersnoodramp van 1953 heeft in deze hofstede nog vee uit het getroffen gebied op stal gestaan.

Op de oorspronkelijke stal was ooit plaats voor circa 20 volwassen melkkoeien, wat jongvee en een aantal paarden. De rest was werk- en opslagruimte. In de zolder zijn vage sporen van een karnmolen terug te vinden. Het rijgebint is met een muur afgescheiden van het stalgedeelte. Tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw was een groot gedeelte van de vloer nog 'aerden deel'.

De huidige eigenaresse is mevrouw Kortleve-de Leeuw. Zij bewoont samen met het gezin van haar zoon de boerderij. Haar voorgeslacht woonde al vanaf begin 17^e eeuw op deze hofstede, wat als zeer uitzonderlijk mag worden beschouwd.

Mevrouw Kortleve vertelt dat er ooit 60 bunder (hectare) land bij de boerderij hoorde. In de tijd dat haar vader er boerde was dat door vererving nog circa 26 hectare, waarop twintig melkkoeien werden gehouden. Inmiddels is het bedrijf uitgegroeid tot circa 75 hectare, waarop 120 stuks melkvee wordt gehouden. Voor-

dat de nieuwe ligboxenstallen aan de overkant van de wetering achter het huis werden gebouwd, stond er 54 stuks vee -groot en klein- in het achterhuis. Nu staan er boxen voor kalveren en is een deel in gebruik als kraamkamer en ziekenboeg. Zo herbergt het bijna vier eeuwen oude gebouw nog steeds vee op stal.

Doordat er vee op stal staat, hangt er de geur van koeien en hooi. Op het erf vinden we het varkenshok, nu bevolkt door twee paarden en twee geiten. Verder zijn er een kippenhok, de drooglijn, naast het huis een boomgaard met een suikerpeer, gieser wildeman en bredero, en een prachtige voortuin. Aan de overkant van de weg, aan het riviertje de Giessen, ligt de overtuin, een groentetuin. Deze ligt achter een heg, beschermt tegen de wind. Het erf is verhard met grind.

Eens schreef iemand: "Dit is de boerderij met het mooiste uitzicht van Nederland". En inderdaad, vanuit de ramen aan de voorzijde van de hofstede heb je over de tuin en de Giessen een adembenemend uitzicht op de Oudendijkse molen. Gezicht op een stukje oer-Holland.

Bijdrage : Historische Vereniging Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos.

Tekst : M. Mollema.

Foto's : Collectie Historische Vereniging Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos.

BOVENKERKSEWEG 96 - GIESSEN-OUDEKERK

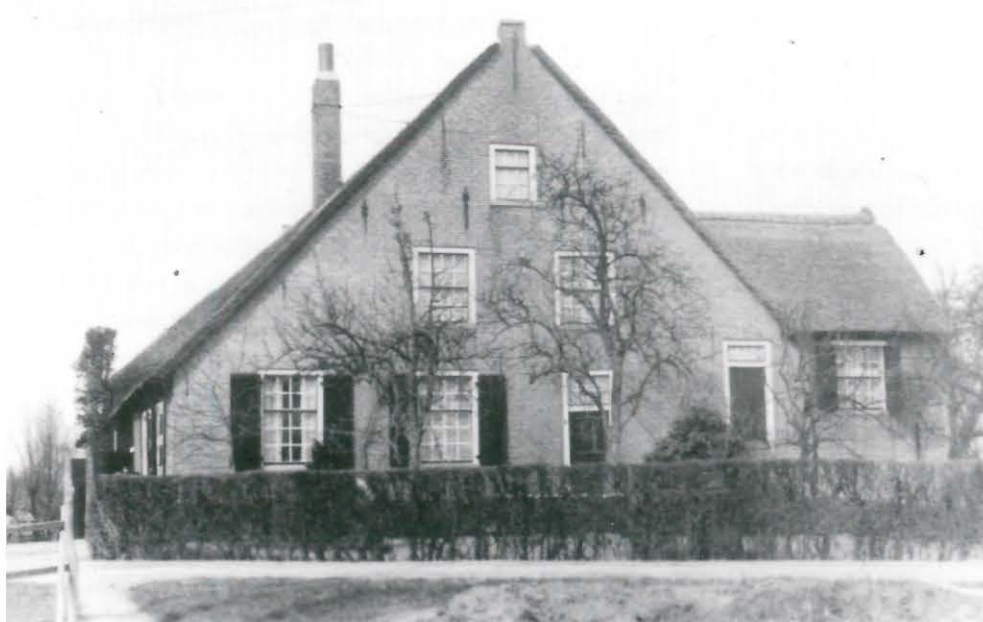
Door de ruilverkaveling hebben veel historische boerderijen hun oorspronkelijke functie verloren. Enkele, die opgekocht zijn voor puur woonbestemming, zijn goed gerestaureerd. Sommige zijn ten onder gegaan aan gebrek aan onderhoud. Andere zijn zonder meer gesloopt voor een stuk grond voor een nieuwbouwwoning. Om te voorkomen dat historische boerderijen door gebrek aan onderhoud verdwijnen, is het soms goed dat ze een andere functionele bestemming krijgen, waardoor het onderhoud is gegarandeerd. De boerderij die hieronder beschreven wordt voldoet hieraan.

De boerderij Bovenkerkseweg 96 en de naastliggende boerderij (Oudkerkseweg 2) zijn zowel in de 16^e als in de 19^e eeuw gelijktijdig afgebrand. De laatste brand, in 1838, is vermoedelijk aangestoken, als gevolg van een al lang slepende burenruzie.

De boerderij Bovenkerkseweg 96 is in 1838 op dezelfde fundatie weer opgebouwd. Dat verklaart waarom deze boerderij een 17^e eeuws grondplan heeft, met uitgebouwde opkamer, en een vroeg 19^e eeuwse gevelindeling.

Deze boerderij staat op een woonheuvel. In de tijd van de ontginning van de polders (11^e tot 13^e eeuw) werd vanaf de veenstroompjes zoals de Giessen het land ontgonnen. Op de koppen van de kavels kwamen de eerste boerderijen. Hierbij werd zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de natuurlijke hoogte van de oevers van de veenriviertjes. Om bij hoog water veilig te wonen werden deze natuurlijke hoogten verhoogd en uitgebreid. Zo ontstonden de woonheuvels waarop de boerderijen werden gebouwd. De boerderijen op woonheuvels dateren zonder uitzondering uit de eerste ontginningsperiode. Deze plaatsen zijn

dus al circa 800 jaar bewoond. De oudste geschreven bronnen zijn uit de 16^e eeuw. Deze boerderij wordt in de volksmond de 'Romijnenhofstede' genoemd, naar de familie Romijn die hier eeuwenlang woonde.

De boerderij heeft een L-vormige plattegrond, met een voorhuis met uitgebouwde opkamer en een achterhuis.

De gevels van het voorhuis zijn in kruisverband metselwerk opgetrokken, met vlechtingen en hanekamstrekken boven de ramen en deuren. In de gevels zitten schuiframen, een toegangsdeur en een vloeddeur die alleen bij hoog water dienst deed.

De kelder heeft geen gemetseld gewelf, maar een houten balklaag. Dat is aan de buitenzijde te zien aan de muurankers die de balken met de muur koppelen.

De tuitgevel van de opkamer was -op een kelderluik na- geheel blind. Rond 1900 zijn er ramen in de gevel gemaakt en is de gevel gestuct met patronen en motieven die we langs de Giessen meer tegenkomen, bijvoorbeeld bij Oudkerkseweg 6, in het dorp Giessen-Oudkerk en bij Binnendams 4 te Hardinxveld-Giessendam (naast De Koperen Knop). In het interieur zijn geen originele onderdelen meer te vinden.

Het achterhuis heeft een constructie met een ankerbalkgebint. De constructie bestaat uit staanders, waartussen de ankerbalk is geklemd. Deze constructie is verstevigd met houten schoren. Op de plaatsen van de pen-gat-verbindingen zitten hier en daar de telmerken, zoals de timmerman die destijds heeft aangebracht. De horizontale strijk balk draagt de verdiepingsvloer. De ruimte hierboven was geheel voor hooiopslag in gebruik. Door de hoge zolders kon de hele wintervoorraad hoog en droog worden bewaard.

In de westelijke zijgevel zaten de hooideuren die zo groot en hoog waren dat een hooiwagen in het 'rijgebint' naar binnen kon rijden. Van daaruit kon het hooi makkelijk gelost worden en naar de hooizolder worden opgestoken. Het erf aan de westzijde was zo smal dat het nauwelijks lukte om met een wagen de hooideur in te draaien. De hooideuren hebben nu een functie als lichttoetreding voor het achterhuis.

In de oostelijke zijgevel zitten nog de mestkleppen. Hierdoor werd de mest van achter de koeien op de mestplaat gegooid.

De spanten zijn aan elkaar gekoppeld en dragen het dak. Deze constructie is zo gemaakt dat de buitenmuren geen dragende functie hebben. De buitengevels van het achterhuis zijn hoofdzakelijk van hout, zoals dat in de Alblasserwaard bij veel oude boerderijen het geval is.

De oorspronkelijke toegang van het erf lag aan de westzijde van de boerderij. Aan de andere zijde zit de opkamer en zijn de mestluiken te vinden. Omdat het oorspronkelijke erf te smal was is de situatie nu omgedraaid. Op het erf zijn geen traditionele bijgebouwen meer aanwezig.

De oorspronkelijke toegang van het erf lag aan de westzijde van de boerderij. Aan de andere zijde zit de opkamer en zijn de mestluiken te vinden. Omdat het oorspronkelijke erf te smal was is de situatie nu omgedraaid. Op het erf zijn geen traditionele bijgebouwen meer aanwezig.

Bijdrage : Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen.

Tekst : H. Harrewijn.

Foto's : Collectie Dorp, Stad en Land en collectie A. van der Padt.

BINNENDAMS 26 - GIESSENDAM

De onlangs gerestaureerde en deels herbouwde boerderij Binnendams 26 staat aan een oude dijk langs de Gies-
sen op een woonheuvel, waar hij deel uitmaakte van een boerderijlint. Veel boerderijen van het oorspronkelijke lint zijn inmiddels gesloopt, maar in Binnendams bevindt zich nog een aantal boerderijen, die min of meer bij elkaar staan. Het gaat bij Binnendams 26 om een 18^e eeuws uiterlijk met vroegere kenmerken. De boerderij is van het hallehuistype.

Het pand is opnieuw voorzien van een rieten kap met aan de voorzijde een klein wolfseind. Het metselwerk in de voorgevel is van een harde gele ijsselsteen in kruisverband met een driekle-
zoor in de strekkenlaag. Bij de restauratie is voor de overige gevels dezelfde steensoort en hetzelfde metselverband toegepast. Het bedrijfsgedeelte, de stal met uitbouw, is aan de achterzijde

uitbouw. Gezien de harmonieuze verhoudingen van de voorgevel is het niet onwaarschijnlijk dat dit wel tegelijkertijd is gebeurd.

Evenals het voorhuis is ook het bedrijfsgedeelte voorzien van een uitbouw aan de westzijde, waardoor een stal in L-vorm is ontstaan. Het achterste deel is hiervoor dwars op de boerderij ver-
groot. De koeien konden hierdoor in één rij langs de gevel blij-
ven staan. De middelste van de drie traveeën is de dwarsdeel met in de zijgevel hooideuren onder een steekkap.

Voor de restauratie is gekozen voor een volledige vervanging van de kapconstructie, compleet met spanten, gordingen en sporen met als uitgangspunt de toen bestaande vorm. Voor de hele boerderij is gebruik gemaakt van een systeem met een A-spant. De plattegrond van de boerderij, zoals deze tot het einde van de vorige eeuw bestond, is te zien op het kadastraal minuutplan van

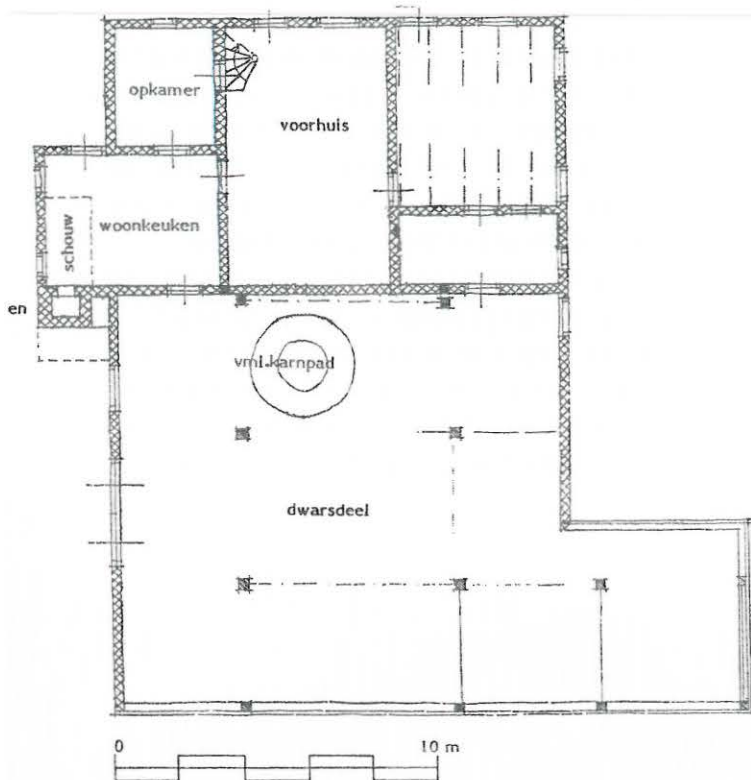

en aan de zijkanten voorzien van gepotdekselde houten delen. De overige zijgevels zijn van steen. De mestluiken, waardoor de mest naar buiten werd gewerkt, zijn vervangen door grotere open-
ningen waarin kozijnen zijn geplaatst. Hierdoor komt er veel meer daglicht in de voormalige stal.

De verschillende kozijnen in de boerderij zijn voorzien van schuiframen, een midden 17^e eeuwse uitvinding. Het twintig ruits venster bepaalt, evenals het zestien ruits venster, mede het uiter-
lijk van de voorgevel. Onder het kleinere venster bevindt zich een bolkozijn als kelderraam.

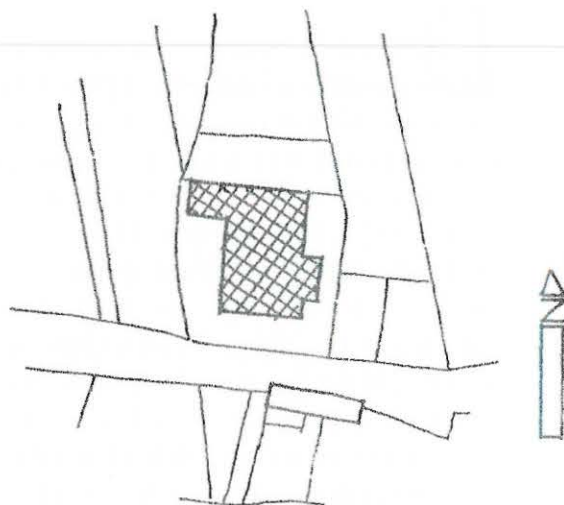
Zoals bij veel boerderijen in de omgeving het geval is, heeft Binnendams 26 een uitbouw van het voorhuis, hier aan de west-
zijde gesitueerd. Een bouwnaad in de voorgevel toont aan dat dit deel van later datum is. Het is onbekend of de deur in de aan-
bouw bij de oorspronkelijke bouw is aangebracht. De reden van deze extra deur in de voorgevel is een woningsplitsing geweest. De mogelijkheid bestaat echter dat deze later is geplaatst dan de

1830, met daarop de uit de zijgevel springende keuken aan de oostzijde. Doordat de keuken in de zijbeuk direct achter de kelder is geplaatst, ontstond een scheiding tussen het voorhuis en de keuken. Niet alleen springt de keuken uit de zijgevel, ook is die voorzien van een topgevel over de breedte van de travee, zodat meer licht via de vensters naar binnen kan vallen. Vaak betrad men de keuken van buiten, door de deur die in de uitbouw is geplaatst of via het bedrijfsgedeelte, dat van buiten toegang had door middel van een dwarsdeel. Het voorportaalje, dat aan de wegzijde voor de keuken was geplaatst, is tijdens de restauratie verwijderd. Zowel de keuken als de westelijke uitbouw van het voorhuis beschikken elk afzonderlijk over een stookplaats/schouw met een eigen rookkanaal. Opmerkelijk is dat, getuige eerder onderzoek, geen resten zijn gevonden van een schouw in het voorhuis. Dit geeft aan dat het voorhuis weinig in gebruik is geweest. Er werd gewoond en geleefd in de woonkeuken. Vanuit het voorhuis heeft men via de spiltrap toegang tot de opkamer die boven de kelder in de oostelijke zijbeuk is gelegen. De spil-

trap, die bewaard is gebleven, voert verder naar de zolder, die lange tijd dienst gedaan heeft als hooizolder.

Uit de opkamer is een kleine plafondschildering bewaard gebleven met een voorstelling van een engel, in de volksmond de engel Gabriël. In het voorhuis zijn de bedsteden teruggebracht. Van de tegeltaleaus heeft de eigenaar een tableau van zes tegels met een gele kanarie in een blauwe kooi opnieuw laten vervaardigen, wat te zijner tijd in de keuken zal worden teruggeplaatst. Verder zijn er nog resten van het karnpad bewaard gebleven die zich in de eerste travee achter de brandmuur bevond.

Aan de buitengevel van het voorhuis zijn stucwerkplinten aangebracht ter bescherming van het metselwerk met hierlangs een strook grind tegen het opsplitsen van regenwater.

Van de boerderijen in Binnendams verschilt de afstand van de voorgevel tot de openbare weg per boerderij. De reden hiervan is niet duidelijk. De ruimte tussen de huidige weg en de boerderij is voldoende voor een ondiepe voortuin. Hierin zijn leilinden geplaatst die zeer toepasselijk en karakteristiek zijn, aan de weggkant staan eveneens leilinden en een leikastanje. Ten oosten van het toegangspad bevindt zich een tuin die thans is dicht gelegd met graszoden. Als scheiding zijn tussen deze tuin en het pad hortensia's geplaatst.

- Bijdrage : Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam
 Tekst : E. Blokland
 Literatuur : Brouns & Frank Ruiten, Roeland: Boerderijen langs de Giessen, Delft, 1986.
 Foto's : C. Muilwijk.

BERGSTOEP 29/30 - STREEFKERK

In de kernen Streefkerk, Groot-Amers, Nieuwpoort en Lange-rak van de gemeente Liesveld staan gelukkig nog veel histo-rische hofsteden. Vanwege dijkversterkingen of om andere redenen moesten door de jaren heen veel boerderijen verdwijnen. De boerderij Bergstoep 29/30 wordt nog agrarisch gebruikt. Dat lijkt gewoon, maar inmiddels is het al bijzonder wanneer een 350 jaar oude boerderij in de 21^e eeuw nog volop in bedrijf is. De boerderij is sober uitgevoerd en typerend voor de Alblasserwaard. De gevels zijn breed met een laag aflopend dak. Het bedrijfsgedeelte is nog in takt, hoewel het niet meer als zodanig wordt gebruikt.

De met riet gedekte boerderij is een rijksmonument en bevindt zich in een uitzonderlijke goede staat. De boerderij wordt zeer goed onderhouden. Het pand is al eeuwen familiebezit en wordt nu bewoond door drie generaties, de families Verhoeff en Bleker. Het middenhuis wordt bewoond door Verhoeff en zijn vrouw. Het is geheel afgescheiden van het voorhuis waar de dochter met haar man en kinderen wonen.

De boerderij en de bewoners kennen een rijke historie. Reeds drie eeuwen woonden en werkten hier voorouders van de huidige bewoners. De historie van de familie Verhoeff, die al in de 15^e eeuw voorkomt, is beschreven door T.P. Verhoeff, geboren en getogen op deze boerderij. Ook vermeldt hij hoe de bewoners de verschrikkingen hebben doorstaan van een aantal dijkdoorbra-ken en hoe er maatregelen moesten worden genomen om vee en have te redden. Ook schrijft hij over de veepest, die enorme scha-de toebracht, zoals in 1744 toen er 5.900 stuks hoornvee in de Alblasserwaard bezweken.

Hij schrijft hoe 's zomers de koelte werd opgezocht in de grote voorkamer met de zware balken zoldering en de grote hoge ramen. Om deze voorkamer te bereiken moesten vijf treden wor-den genomen die door de tand des tijds waren uitgesleten. Een-maal boven kwam men bij een deur met blauwe en rode ruitjes. Het contrast van de beide kleuren fascineerde de schrijver. Als je door de blauwe ruitjes keek dan was alles somber, kil en doods. Heel anders was het als je door de rode keek, want dan baadde alles in een zee van warm licht. De schrijver beschouwt het als

symbolen voor de familiegeschiedenis op deze boerderij die voor de bewoners van geslacht op geslacht een haven en een schuilplaats is geweest. Hier was ruimte voor vreugde maar er was soms ook verdriet om alweer een kind dat veel te jong door de dood werd weggenomen.

In het voorhuis bracht de oudste generatie, naar oude gewoonte, de laatste levensjaren door. Hier werden ze na hun overlijden ook opgebaard, waarna ze door de hoge voordeur werden uitgedragen. De luiken werden dan als teken van rouw vele weken gesloten.

Ook beschrijft hij hoe eind 19^e eeuw vanwege het in de vaart komen van stoomschepen de vraag naar henneproducten afnam, waardoor de kleine hennepakkerijtjes langs de Lekdijk verdwenen.

De boerderij bestaat uit een voorhuis, een middenhuis, en een achterhuis. De brandmuur scheidt het midden- en het achterhuis. In het voor- en het middenhuis zijn geen gebinten zichtbaar. De muren dragen het grote rieten dak. In het achterhuis is de stal

maten en soorten. Het voorste gedeelte van de boerderij is uitgevoerd in een gele ijsselsteen, terwijl de stal van een latere datum zal zijn omdat hiervoor een rode waalmaatsteen is gebruikt. De voorgevel van gele ijsselsteen is eenvoudig gemetseld met vlechtingen en heeft boven de kozijnen hanekammen (strekken) van rode baksteen.

De vensters zijn heel verschillend van type en ouderdom. Het oudste kozijn bevindt zich op de verdieping in de oostgevel. Het is een kruiskozijn waarbij de oren van de bovendorpel doorlopen in het metselwerk.

In de zijgevel van de stal zijn nog de luiken aanwezig waardoor de mest naar buiten werd afgevoerd.

In de westgevel is op enkele plaatsen het dak gelicht om ruimte te maken voor een deur of een raampartij. De oostgevel valt op door de vele welvingen in het rieten dak, onder andere voor de hooideuren en de uitgebouwde kapel van het voorhuis.

In de loop van de tijd zijn verschillende kozijnen vervangen voor andere modellen, omdat ze aan vervanging toe waren of omdat de nieuwe generatie meer licht of meer ventilatie prefereerde. Dit

heeft het echter geen afbreuk gedaan aan het historische karakter van de boerderij.

Het gehele pand is met riet gedekt. Bij de boerderij hoorde buitendijks een hectare rietland waar men eigen riet kweekte, dat werd gebruikt om regelmatig een gedeelte van het dak te vernieuwen.

Aan de westkant van de boerderij is een streekeigen erf met grind en een siertuin rond een goed gerestaureerd stookhuis. Hier werd in een waterfornuis het water warm gemaakt voor de kaasbereiding. Ook is er een moestuin waar de dagelijkse groente wordt gekweekt. Rond en op het erf staan fruitbomen, waarvan enkele al zeer oud zijn. Ook staan er rondom de boerderij op diverse plaatsen knotwilgen. Het erf aan de oostzijde is ingericht voor de uitoefening van het bedrijf. Voor de boerderij staat een lindeboom die al veel generaties heeft overleefd: Op een foto uit 1920 is het al een

grote boom. En om het landschap rond de boerderij compleet te maken grazen de koeien in de wei.

Bijdrage : Historische Kring Nieuwpoort.

Tekst : J. van Vliet.

Literatuur : Verhoeff, T.P., Vier eeuwen Verhoeff 1588-1988.
Verhoeff, T.P., De blauwe en de rode ruitjes.

Foto's : P.T. den Hertog en collectie Historische Kring Nieuwpoort.

met de ankerbalkgebinten nog grotendeels zichtbaar. Wel zijn deze met hedendaagse constructies versterkt om het zware gewicht van het hooi op te kunnen vangen. Op de brede deel met een Hollandse stalindeling pasten 35 koeien. Het hooi werd via de hoge deuren in de zijgevel aangevoerd.

Uit oude tekeningen blijkt dat de boerderij geheel op staal is gebouwd, wat wil zeggen dat er geen paalfundering is toegepast. De boerderij is opgetrokken uit baksteen van verschillende for-

OOSTEINDE 42 - WIJNGAARDEN

De boerderij ligt in de lintbebouwing aan het Oosteinde van Wijngaarden op een verhoging in het landschap, mogelijk een middeleeuwse woonheuvel. Het hoogtevverschil op het erf is meer dan een meter.

De hoeve is een voorbeeld van de karakteristieke Alblasserwaardse soberheid. De boerderij is van het hallehuistype en staat in de lengterichting haaks op de weg. Het voorhuis (woongedeelte) bevindt zich aan de wegzijde. Vlak achter de brandgevel verbreedt de boerderij zich aan weerszijden met één meter.

Naast de boerderij ligt aan de oostzijde een oude boomgaard. Een echte boerenboomgaard met oude hoogstamfruitbomen, waarin bomen van veel verschillende rassen bij elkaar staan. In de winter zijn onder de fruitbomen veel sneeuwkllokjes te zien. In de zomer lopen hier wel eens koeien. Voor de boerderij ligt een tuin, gedeeltelijk een siertuin en gedeeltelijk een groentetuin. In de tuin staan vier jonge leibomen. De laatste oude appelboom bij de voorgevel is twee jaar geleden omgewaaid. Van de siertuin zijn restanten aanwezig, de groentetuin wordt nog bijgehouden.

Aan de westzijde van de boerderij loopt het oprijpad en daar-

delijk beeld geeft van de boerderij, omringd door de voormalige hennepakkers en sloten. Ook de vroegere erfbouw en indeling zijn goed te herkennen.

De boerderij is eigendom van de Diaconie van de Hervormde Kerk. Hoe de boerderij in bezit van de diaconie kwam is niet bekend. Mogelijk is deze geschonken, misschien verpand. De bewoners van de boerderij zijn al generaties lang, vermoedelijk sinds eind 1700, telgen uit het geslacht De Wit. De boerderij werd rond 1790 verpacht aan Teunis de Wit, afkomstig uit Streefkerk. Zo'n lange periode hetzelfde geslacht op een pachtboerderij is zeer opmerkelijk omdat vroeger boerderijen per jaar werden verpacht. Elk jaar moest opnieuw worden ingeschreven voor de pacht. Daarom werd door de bewoners weinig aandacht aan verbetering of verfraaiing van de boerderij besteed. Dat is nu een voordeel, want veel 'kerkboerderijen' zijn daardoor redelijk authentiek gebleven. De huidige bewoner, Hans de Wit, heeft geen opvolgers. Hij is bijna 65 jaar. Nog enkele jaren zal hij met zijn bedrijf op dezelfde voet voortgaan. Maar daarna...? Er zal ongetwijfeld veel veranderen.

Littekens in de gevels tonen de geschiedenis van de boerderij door de eeuwen heen. Ze herinneren aan wateroverlast en veranderde inzichten in wonen en werken. Veel is anders geworden, maar de verhouding is goed gebleven.

De voorgevel is van gele ijsselsteentjes. De zijgevels van gele en rode stenen, die flink door zouten, vocht en vorst zijn aangetast. Het stalgedeelte is van rode baksteen met gietijzeren stalvensters, vervangen in de jaren dertig. Rond 1980 zijn de toegangsdeuren naar het melklokaal gemaakt. De grote hooideuren bevinden zich in het rijgebint, op de oude plaats. De oostgevel is van houten delen, vroeger zwart geteerd. Hier zijn houten stalvensters met roedeversdeling en houten mestluiken te vinden. De achtergevel is gedeeltelijk van steen en gepotdekseld hout. Hieraan is in de loop van de jaren wel veel veranderd. Maar ondanks alle veranderingen zijn de gevels evenwichtig.

Het rieten dak heeft aan de voor- en achterzijde een wolfseind. Bij de hoge hooideuren is de dakvoet opgelicht. De noklijn achter de brandgevel is verhoogd, waardoor de typische Alblasserwaardse kameelrug is ontstaan. De verhoging van de nok heeft alles te maken met de hennep-teelt, die in de periode van 1600 tot halverwege 1900 volop in de waard voorkwam. De hennep-teelt vroeg zware bemesting, dus werd de veestapel uitgebreid. Dat vroeg op zijn beurt weer om een grotere wintervoorraad en daarom werd in de Alblasserwaard de hooizolder verhoogd. Mogelijk dateert de verbreding van de stal ook uit deze tijd.

naast ligt een aardappelakkerkje. Om de tuinen staat een mooie haag van ongeveer één meter hoog. Naast en achter het perceel lopen sloten. Boerderij en erfindeling zijn authentiek, maar helaas zijn bijna alle oude opstallen ten prooi gevallen aan modernisering en schaalvergroting van het boerenbedrijf. Desondanks heeft het geheel wel de typische uitstraling van een echte boerderij. De kruiwagen met borstel staat bij de hooideuren, de prachtige rondbonte koeien met horens liggen rustig te herkauwen op stal.

De bewoner is zich goed bewust van het verdwijnen van de oude bebouwing. Zijn bedrijf vraagt een andere inrichting van het erf. Wel is veel te herleiden uit de nog aanwezige kennis en oude foto's. Er is een mooie luchtfoto van 28 april 1952, die een dui-

Op de boezembalk van de grote schouw staat de -nu weggetimmerde- tekst: "Wat kan men meerder vrucht op deser aerde wense, als liefde tot den Heer en vrede met alle Menschen 1713". Delen van het pand kunnen zeker uit deze vroeg 18e eeuwse periode stammen.

Het voorhuis telt twee traveeën. De korbelen zitten verborgen achter het behang. De aanwezige golving wijst op een authentieke uitvoering. De hoger gelegen vloer in het voorhuis bood bescherming tegen wateroverlast. Tegen de brandmuur ligt de grote schouw, de tegels (meest witte) zijn ook nog aanwezig, maar niet te zien. Rechts van de schouw was de oven, die uitstak in de kaaskamer. Aan de andere kant van de grote schouw in het voorhuis waren twee bedsteden. Hieronder was, aan de westkant van het huis, een kelder. Dit was niet zo gebruikelijk, want de oostkant is veel koeler, zodat de meeste kelders zich veelal daar bevinden.

Op zolder komt de markante schoorsteen in het zicht. Ook wordt hier nog een origineel bovenschouwrtje aangetroffen. Het is met rondhout opgehangen aan het gebint. Deze schouw kon gebruikt worden bij het verblijf op zolder in geval van een overstroming.

Naast de schouw is in de brandgevel een luik naar de hooizolder aanwezig.

Er zijn geen sporen gevonden van een waterzolder maar het is heel goed mogelijk dat ook voor de dieren voorzieningen aanwezig waren. Wellicht zijn op de hooizolder sporen van een rijgboom te vinden. Misschien was op de deel ook een vloedstal. Mogelijk is er later gelegenheid voor nader onderzoek, die op die vragen antwoorden opleveren.

Achter de brandgevel waren aan de westkant de waterput, pomp, pompbak en een aanrechtje langs de buitenmuur. Hier werd 's zomers op oliestellen gekookt. Met rietmatten werd de stal afgeschermd. Het eerste, smallere travee was van de stal gescheiden met een schot. Het oostelijke deel deed dienst als melkhok. Hier stonden de bussen, teemsen en emmers. Hier was ook de toegang naar de kaaskamer.

Het oudste deel van de boerderij, het voorhuis, mag zeker gedateerd worden in het begin van de 18^e eeuw, maar op deze plaats is mogelijk al veel eerder bewoning geweest.

In de loop van de jaren is veel afgebroken en veel gebouwd. Eind jaren zeventig, in 1987 en in 1991 zijn de nodige aanpassingen aan het bedrijfsgedeelte uitgevoerd. De drie -eigenlijk drieënhalf-traveeën en de driebeukige hoofdstructuur zijn nog duidelijk aanwezig.

Ondanks de druk die op de boer als ondernemer wordt gelegd om ingrijpend de boerderij aan te passen aan de nieuwe bedrijfsvoering, is steeds de authentieke uitstraling bewaard gebleven. Het gevoel voor de boerderij en het erf heeft de boventoon gevoerd, waardoor het totaalbeeld een waardevol pand laat zien met enkele zeer bijzondere elementen.

Bijdrage : Historische Vereniging Binnenwaard.

Tekst : J. Karelse-de Jong.

Bron : Archief Historische Vereniging Binnenwaard en J. de Wit te Wijngaarden.

Foto's : Collectie H.A. de Kok en collectie Historische Vereniging Binnenwaard.

KERKSTRAAT 85 - ALBLASSERDAM

De belangrijkste bouwkundige elementen van de boerderijen in deze streek, van het hallehuistype, zijn de gebintconstructies. Ook de boerderij 'De Lichtstal' van de familie Klompenhouwer aan de Kerkstraat 85 te Alblasserdam is volgens dit principe gebouwd. Deze hofstede is gebouwd tussen 1834 en 1836. Opdrachtgever voor de bouw was Cornelis Smit en de boerderij werd verpacht aan Pieter Tuijtel sr. De boerderij was dus een geldbelegging. Na het overlijden van Cornelis Smit is de hofstede door de erfgenamen aan Pieter Tuijtel sr. verkocht voor 10.000 gulden.

Uit de analen blijkt dat Pieter Tuijtel sr. bouwman van beroep was, boer dus. Hij is geboren 16 april 1817 en overleden 16 mei 1894.

Pieter Tuijtel bekleedde naast zijn werk nog tal van andere functie's. Zo was hij onder meer heemraad van de polder Blokweer, bestuurslid van de polder Alblasserdam en vervolgens werd hij voorzitter van het polderbestuur. Hij was hoofdingeland van het

waterschap de Nederwaard en nadien voorzitter van dit waterschap.

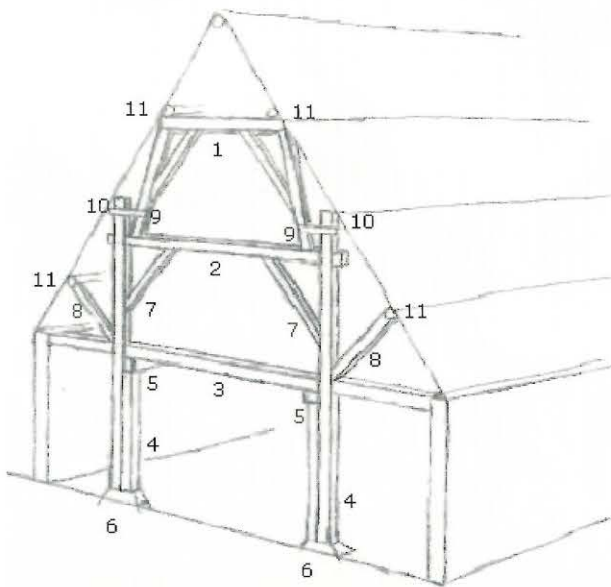
Op kerkelijk terrein was hij diaken van de Hervormde Gemeente van Alblasserdam, kerkmeester en vervolgens notabel. Ook was hij voorzitter en mede-oprichter van de Christelijke Nationale School aan de Kerkstraat. En tenslotte legde P. Tuijtel op 23 mei 1890 met zijn medebestuurders de eerste steen van de Kortlandse molen.

Na het overlijden van Pieter Tuijtel is er een boedelscheiding gehouden.

Het hele vermogen had een waarde van f 55.263,94, bestaande uit twee boerderijen met in totaal bijna 3 1/2 ha wei-, hooi- en bouwland, alsmede vier woningen.

De boerderij in de Kerkstraat 85 is achtereenvolgens bewoond geweest door Pieter Jzn. Tuijtel (van 1837 tot 1894), Maghiel-Eliza Pzn. Tuijtel (van 1894 tot 1919) en Pieter Eliza MEzn. Tuijtel (van 1919 tot 1937).

Benaming van de diverse gebinten:

1 kaspant	7 korbelen
2 ankerbalk	8 schoren
3 gebintstrijkbalk	9 blokkelen
4 stijlen	10 wormen
5 strijkbalk	11 gordingen
6 poeren	

Thans wordt het pand bewoond door de familie Klompenhouwer, die er alles aan heeft gedaan om de hofstede, en niet te vergeten het erf, in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Op het erf en in de tuin staan planten, struiken en bomen die op het originele boerenerf thuis horen, zodat de oorspronkelijke uitstraling tot zijn recht komt. De hofstede wordt gebruikt als woonboerderij en zo nu en dan als expositieruimte voor kunstenaars.

- Bijdrage : Historische Vereniging West Alblasserwaard.
 Tekst : H. Boelaarts (bewerking A. de Jong).
 Literatuur : P. Verhagen: De stem van het water, Molenaarsgraaf, 1987.
 Bron : Huisarchief van de familie Klompenhouwer.
 Illustraties : Collectie Historische Vereniging West Alblasserwaard.

Verhalende bijdragen

NAMEN VAN LANDERIJEN ONDER LEERDAM

In de omgeving van Leerdam komt een beperkt aantal typische namen voor van landerijen. Deze zijn niet officieel, maar elk stuk land heeft wel een naam, die bij de gebruiker en burens bekend is, zoals het voorste of achterste stuk, de eerste of tweede koekamp, de ossen-, schapen-, kalver-, hengsten- of pinkenkamp, maar dat zijn geen typische namen. Het zijn gebruiksnamen, die van vader op zoon overgaan, maar geen namen die met de geschiedenis van de streek verband houden.

Er zijn namen die iets vertellen over de vorm of grootte van het land: de Bredekamp, de Verel, de Streep, de Snip, het Smalweer, de Geer, het Hoekkampje en 't Weertje.

Ook komen namen voor die iets vertellen over het gebruik: de Griend of het Bosch. Het zijn namen voor weilanden, die ons vertellen dat hier vroeger een griend lag of een (peppel)bos. Ook de naam 't Loo is te verklaren als bos. Eigenlijk komt deze naam meer voor op zandgronden en hier in de streek slechts een enkele maal.

Namen als de Klever, Lieskamp en Rietput wijzen op het veel voorkomen van klaver, lies of rief. De laatste namen kunnen wijzen op uitgegraven gronden, die nu nog laag liggen. De naam Klever zou kunnen wijzen op vroeger akkerland, dat ingezaaid was met klaver, die zich nu nog handhaaft.

Een naam als de Put duidt de ligging van een oude eendenkooi aan, hoewel de namen als Kooi of Kooikamp een betere aanwijzing geven. Uit deze namen valt af te leiden dat er vroeger nog meer eendenkooien waren, dan wel eens in kaart zijn gebracht. Hoewel de meeste eendenkooien zijn verdwenen, wijst de vorm van het land er nog op. Een enkele maal zijn de vangpijpen nog aan te geven. Ook de omringende hogere kaden zijn soms te herkennen. Natuurlijk kan een naam als de Put ook wijzen op afgegraven grond, gebruikt na een doorbraak of voor verhoging van dijken.

Echte eigennamen komen vaak voor zonder dat men nog zeggen kan naar welke bezitter het stuk land genoemd is. Zo wijzen namen als bij Huismannen, de Ridderkamp, Dekkershoog, de Witkamp, de Stigterkamp op bekende familienamen. Wel moeten we even als we naam Hoolbomenhoog horen, ons afvragen of dit genoemd is naar de vroegere burgemeester Hoolboom, de wijnhandelaar of de advocaat. Dit is niet meer na te gaan. Ook de herkomst van namen als Arieskampje, Koenenkamp, Keesies-, Joost-, Teunis-, Dirk Gijzen- en Adamskamp, genoemd naar voornamen van bezitters, zijn niet meer te achterhalen. Evenmin een naam als Mettekamp, die een paar maal voorkomt,

als aanduiding van een meisjesnaam in de familie van de bezitters. De naam Peterekamp blijkt af te leiden van Peterke of Pieterkje. Een naam als de Kriek is niet terug te vinden, daar in deze omgeving wel kersen maar geen krieken voorkomen. Bovendien wijst de ligging van het land er niet op, dat er vroeger een boomgaard op geweest is. Is Kriek een bijnaam geweest van een bepaald persoon? Leerdam was vroeger immers rijk aan bijnamen, wel zo'n vierhonderd.

Namen als het Kerkeland, de Armenkamp, het Hofje of Kroondomein wijzen op de vroegere of tegenwoordige eigenaars. We moeten niet vergeten, dat de kroondomeinen vroeger veel landerijen bezat. Landerijen, die reeds in de rekeningen van vóór 1621 terug te vinden zijn. Ze waren eigendom van de graaf van Leerdam. Soms gaan ze terug naar de tijd van de Van der Leede's, zoals bijvoorbeeld de Haag, die bij het oude slot lag. De namen van de oude kerkelijke landerijen zijn verdwenen. Wie weet er nog waar de eigendommen van het Barbara-, Sint Jans-, Sint Nicolaas- en Sint Annavicarie lagen. Toch lijkt het mogelijk, dat na veel zoeken een enkele naam terug te vinden is, zoals van het Annaweer op Klein Oostervijk. Maar wat was het eigendom van de Kruisbroeders, het Dobbenland in de Geer (genoemd naar een drossaard) of het land van de Carthuizers buiten Geertruidenberg? Zouden wellicht namen als Papenkamp of de Richelier (Regulier) hieraan nog herinneren? We weten, dat vroegere kerkelanden, beheerd door de rentmeester van het graafschap, in

Ergens langs de Diefdijk.

1686 afgestaan werden aan de kerk, opdat voortaan uit de opbrengst van deze landerijen het onderhoud van de kerk betaald zou worden. Een ander deel hield de graaf zelf om daaruit de kosten van de predikanten en schoolmeesters van Leerdam, Schoonrewoerd en Acquoy te betalen.

Er zijn ook namen, die moeilijk thuis te brengen zijn: de Faamkamp (ging er soms zoveel roem vanuit, omdat de opbrengsten van dit land zo hoog waren?), de Marskamp, de Kermis, de Konkel. De naam Het Jodendom herinnert aan het aanwezig zijn van Joden in Leerdam, reeds voor 1621.

De naam Tamboer gaat waarschijnlijk terug op een eigenaar, die in het leger als tamboer gediend had. Of was het soms de tamboer van de schutterij van Leerdam? Blijkbaar hadden ze hun geld niet verdrongen, maar waren ze in staat dit land te kopen. De naam Ooievaarskamp is de naam voor een lang smal stuk land. Zou men gedacht hebben aan de lange benen van de ooievaar? Stond er soms een nest op, of was het eigendom van een zekere Van den Berg, die in Schaik op het Ooievaarsnest woonde?

Een paar maal komt de naam Zandkamp voor. Dit wijst op een hooggelegen stuk land, waar men eertijds zand haalde om op stal te strooien in plaats van stro. Ook werd dit zand wel gebruikt voor het onderhouden van de zandpaden van Leerdam naar Schoonrewoerd of Leerbroek.

Soms dragen landerijen namen, die herinneren aan de vroegere teelt van hennep in deze streek, zoals de Akkers of de Hennep-

akker. De smalle vorm van deze akkers valt op. Ook de namen als Rootplek of Rootsloot herinneren aan het roten van de hennep, evenals de namen Braakput of Hulhoek, die aan het braken van dit product doen denken.

Typische namen als het Konijnenhoogje en de Hazenmaker vertellen ons, dat deze stukken land hoog lagen, omdat er veel konijnen en hazen werden gezien, die zich bij hoge waterstand in de polder daar terugtrokken.

Ook de naam Plassert is te verklaren voor stukken land, die spoedig plas en dras waren, omdat ze in het midden wat laag en langs de sloot wat hoog waren, zogenaamd inpandig. Soms lagen ze op land, dat slecht doorlatend was.

Natuurlijk herinneren ons de namen als De Hil of Heuvelkamp en De Bult aan de hogere ligging, ook al staken ze soms maar twintig centimeter boven de andere percelen uit.

Een naam als De Steenakker kan er op wijzen dat daar een huis heeft gestaan, waarvan de stenen nu nog her en der in de grond voorkomen. Ook de Kruiswerf slaat op een naam van een boerderij van die naam aan de Horndijk.

Bijdrage : Historische Vereniging Vrienden van Oud-Leerdam.

Tekst : R. van de Berg (†), naar aanleiding van een onderzoek van C. Haag naar de namen van landerijen. Dit is in 1978 gepubliceerd in een plaatselijke krant.

Foto : H.M. den Uijl.

STADSBOERDERIJEN IN VIANEN

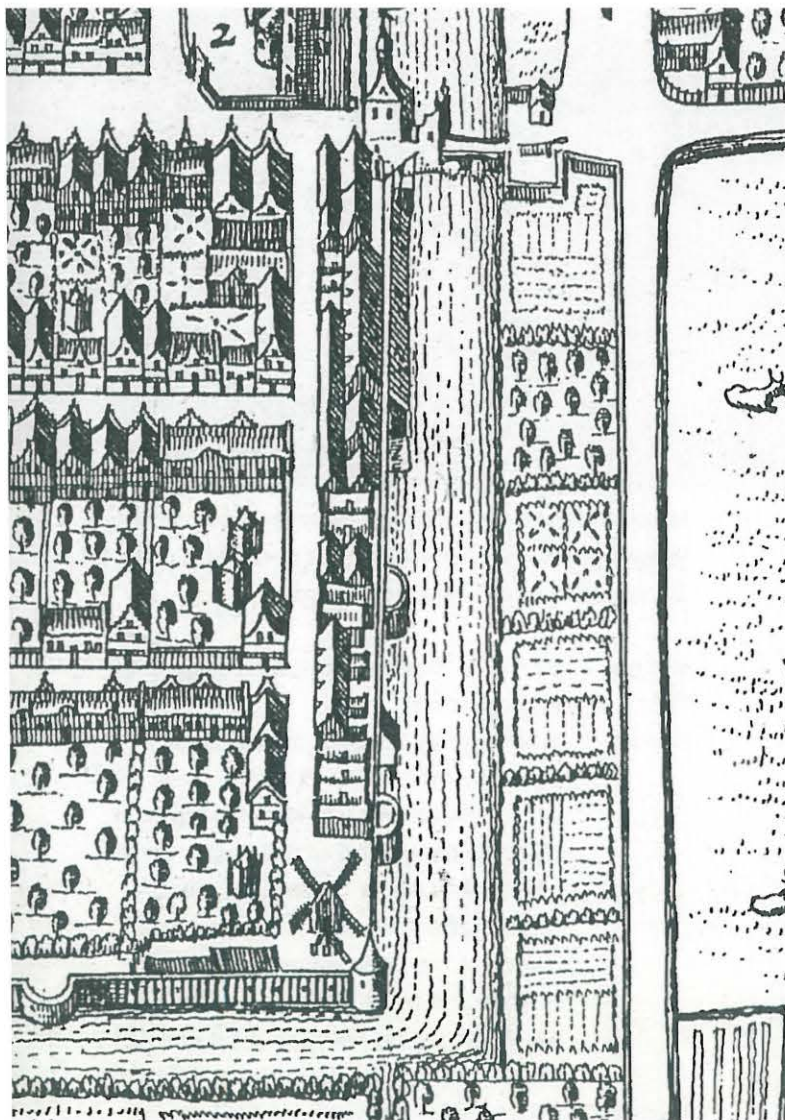
Op de plattegrond van Joan Blaeu van Vianen uit 1649 valt als eerste de strakke aanleg van het stratenplan van de stad op. Het tweede dat in het oog springt, is het grondgebruik binnen de stad. Zo vindt men de woonhuizen vooral aan de Voorstraat en aan de parallellopende Achterstraat en Kerkstraat. De rest van de binnenstad wordt ingenomen door tuinen en enkele hooibergen, wat zou kunnen duiden op de aanwezigheid van boerenbedrijvigheid.

In het gemeentearchief van Vianen bevinden zich twee lijsten, opgesteld rond 1675, die een vrijwel complete opgave bevatten van de Viaanse bevolking met vermelding van de straten waar men woonde. De opstellers hadden ook de opdracht gekregen om per 'familie' aan te tekenen of er koeien werden gehouden en hoeveel. Uit verzamelde gegevens kan men zich een goed beeld vormen hoe Vianen er in die tijd uitzag.

Vianen telde toen 1.905 inwoners, waarvan 1.353 personen binnen de stadsgrenzen woonden en 552 daarbuiten. Van de 504 huishoudingen hadden er dertig koeien. 23 families boerden in de binnenstad, waarvan acht in de Brederodestraat, toen nog de Zandstraat geheten. Zeven boerenbedrijven waren buiten de stad gevestigd. De grootste bedrijven, met vijf koeien of meer, bevonden zich in de binnenstad. Op de dichtbevolkte Voorstraat waren vier huishoudingen met respectievelijk twee, vijf, negen en twintig koeien, een kwart van alle koeien. Eigenaar van de twintig koeien was Gijsbert van Rheenen die niet alleen boer was, maar ook schepen van de stad. Jacob van Bambergen bezat negen koeien en was daarnaast schepen en lakenkoopman. De burgemeester van Vianen, De Wit, woonde in de Buitenstad met vijf koeien en op de Schippersplaats had Roelof de Helt vijf koeien en bovendien exploiteerde hij een scheepswerf en was hij schipper.

Een geheel ander beeld levert de Brederodestraat op. Hier woonden acht huishoudingen met koeien. Slechts zeven hiervan hadden een kleine kudde van twee of drie koeien en waren derhalve aangewezen op andere bronnen van inkomsten. De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat in Vianen geen sprake was van echte boeren, dat wil zeggen, huishoudingen die hun middelen van bestaan uitsluitend vonden in het houden van koeien, maar eerder van burgers met koeien.

Wie tegenwoordig door Vianen wandelt herkent ook nu nog, ondanks de soms rigoureuze verbouwingen, de stadsboerderijen met de bijbehorende terreinen en opstallen. In 1987 is de laatste 'stadsboer' van Vianen, Flip Homburg, met zijn bedrijf gestopt. De boerderij staat aan de Brederodestraat, hoek Molenstraat en is ook op de plattegrond van Blaeu afgebeeld als een boerderij met hooiberg. Zijn vader betrok deze stadsboerderij in 1926, waar hij een gemengd bedrijf met vier of vijf koeien, paarden en een varken voor de slacht had. Verder pachtte hij vier bunder bouwland waarop aardappelen, bieten en koren werden verbouwd. Het grasland lag ondermeer op de uiterwaard waar de koeien door de stad naar toe werden gebracht. In die tijd woonden er, net als in de 17^e eeuw, acht boeren in de Brederodestraat. Er was een grote onderlinge saamhorigheid en boer en burger in de straat hielpen elkaar. Men vond het normaal dat er om drie uur, half vier werd gemolken en een mestprobleem bestond er niet, daar de mest gewoon op het erf werd gegooid. Ook toen was het onmogelijk alleen te bestaan van de inkomsten uit het boerenbedrijf en dus had zijn vader, evenals Flip Homburg later, allerlei neveninkomsten. Zo pachtte hij het ophalen van vuilnis en het leeghalen van potten, reed zand, had een agentschap van Heineken, bracht bier en limonade rond en was

Gedeelte van de stadsplattegrond van Vianen.

Stadsboerderij in Vianen.

begravenisondernemer. Bovendien stond er een Esso-pomp van zijn ene broer op het erf en had een andere broer hier een klompenmakerij.

Het boerenbedrijf is in 1987 om verschillende redenen opgeheven. Allereerst werd Flip Homburg bij de ruilverkaveling aangemerkt als hobbyboer. Dit had tot gevolg dat de gepachte landerijen, die al verspreid lagen, nog verder uit elkaar kwamen te liggen. Bovendien was hij ouder dan 65 jaar waardoor hij geen nieuw land meer kon pachten. Ten tweede moest het bedrijf voldoen aan de eisen van de milieuwetgeving, wat een grote investering vereiste. De oplossing was uitbreiding van het bedrijf, van twintig naar veertig melkkoeien, hetgeen in de binnenstad onmogelijk was. In 1986 kwam de melkauto nog in de straat en kon je met het hooi zo door de straat naar het erf. Nu is dat onmogelijk omdat de auto's tegenwoordig dubbel geparkeerd staan. Ten derde had hij geen opvolger, ook niet voor de begravenisonderneming.

Dit bedrijf heeft hij overgedaan aan Monuta. Gezien alle veranderingen zowel in deze bedrijfstak als in het boerenbedrijf heeft Flip Homburg hier vrede mee.

Bijdrage : Historische Vereniging Het Land van Brederode.

Tekst : A.J.M. Koenhein.

Bronnen : In het Jaarboek 2003 van de Historische Vereniging 'Het Land van Brederode' zullen J.A.M. Koenhein en A.C.N. Koenhein uitgebreid ingaan op de bevolking en bewoning in Vianen aan het einde van de 17^e eeuw. De auteurs hebben toestemming gegeven om gebruik te maken van hun onderzoeksresultaten. In hetzelfde Jaarboek 2003 zal een interview verschijnen met Flip Homburg, zijn dochter Greet Pruiksmas-Homburg en zijn zoon Henk Homburg.

Illustraties : Collectie Historische Vereniging Het Land van Brederode.

DE BOEREN EN HUN SCHOUWEN

Schouwen hebben in deze contreien vanaf de ontginning van het veenlandschap steeds een grote rol gespeeld in het boerenbestaan. Bij de ontginning zullen dit soort vaartuigen zeker vaak zijn gebruikt en daarna bleven ze van veel nut voor het boerenbedrijf. Ze werden gebruikt voor allerlei werk en vanwege hun eenvoudige bouw waren ze relatief niet duur. Elke dorpsstimmerman kon ze maken, alhoewel de ene een veel betere schouw leverde dan de andere. Dat betere staat dan op de bouwwijze en de gebruikte materialen, maar ook op de vaareigenschappen. Hoe eenvoudig van vorm ook, de ene schouw voer sneller en/of gemakkelijker dan de andere.

Een schouw was eigenlijk niets anders dan een gebogen bodem, waartegen twee zijanten waren gemaakt, die ook gebogen waren. Die zijanten waren bijna altijd uit één plank gemaakt, terwijl de bodem uit twee of drie planken bestond. Een schouw werd ook wel een drieplanker genoemd, waarbij de bodem als één plank werd opgevat. Om de schouw in model te houden, werden er versterkingen aangebracht, die bijna altijd kurven of korven werden genoemd. Vroeger waren ze altijd van hout, maar later werden ze ook van ijzer gemaakt.

De boeren gebruikten twee typen schouwen: de melkschouw en de boerenschouw. De melkschouw, ook wel polderschouw genoemd, was het kleinst van de twee en had meestal een lengte van 4,50 à 5 meter. Zoals de naam al zegt, werd ze hoofdzakelijk gebruikt voor het melken. De boer (liever gezegd de knecht of de meid, want de boer had 'belangrijker' en prettiger werk te doen) voer met de schouw naar het weiland waar de koeien liepen. In de schouw zijn melkemmer, melkbus, teems (een grote trechter met een zeef erin) en het driepotige melkkrukje, een stuk touw om de achterpoten vast te binden, een bus of emmer met bijvoer en vaak uierzalf aanwezig. Het weiland kon soms een heel eind vanaf de boerderij zijn, dus dat was lang varen. Met mooi weer was dat niet erg, maar 's morgens vroeg om vier of vijf uur, wanneer het nog koud was en vaak nog donker, was dat geen pretje. Wanneer het dan ook nog regende, onweerde of mistte, kon de knecht of de meid zijn of haar lol wel op. Behalve heen en terug varen, moest ook in de open lucht worden gemolken. Al met al duurde dat zo'n drie tot vier uur. En dat tweemaal per dag, zeven dagen per week! Gelukkig stonden de koeien 's winters op stal, dus hoefde men dan voor het mel-

Rond 1960 vaart G. Verweij met een melkschouw naar de koeien.

E. van Buren uit Nieuw-Lekkerland met een diepgeladen boerenschouw (maart 1991).

ken er niet met de schouw op uit. Eén man kon meestal niet meer dan twaalf koeien per keer melken. Wanneer er meer koeien waren, ging men met twee personen melken.

Het varen gebeurde door zich met een lange stok, de kloet, vanuit de schouw af te zetten op de bodem van de vaargang. Dit werd kloeten genoemd. De kloeter stond altijd achter in de schouw.

De boerenschouw, die meestal 5,90 tot 7 meter lang was, werd soms ook voor het melken gebruikt, vooral wanneer er twee of meer personen met dezelfde schouw gingen melken. Dan had men tenminste voldoende plaats om al het melkgereedschap en de melkers te vervoeren. De boerenschouw werd voor nog meer vervoerstaken gebruikt. Er werd mest en gier mee gevaren, maar ook hooi en gras en zelfs kleinvee, zoals schapen. In de tijd dat er nog geen kunstmest op de markt was, waren mest en gier nodig om het land vruchtbaarder te maken. Het mestvaren gebeurde in de winter, van oktober tot april. De koeien stonden dan op stal en produceerden mest en gier. De mest werd meest-

al geladen door deze vanaf de wal met een riek in de schouw te gooien. Zo ging die er ook weer uit. Het verdere transport gebeurde met kruiwagens.

De gier werd vanuit de stal verzameld in een gierput. Hieruit werd het met een emmer geschept en via een goot in de schouw gebracht. Met een soort lange lepel, bleekscheut genoemd, werd de gier gelost door deze zo ver mogelijk het land op te gooien. Omdat mest- en giervaren 's winters plaats vond, was dit vooral bij een harde en ijskoude wind of slagregens geen pretje.

Ook werd de schouw gebruikt om de watergangen te baggeren. De opgebaggerde modder werd dan vervoerd naar een stuk land waar het werd gelost.

Bijdrage : Vereniging Historisch Lexmond en Hei- en Boeicop.

Tekst : W. van Zijderveld.

Literatuur : Zijderveld, Walter van: Schouwen en aken. Een verdwijnend beeld in de polders. Gorinchem, 1996.

Foto's : Collectie W. van Zijderveld.

HERINNERINGEN VAN EEN PLATTELANDSJONGEN

Dit verhaal begint in mijn vroegste jeugd. Ik ben geboren in 1944, dus mijn eerste herinneringen zijn van omstreeks 1948-1949. Ons gezin woonde toen langs de Hollandse IJssel, tussen Oudewater en Haastrecht. Mijn vader had tot het eind van de oorlog bij een boer gewerkt, wat als voordeel had dat je niet werd tewerkgesteld in Duitsland, in verband met de voedselproductie. In 1948/49 werkte hij overigens op een steenfabriek in Montfoort.

Als kind kwamen wij (mijn oudere broers en ik) dagelijks op de boerderijen van onze overburen. Niet alleen aan de hand van mijn moeder om melk te halen. We speelden er ook met de buurkinderen en bekeken de wereld met onze kindergen. Nagenoeg alles was toen nog handwerk. Voor zover ik weet, werd alleen gemaaid met een maaimachine met een paard ervoor en het hooi werd gelost met een knijper, die aan een balk in de hooiberg hing. Via een vernuftig systeem van kabels en katrollen trok een paard steeds een flinke lok hooi omhoog de hooiberg in. Dat paard was een gastpaard, die 'de hooibouwer' werd genoemd. Zijn rug was zó rond, dat ik als kind mijn benen nauwelijks links en rechts over zijn brede rug kon houden. In die streek waren toen de boerderijen heel anders dan hier in de Alblasserwaard. Het hooi werd buiten in de hooiberg opgeslagen. Ook was er geen mesthoop bij de deur. De groep werd met een kruiwagen leeg gereden in een schouw. Als die vol was, werd naar achteren gevaren, naar de 'aerdhoop'. Dat was een rug modder die uit de sloot werd gebaggerd. Als de modder genoeg was opgesteven, werd er een soort kade van gemaakt in een vierkant langs de sloot. Die werd dan weer vol gebaggerd en daar ging de mest uit de schouw bovenop. Op enig moment werd alles door elkaar gemengd en met een storkar over het land gereden.

In de zomer woonde men achter op de stal bij het grote heetwaterfornuis. Het hete water gebruikten ze voor de kaasmakerij.

Op een dag kwam een man op een motorfiets bij ons aan. Hij sprak met mijn vader en moeder over werk en verhuizen. Naar ik later begreep was die man Ot de Jong, een broer van Goof de Jong, die pal naast de Witte Brug op Grotewaard (Noordeloos) boerde. We tellen dan begin 1951.

Mijn vader ging bij Goof de Jong werken en pakte zijn oude stiel weer op. Niet zo verwonderlijk, want het werken op de steenfabriek was onmenselijk zwaar. Daarbij komt dat mijn vader eigenlijk boer in hart en nieren was en het werk voor zijn baas beharptigde alsof het voor hemzelf was. We verhuisden naar de leegstaande boerderij tussen Goof de Jong en meelhandelaar Bart van der Ham. Uiteraard zagen we toen onmiddellijk de verschillen met Haastrecht. Geen hooiberg en een mesthoop in plaats van een schouw.

Afgezien van de verschillen in de streektaal, verschilde er voor de rest niet zo veel. Ook hier was nagenoeg alles nog handwerk. Melken, mesten, voeren en kaasmaken. Alleen was er een elektrisch aangedreven roermechanisme voor het kaasmaken, wat overigens de boerin deed. De mesthoop werd -als het kort bij huis was- weggereden met de houten storkar. Verder weg gebeurde dit met een bandenwagen. Dat verder weg was op de 'Elf hond' langs de Middenweg in de polder Grotewaard of op het 'Breedweer' tegenover 'De Gave Gulden' in Neder-Slingeland.

De gierput werd leeg gemaakt met een gierpomp, een buis met een handpomp er bovenop, die rechtop in de put werd gezet. Met een zwengel werd de gier opgepompt. Via een houten gierbak, die op de storkar werd gezet, ging het verder. De normale boerderijlucht stinkt niet echt, maar als er gier gepompt werd was dat anders. Vooral als het waaide en een windvlaag de stroom gier richting zwengelaar blies.

Voor ons als kinderen was er altijd wel wat te beleven. In de winter schommelen op de stal, de stal aanvegen, bij andere burenen het hooi door het hooigat naar beneden gooien, de pompbak vol pompen enzovoort. In de zomer helpen met de hooibouw, de slootkanten bijrijven, schudden waar de hooischudder niet bij kon, of helpen met hooihopen maken, al was dat laatste geen werk voor kinderen. In de eerste plaats was het te zwaar, maar als het niet goed gebeurde en er een regenbui kwam, was alles nat omdat de hooihoop naar buiten toe moest afwateren. Halverwege de jaren vijftig kwamen de zogenaamde ruiters. Dat

Met de kunstmeststrooier.

waren drie of vier stokken, die als een piramide boven in een punt bij elkaar kwamen. Op kniehoogte werden er onder door een oog van dik ijzerdraad horizontale stokken gestoken. Daar ging het hooi op. Zo bleef het vrij van de grond en kon het beter drogen. Dat was ook de tijd dat de eerste hooiblazer zijn intrede deed. Vanaf de bandenwagen werd het hooi in een stalen bak van pakweg één tot anderhalve meter gegooid. Via een buizensysteem werd het hooi naar de hooizolder geblazen. Daar werd het met de hand versleept tot in de kleinste hoekjes. Onze taak bestond uit het helpen en vooral het hooi goed aan trappen. Bij een overvloedige oogst kon het hooi niet allemaal op zolder en moest een hooischelf naast de boerderij worden gemaakt. Als alle hooi op de schelf zat kwam rietdekker Kees Zaanen uit Hoornaar om er een dak op te maken. Later werd dat gedaan met zinken golfplaten.

In het najaar kwam de pulpschuit. Met de kruiwagen over een lange plank werd de pulp uit de schuit gereden. De bietenpulp moest flink worden aangetrapt en daar moesten wij bij helpen. Zolang we maar niet in de weg liepen was alles goed, als we maar flink heen en weer liepen. Voor ballast op de pulphoop gebruikte men zand. Dat werd gehaald naast het oude ruitersportterrein in Overslingeland, waar een donk net boven het maaiveld uit stak.

Op zaterdag en zondag mocht ik wel eens met mijn vader mee gaan melken, tenminste als hij met de bandenwagen ging. Dikwijls ging hij met een transportfiets met melkbussen, emmer en veekoeken voorop. Wonderwel is hij nooit met het hele zaakje in de sloot terecht gekomen. Eén keer was het kantje boord. De transportfiets was een zogenaamde doortrapper. Dat wil zeggen dat er geen terugtraprem op zat en als het achterwiel draaide, de trappers altijd meedraaiden. Op de terugweg, bijna aan het eind van de Middenweg, kwam zijn broekspijp tussen de ketting terecht. Hij wist nog te stoppen zonder te vallen en zijn been te breken, maar stond wel, als geketend aan de fiets, te wachten tot iemand zou komen om hem te helpen. Gelukkig kwam Cees de Jong Dzn. Langs, die hem bevrijd heeft uit zijn benarde positie. Wat ik me nog levendig herinner, waren de gesprekken tussen Goof de Jong en mijn vader als ze in de winter op stal -ieder onder een koe- zaten te melken. Het ging dan naast de dagelijkse zaken ook over de fokkerij. Goof was een fervent aanhanger van de KI-vereniging. Onder het melken en soms als zijn broer Of kwam, werden de voors en tegens van de verschillende stieren en koeien tegen elkaar afgewogen. Als kind snapte ik dat natuurlijk nog niet allemaal. Later begreep ik dat toen de basis werd gelegd voor de veestapel die in latere jaren tot de top van de streek zou behoren.

Halverwege de jaren vijftig waren maaimachines, hooischudders en hooirijf gemeengoed geworden. Ook kwamen de eerste loonbedrijven met een tractor. Gerrit Verspui uit Hoornaar had een tractor met een meststrooier, waarmee de mesthoop werd weg gereden. Het laden was nog wel handwerk, maar het lossen en verspreiden over het land niet meer. Bart van der Ham was in het bezit van een kunstmeststrooier, een langwerpige, houten bak, met aan de onderzijde regelbare klepjes. Boeren, die bij Bart kunstmest kochten, kwamen de strooier met een los paard ophalen. Op een gegeven moment werd er een triangel aan gemaakt, als teken dat de tractor de overhand kreeg op de paarden. Al snel daarna stond dat ding ongebruikt achter het huis. Er was kennelijk ook al een opvolger. Wij gebruikten het apparaat nog wel eens met het wegekruipertje spelen, net als de oude, houten gierkist. Het waren allemaal tekenen dat arbeid duurder werd. Het was voor een boer bijna niet meer op te brengen er een arbeider op na te houden. Zo ook bij Goof de Jong. Hoeveel pijn het ook deed voor zowel Goof als mijn vader, het kon niet langer opgebracht worden met een volwassen arbeider door te gaan.

In 1958 is mijn vader bij 'Betondak' in Arkel gaan werken. Thuis heeft hij nog jaren zelf varkens gehouden voor de fokkerij en kippen voor de verkoop van eieren. Toen was er aan de eieren nog wat te verdienen; arbeid rekende je tenslotte niet. Samen met mijn broer bracht ik veel eieren naar een melkboer in Gorinchem. Voor de grootste eieren -die we nu biologisch zouden noemen- kregen we 18 cent (in guldens) per stuk. Het was niet allemaal goud wat er blonk. Inmiddels waren we naar de Lage Giessen in Hoornaar verhuisd. Daar hadden wij

Mechanisatie bij het hooien.

een flinke akker en een boomgaard bij het huis. Om het gras in de boomgaard kort te houden had mijn vader twee schapen en een geit aangeschaft, tot groot verdriet van ons. Geitenmelk vonden we niet lekker, ook niet in de koffie. Mijn oudere broers konden de schapen wel vermoorden. Als ze 's avonds (te) laat thuis kwamen, waren het net waakhonden die aansloegen. Op een dag kwamen opa en opoe uit Friesland op bezoek. Opa was in onze ogen een groot geitenkenner, want hij zei tegen mijn vader: "Geiten in een boomgaard gaat nooit goed. Het tocht er te veel en als je het slecht treft gaat het beestje zomaar dood". Gelukkig trok mijn vader zich dat aan en verkocht de geit. Ook de schapen werden na een jaar verkocht, met een totale winst van twee gulden en vijftig centen!

Inmiddels zijn we in de jaren zestig aangeland en veranderingen op de boerderij gaan in een steeds sneller tempo. Veel werk is overgenomen door loonwerkers. Tractoren en melkmachines beginnen gemeengoed te worden. Paardenliefhebbers beginnen te klagen, want er zijn bijna geen paarden meer. Alleen de grotere bedrijven kunnen het zich nog permitteren een arbeider in dienst te hebben. Dan komt het ruilverkavelingsplan dat heel veel tongen los maakt. Niet alleen onder de boerenbevolking is dit het gesprek van de dag, ook bij ons aan tafel is er veel over gesproken. Mijn vaders hart lag nog te veel op het boerenland om zich er niet om te bekommeren. De start van de daadwerkelijke uitvoering van het plan in 1968, heeft hij niet meer meegemaakt. Een jaar eerder, in 1967, is hij op 57 jarige leeftijd overleden. Inmiddels ben ik zelf 58 jaar en moet tot mijn schande bekennen dat ik bijna niets meer weet van wat er zich op een boerderij afspeelt. De hiervoor beschreven twintig jaren hebben veel veranderingen gebracht. Als plattelandskind begreep je redelijk hoe de zaken op een boerderij in elkaar staken. In de ruim 30 jaren

erna zijn de veranderingen veel drastischer geweest en nog sneller gegaan. De ruilverkaveling bracht een grote omwenteling op gang.

Hoe lang zal het nog duren voor de verkaveling van de verkaveling een feit is en de boer gerust een dagje met vrouw en kinderen naar de Efteling kan gaan, terwijl het werk door een robot wordt gedaan. Hij hoeft dan alleen maar op tijd zijn mobieltje in de gaten te houden of de stroom niet is uitgevallen. Het lijkt overdreven, maar ver weg is dit echt niet meer. Als de huidige ontwikkelingen binnen Europa doorzetten, zal er iets moeten gebeuren om het voor een boer nog rendabel te maken te kunnen produceren. Het klinkt in dit verband bijna belachelijk, maar dit verhaal is geschreven in het jaar van de boerderij, anno 2003. Dan hebben we het over de boerderijen van vóór de ruilverkaveling, uit de tijd dat elke streek -hoe dicht soms bij elkaar- zijn eigen boerderijtype had. Die boerderijen zijn een stukje nationaal cultuurbezit. Daar staan wij zelf in de tijd nog zo dicht bij, dat we dikwijls niet beseffen hoe zuinig we er op moeten zijn. Niet alleen om te zien hoe het ooit is geweest, maar ook om het aan ons nageslacht door te kunnen geven en onze leefomgeving variabel en leefbaar te houden. De huidige boerderijen zijn in principe door heel ons land van dezelfde opzet, zo efficiënt mogelijk. Dat moet ook wel, anders kunnen de boeren het hoofd helemaal niet meer boven water houden. Aan ons, als burgers, rest de taak -ik zou bijna zeggen de plicht- de oude boerenhoeven in stand te houden. Wie van ons heeft er eigenlijk geen boerenbloed in zijn aderen?

Bijdrage : Historische Vereniging Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos.

Tekst : M. Mollema.

Foto's : Collectie J. van Oostrum.

Genodigden bij de opening van het slachthuis d.d. 26 april 1927.

MODELBOERDERIJ 'DE TINEKESHOEVE' TE GORINCHEM

Van oudsher waren er binnen de stadswallen van Gorinchem boerderijen. Niet alleen was er tot ver in de 19^e eeuw ruimte genoeg, ook was het strategisch van belang om de bevolking tijdens een eventueel beleg van voedsel te kunnen voorzien. De Boerenstraat dankt er haar naam aan.

Hier zullen wij ons beperken tot een bijzondere boerderij uit de 20^e eeuw, de Tinekeshoeve. Het initiatief tot de stichting van deze boerderij werd genomen door de koopman Daniel Jacques du Croo sr. (1829-1924) en zijn zoons Christiaan Jan Baptist (1867-1926) en Daniel Jacques (1870-1952). Du Croo sr. had zijn dochter Hubertha Maria reeds in 1892 de eerste steen laten leggen van de Berthas-Hoeve aan de Laagdalemsweg 20, die nog steeds bestaat.

Op 4 juli 1913 richtten senior en zijn twee zoons de 'N.V. tot exploitatie eener modelboerderij genaamd Tinekeshoeve' op¹. Het doel van de N.V. omschreef men als: "het daarstellen en exploiteren ener boerderij in de uitgebreidste zin, in het bijzonder het kopen en huren van landerijen, het aanschaffen en veredelen van paarden en ander vee, het verkopen dier zaken en het verkopen van produkten". Er waren honderd aandelen van f 1.000,00, waarvan 25 direct waren geplaatst en volgestort en de overige vóór 1923 zouden volgen. Voorts waren er tien oprichtersbewijzen van f 1.000,00 ten name van senior.

Senior bracht een aantal huizen met schuur, stallen en tuin in, alles groot 4.620 m² en ter waarde van f 9.500,00, alsmede paarden en vee, landbouwwerktuigen en gereedschappen. Volgens de statuten had een aandeelhouder maximaal drie stemmen. C.J.B. du Croo was directeur en zijn dochter Martina (geboren in 1903) was de naamgeefster van de hoeve.

De N.V. kreeg op 22 september 1913 vergunning voor de bouw van het hoofdgebouw van de Tinekeshoeve aan de Vissersdijk 44, achter de woning van de directeur. De Gorcumse bouwkundige Aarf Benders Wz. ontwierp een gebouw lang 38, breed 15 en hoog 11 meter. De eerste 2,5 meter van de gevel werd opgetrokken in waalsteen, waarboven kalkzandsteen kwam. Dit laatste bouw materiaal pleisterde men af met gewone portlandcement, om daarna in wit cement en Haags zand helder wit af te werken. De ijzeren ramen waren voorzien van blauw glas en blauw-witte luiken. De houten kap, gesteund door ijzeren kolommen, werd gedekt met 'brandvrij rief' en verglaasde tuile du nord-pannen. Voor het vee sloeg men een welput². Een bijbehorend

koepelvormig gebouwtje was ingericht als laboratorium en kantoor.

In 1915 volgde de afbraak van een bestaande stal en de bouw van een koetshuis met remise, alsmede van een overdekte mestvaalt, alles naar ontwerp van Benders³. Zeker zo belangrijk dit jaar was op 1 maart de afgifte van een hinderwetvergunning voor een stoomketel van 6 atmosfeer en een stoomwerktuig van 5 paardenkracht, die de aandrijving verzorgde van een strosnijmachine, graanmolen, bietensnijder, flessenreiniger en -vuller, karn, boterkneder, koelmachine en centrifuge⁴. Eind 1916 ontwierp Benders nog een bijgebouw, een kalverstal⁵.

Voor het spoelen van de flessen dacht men aanvankelijk gebruik te kunnen maken van een nortonwel, maar op aandringen van de gemeente realiseerde men toch een aansluiting op het waterleidingnet⁶.

De Nieuwe Gorinchemsche Courant van 13 juni 1915 was vol lof over de Tinekeshoeve, die twee dagen later in exploitatie gebracht zou worden. Rondgeleid door de directeur merkte men op, dat ondanks de buitentemperatuur van 30 °C overal in het gebouw koelte heerste dank zij de Boyl-ventilators. De boerderij was "een sieraad voor de stad" en de praktische inrichting "perst zelfs een leek bewondering af", zo schreef de krant.

Niet iedereen was gelukkig met de nieuwe boerderij. De leverancier van gepasteuriseerde melk W. Roest plaatste op 14 en 17 oktober advertenties in de krant, waarin hij erop wees dat rauwe melk zoals van de Tinekeshoeve nimmer zonder infectiegevaar kon zijn. Hij suggereerde ook, dat de boerderijen in Schelluinen en Dalem (de Berthas-Hoeve), waarvan de Tinekeshoeve voor haar melkprodukten melk betrok, wel eigendom konden zijn van de N.V., maar dat het vee aldaar toebehoorde aan boeren die geen vergunning hadden en mogelijk onrein water gebruikten om het vaatwerk te spoelen. Het onder rijkstoezicht tuberculineren van vee geschiedde met het oog op het fokken en had niets te maken met de kwaliteit van de melk. De Tinekeshoeve zette naast de tweede advertentie van Roest een eigen advertentie met uitnodiging aan iedereen om zich ter plaatse te overtuigen en de verzekering dat haar flessenmelk wel degelijk zonder bezwaar rauw kon worden gedronken.

Begin 1918 kon Roest de toegenomen concurrentie nog steeds niet zeffen. Als voorzitter van de Gorinchemsche Melkverkoopersvereniging diende hij een klacht in bij de gemeente. Volgens

1 Notaris H. Anderson, akte 2277.

2 bouwvergunning 70.

3 bouwverg. 33, 40 en 65.

4 Archief gemeentebestuur, Hoofdstuk 31, nr. 71, 1915, 67/278; H 31-78, 1915, 67/235; H 31-62, 1915, verg. 3.

5 bouwverg. 88.

6 H 31-71, 1915, 44/549 en 680; H 31-78, 1915, nr. 44/560 en 644.

hem was inmiddels wel vijfzede van de melk van de Tinekeshoeve afkomstig van anderen (de N.V. had inderdaad contracten met vijf Schelluinse boeren) en verkocht de Tinekeshoeve de melk boven de vastgestelde maximumprijs van 17 cent per liter. De gemeentepolitie ging op onderzoek uit. Helaas liet de melkrijder Cornelis Versluis, die voor de Tinekeshoeve melk bij de klanten thuis bezorgde, zich niet zo makkelijk pakken. Geen enkele klant betaalde contant. Pas bij een adres in de Burgstraat kon een schaduwende agent een heterdaadje constateren. Nu bleek dat de Tinekeshoeve inderdaad 18 cent voor haar eigen modelmelk en 14 cent voor andere melk per fles van 0,8 liter rekende⁷. Later werd er ook nog proces-verbaal opgemaakt voor het aanleggen van de melk met water⁸.

In de horeca was de modelmelk verkrijgbaar bij de melksalon van B. Groeneweg v/h P. Biemond aan de Gasthuisstraat 48⁹.

Kritiek kwam niet alleen van concurrenten, maar ook van de huisarts dr. M.A. van Andel. In maart 1916 schreef hij een brief aan de Gezondheidscommissie voor Gorinchem en omstreken. Een patiënt van hem had namelijk tyfus gekregen. Deze had ongekoekt leidingwater gedronken, maar ook melk van een melkboer (welke melk de patiënt uit voorzorg had gekookt) en melk van de Tinekeshoeve. Deze laatste melk had hij niet gekookt, omdat de Tinekeshoeve zich als modelboerderij annonceerde. Dokter Van Andel vroeg zich nu af, of de Tinekeshoeve eigenlijk niet gevaarlijker was dan een willekeurige andere melkleverancier, want het publiek stelde wellicht ten onrechte vertrouwen in de 'modelmelk'. Te meer was de in de Tinekeshoeve bereide melk te wantrouwen, omdat hier ook melk van andere boerderijen van Du Croo werd aangevoerd en mogelijk in aanraking kwam met de modelmelk.

Van Anders collega S. Biegel, lid van de Gezondheidscommissie en wethouder van Gorinchem, zag het gevaar niet zo. Toevallig had het college van burgemeester en wethouders de tyfusgevalen in het algemeen al besproken en de conclusie was geweest, dat men, gelet op de geringe omvang van de ziektegevallen, geen onrust onder de bevolking moest oproepen door maatregelen te nemen. Zeker diende men ook de militaire autoriteiten niet in te lichten, want anders trokken die de verlopen in, wat voor velen een groot geldelijk nadeel zou betekenen.

Dr. G.J. van Meurs, een ander lid van de Gezondheidscommissie

en tevens gemeentescheikundige, was het echter geheel eens met Van Andel. De bereiding van de modelmelk was volgens hem precies dezelfde als die bij iedere andere boerderij, zodat de melk even nadelig kon zijn als die van anderen.

Een derde lid van de commissie, de houthandelaar L.A. Burgers, bepleitte een onderzoek ter plaatse, maar op voorstel van de voorzitter (mr. W. Lulofs, kantonrechter te Vianen) werd besloten de zaak aan te houden en ondertussen in de kranten een oproep te plaatsen dat alle melk, van welke leverancier dan ook, eerst gekookt diende te worden¹⁰.

Bijna een jaar later meldde Van Andel weer een tyfusgeval. Ook deze zieke had ongekoekte melk van de Tinekeshoeve gedronken. Nog dezelfde dag bracht de Gezondheidscommissie een bezoek aan de boerderij. Met het oog op de getroffen maatregelen aldaar achtte de commissie het vervolgens niet gewenst publiekelijk tegen de Tinekeshoeve te ageren. Wel plaatste men nogmaals een advertentie in de kranten van eerdergenoemde strekking¹¹.

In 1919 deed de N.V. mee aan een tentoonstelling annex wedstrijd van de afdeling Gorinchem e.o. van de Nederlandsche Maatschappij van Landbouw. Ondanks het grote aantal inzendingen van de N.V. voor dit evenement, sleepte men slechts enkele en dan nog vooral mindere prijzen in de wacht. De N.V. presenteerde: de hengst Evagore (3e prijs voor de beste afstammelingen), de merries Arina I, Janneke (gedeeld 3e bij het concours hippique) en Freule, enkele veulens (waarvan één een eervolle vermelding), de stier Harold, de koeien Alvina, Bontje, Betsy, Mina (eervolle vermelding), Fransje, Fientje, Hilda, Helena, Elsje, Eefje en Eleonora, vijf rammen (waarvan één de 1e prijs) en zes oaien van het Lincolnras, vier vette varkens, zeven fokvarkens van het Berkshireras, melk, melkprodukten, verpakte roomboter, verbeterde Wilhelminatarwe, Petkuserrogge (1e prijs), zegehaver, bruine bonen, voederbieten, suikerbieten, mangelwortelen, vroege aardappelen (namelijk schoolmeesters, paarsputjes en Helouwse kralen), vijf soorten late aardappelen (2^e prijs), witte wortelen (1^e prijs) en diverse groenten (1^e prijs)¹².

Ondanks de twijfels die er waren, zal de modelboerderij zeker een vooruitgang zijn geweest voor agrarisch Nederland. Een zoon van D.J. du Croo jr. vertelde, dat de verpakking van melk

7 H 31-71, 1918, 28-15; proces-verbaal gemeentepolitie 51 van 1918.

8 proces-verbaal 309 van 1919.

9 Nieuwe Gorinchemsche Courant 24-6-1915.

10 H 41-69, 1916, nr. 28; H 41-66, 13-3-1916.

11 H 41-69, 1917, nr. 14; H 41-66, 12-2-1917.

12 Feestwijzer voor de landbouwtentoonstelling ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der afdeling Gorinchem en omstreken van de Nederlandsche Maatschappij van Landbouw, te houden op 8, 9, 10, 11, 12 en 13 september 1919 Buiten de Waterpoort te Gorinchem; NGC 10-17 sep. 1919.

Aanzichtkaart van de Tinekeshoeve.

in flessen met capsule toen iets heel nieuws was. Zelfs vanuit Duitsland en Denemarken kwam men hier kijken¹³.

Wel is de vraag hoe betrouwbaar de herinneringen van junior waren. Zo meldt hij dat de hierna beschreven brand plaats vond op 9 juni 1916, op zijn zesde verjaardag. Nu was de brand in feite, op een dag na, twee jaar later en de kleine Du Croo werd toen acht.

In de middag van 28 februari 1916 was vermoedelijk een vonk uit de schoorsteen de oorzaak van een brandje in de zogenaamde onbrandbare dakbedekking. Gelukkig had bedrijfsleider Douwe Boersma met zijn personeel aan enige emmers water voldoende om erger te voorkomen¹⁴. Boersma kon blijkbaar goed leiding geven, want kort na de brand vertrok hij naar Arkel, waar hij directeur werd van de coöperatieve stoomzuivelfabriek 'De Linge'¹⁵. Van 1917-1922 was Gerrit Hegen bedrijfsleider.

Zeker zal de goede afloop van de brand ook te danken zijn geweest aan het geprepareerde riet. Op 23 april 1914 hadden allerlei autoriteiten en architecten op het terrein van de in aanbouw zijnde Tinekeshoeve (het hoogste punt werd die dag

bereikt) een demonstratie gezien van het verschil in brandbaarheid tussen gewoon riet en het riet dat behandeld was met een uitvinding van de Gorcumse riethandelaar en aannemer H. Dubbeldam Hz. De proef was zeer geslaagd en Dubbeldam bracht onder de firma Industriële Maatschappij Protector een Ansichtkaart in omloop met op de voorkant de Tinekeshoeve en op de achterkant een lijst van 46 plaatsen in Nederland waar het brandvrije riet was toegepast¹⁶.

Anders liep het af met de brand die op 8 juni 1918 om vier uur 's middags op identieke wijze ontstond. De brand werd gevoed door drie wagons stro en 5.000 kg hooi op zolder. Pas na bijna een uur kwam bij de gemeentelijke brandweer een alarm binnen. Met groot materieel rukte men uit, terzijde gestaan door de garnizoensbrandweer. Helaas kon de grootste bluskracht, te geven door een stoomspuit, pas na veel vertraging ingezet worden. De stoomspuit moest namelijk het bluswater betrekken uit de Haven en de slangen sprongen door de grote afstand en de daarmee gepaard gaande hoge waterdruk. De daken van de naburige watertoren en een bijbehorende kolenloods vatten ook vlam,

¹³ Jeugdherinneringen, afl. 2 / D.J. du Croo. - In: Oud-Gorcum Varia, nr. 8 (1987), p. 17-32, ald. p. 20.

¹⁴ NGC 2-3-1916.

¹⁵ proces-verbaal 406 van 1916.

¹⁶ NGC 26-4-1914.

maar het blussen daarvan was geen probleem. De verdieping van de Tinekeshoeve brandde echter geheel uit. Slechts aan de monierbetonnen vloer van de verdieping was het te danken, dat de begane grond met het daar aanwezige materieel gespaard bleef. Gelukkig was men behoorlijk verzekerd¹⁷.

De N.V. Tinekeshoeve bezat ook diverse landerijen in Gorinchem en Hoogblokland. Met een hittekar trok men erop uit om de koeien daar te melken. Directeur Du Croo gebruikte een tilbury als hij zelf ging kijken¹⁸. De oppervlakte van de Gorcumse landerijen bedroeg 69.949 m² ¹⁹.

In een willekeurige week, van 2 tot 8 december 1917, verkocht de Tinekeshoeve 1.733 liter volle melk binnen Gorinchem (5% van de Gorcumse handel) en 20 liter ofwel 1% erbuiten. Verder sleeft men slechts 16 liter karne- en tapmelk (1% van het Gorcumse totaal). Men verkocht 256,5 liter rauwe melk tegen verminderde prijs aan zieken, zwakken en kinderen. De prijs hiervan werd vastgesteld op basis van ministeriële richtlijnen (2% van de Gorcumse handel)²⁰.

Na een langdurige ziekte overleed op 21 maart 1926 directeur Du Croo. Volgens een 'in memoriam' had hij zijn liefde aan de landbouw en veeteelt verpand en de mooie Tinekeshoeve tot ver buiten de stad bekendheid weten te geven. Verder was hij sinds de oprichting in 1912 directeur van de Coöperatieve Boerenleenbank Gorinchem en omstreken en bestuurslid van de afdeling Gorinchem e.o. van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Men karakteriseerde hem als bescheiden, talentvol, geduldig en een man van initiatief en durf, met een helder hoofd, wetend wat hij wilde. Zijn onafhankelijke geest bleek ook uit het feit dat hij had gekozen voor de toen nog weinig gebruikelijke crematie²¹.

Na het overlijden van de directeur was het snel gedaan met de Tinekeshoeve. Het terrein met opstallen kwam volgens de gemeente in aanmerking als locatie voor een gemeentelijk slachthuis. De weduwe van Du Croo wilde het geheel wel verkopen voor f 40.000,00. De Arnhemse architect W.F.C. Schaap begrootte de aanpassing van de gebouwen op f 52.000,00. Hoewel een andere locatie, dicht bij het spoor, nog meer in aanmerking kwam, is de Tinekeshoeve toch in gebruik gekomen als slachthuis. Het plan om te komen tot de stichting van een slachthuis was namelijk overgenomen door de Gorinchemsche Slagersvereniging, die daartoe de Coöperatieve Vereeniging 'Gorkumsch Coöperatief Openbaar Slachthuis' oprichtte²².

Deze vereniging kocht begin 1927 de Tinekeshoeve en verkocht een deel van het terrein direct door. Hier werden de woningen Vissersdijk 52-62 gebouwd. Men liet de Gorcumse architect B. van der Zijpp de verbouwing van 's lands eerste particuliere abattoir ontwerpen, welke nu begroot werd op f 10.000,00. Het koetshuis (Vissersdijk 46) veranderde voor f 2.500,00 in een woning.

Op 16 maart 1931 woedde in de voormalige Tinekeshoeve alweer een brand, de derde. De gehele kap brandde uit, maar het aanwezige slachtvee kon gered worden²³. Men was goed verzekerd en naar ontwerp van Van der Zijpp werd de kap nu vervangen door een plat dak met gedeeltelijk een verdieping, welke verbouwing naar schatting f 9.000,00 kostte.

Tot 1 april 1981 bleef het slachthuis in gebruik, waarna een nieuw verrees aan de Avelingen-West en de gebouwen aan de Vissersdijk in september werden afgebroken²⁴.

Bijdrage : Historische Vereniging Oud-Gorcum.

Tekst : R.F. van Dijk.

Foto's : Collectie Stadsarchief Gorinchem.

---

17 H 31-71, 1918, 10b-2; NGC 13-6-1918; jaarverslag brandspuitmeester 1918.

18 Verhalen van Gera, afl. 2 / Gera Elkerbout-Versluis. - In: Oud-Gorcum Varia, nr. 26 (1992), p. 26-32, ald. p. 26-28.

19 Kadastrale artikels 4457, 4469, 4471.

20 H 45-6^e.

21 NGC 27-3-1926.

22 H 31-71, 1926 en 1927, 27-1.

23 NGC 18-3-1931; H 31-71, 1931, 27-5.

24 Gorinchem in bedrijf / A.J. Busch. - Alphen aan den Rijn : Repro-Holland, 1992. - (Midden-Holland in bedrijf-reeks ; deel 5). - p. 69-70; Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken 18-9-1981, p. 1.

KLAAS UILKEMA BEZOEKT MEERKERK

Iedereen heeft op school geleerd dat de boerderijen in Nederland kunnen worden onderverdeeld in de kop-hals-romp boerderijen uit Friesland, de daaraan verwante stolpen in Noord-Holland, de vierkante, gesloten hoeven in Limburg, en nog wat soorten boerderijen daartussen. Nu leefde heel lang de mening dat de soorten boerderijen die we in ons land kennen, direct zijn te verklaren uit de 'stammen': De Friezen, de Franken en de Saksen. Elke stam had zijn eigen wijze van boerderijbouw, en die werd van vader op zoon overgeleverd. Zo was het altijd geweest, en zo zou het ook altijd wel blijven. Dit was een statische visie op de ontwikkelingsgeschiedenis van de boerderijen. Eén van de eersten die deze theorie in twijfel trok, was Klaas Uilkema (1873-1944). Hij was een Friese boerenzoon die werd opgeleid tot onderwijzer, en later landbouwonderwijzer. Hij begon zich te verdiepen in de rundveestalling, en breidde dit onderzoek uit naar de bouwgeschiedenis van de Friese boerderijen. Het boek dat hij hierover schreef werd goed ontvangen. En Uilkema kwam in contact met een Leidse hoogleraar, van wie hij de opdracht kreeg om zijn onderzoek naar boerderijen uit te breiden. Met dit onderzoek zou hij het hele land bestrijken en alle boerderijtypen onderzoeken.

Uilkema keek verder dan alleen het uiterlijk van de boerderijen.

Zijn agrarische achtergrond bracht hem tot het ontwikkelen van een dynamische visie: alle veranderingen in de boerderijen hebben een bedrijfstechnische oorzaak. Zo probeerde hij de veranderingen aan boerderijen en de verschillen tussen de typen boerderijen te verklaren. Hij kreeg gelijk, en de 'stammentheorie' had afgedaan.

Tussen 1918 en 1933 reisde hij het hele land door, op de fiets of op de motor om boerderijen te documenteren. Hij maakte circa 400 opmetingen en enkele duizenden foto's. Hij besteedde veel aandacht aan de gesprekken met de boerenbewoners. Hij informeerde naar de gebruiken, en de streekeigen benamingen. De gegevens van Uilkema zijn van onschatbare waarde voor liefhebbers van boerderijen en van streekeigen tradities. In de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden heeft Uilkema niet zoveel werk verricht. Hij onderzocht boerderijen in Groot-Ammers, Otfoland, Hoornaar, Oosterwijk, Leerbroek en Meerkerk. Op dit laatste onderzoek gaan we hier dieper in.

Uilkema bezoekt op 3 oktober 1924 de boerderij van Piet Versteeg, Burggraaf 6 te Meerkerk. Een oude boerderij op een woonheuvel, idyllisch gelegen achter een boomgaardje met een notenboom en met een groentetuin voor het huis, omgeven door

Burggraaf 6 te Meerkerk.

horden. Voor de idylle komt Uilkema niet. Hij wil de boerderij zien.

De boerderij heeft een vloedstal, waarop één rij koeien kon staan, en ook een groot deel van het hooi hoog en droog kon worden opgeslagen. Deze verhoging strekt zich uit over een zijbeuk en over een groot deel van de binnenstijruimte. Deze vloedstal werd niet alleen gebruikt in tijden van hoog water, maar de koeien stonden hier permanent. Uilkema beschouwt deze boerderij als een voorbeeld van een vroege ontwikkeling van de Alblasserwaardse boerderij. Zo is deze vloedstal een opvolger van primitieve aarden vluchtstal in het achterhuis tegen de brandmuur¹, en als voorloper van de veel vaker voorkomende waterzolder, met dikke balken boven de gewone koestal. Er zijn meer maatregelen tegen hoog water.

Versteeg vertelt en Uilkema schrijft het op. Zo is boven de woonkeuken een zolder die in geval van 'prijkel?' bewoonbaar gemaakt kan worden. Er is nog steeds een deur in de brandmuur, waardoor men bij hoog water van deze tijdelijke woonkamer door het 'koppelhuis' in de stal kon komen.

Versteeg vertelt uit overlevering dat dit allemaal nog niet hoog genoeg was. Bij de laatste watersnood moest men de zolder verlaten via het dak; de zolder stond nog onder water.

De stal heeft een 'erden deel' tussen de 'gebeinten'. In de paardenstal zit een 'krebbe'.

De koeien staan tussen 'stalstaken' op de 'plating'. De mest valt in de 'groep' en gaat door de 'mestblinden' naar buiten.

's Zomers werd het hooi als eerste op de deel opgetast, tot aan de 'geul'. Dan komen de koeien op stal en zij 'vreten vijf á zes dagen uit eigen beweging een mooi scherp afgesneden hoek in het hooi. Dan wordt anderhalve meter langs 't gebint afgestoken met een graaf of stikmes' om een looppad voor de koeien langs

te maken. Daar ligt dan een straatje en zo kan dit looppad als voergang dienen.

Dat het hier uit boerderijhistorisch oogpunt om een interessant object gaat is wel duidelijk. De boerderij staat er nog steeds en is sinds 1924 maar weinig veranderd. Zo is het -zover ik weet - nog de enige boerderij in de Alblasserwaard waarin nog een karnmolen aanwezig is. Echter door achterstallig onderhoud en jarenlange leegstand, is het behoud van de boerderij onzeker geworden. De Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden heeft voor dit pand de status van beschermd Rijksmonument aangevraagd. Dat betekent dat de boerderij niet mag worden gesloopt, en dat bij verbouw rekening moet worden gehouden met de karakteristieke en monumentale waarden van de boerderij. Daar staat een financiële bijdrage van het rijk tegenover. De procedure is nog niet afgerond, maar er is inmiddels een restauratieontwerp beschikbaar, waarbij de boerderij -tot twee woningen verbouwd- weer geheel tot zijn recht komt.

Bijdrage : Stichting Vrienden van Historisch Meerkerk.

Tekst : P.T. den Hertog.

Literatuur : Olst, E. van: Uilkema, een historisch boerderijonderzoek, Arnhem, 1991.

Olst, E. van: Landelijke Bouwkunst Zuid-Holland, Provinciale documentatiemap, Arnhem, 1994.

Groningen, Catharina L. van: De Alblasserwaard (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst), Zwolle, 1992.

Verhagen, P.: De Stern van het water, Molenaarsgraaf, 1987.

Foto : Collectie Stichting Historisch Boerderij Onderzoek te Arnhem.

¹ Verhagen noemt dit een 'waterbult'.

² Prijkel, perikel, (dreigend) gevaar, vgl. Lat. Periculosus, gevaarlijk.

DE EERSTE ZUIVELFABRIEK IN DE STREEK

Begin 19^e eeuw waren de dorpen Giessen-Nieuwkerk, Peursum en Giessen-Oudekerk puur agrarische dorpen. Het ambachtelijke in die dorpen bestond uit bedrijfjes die nodig waren voor het maken en repareren van datgene wat toen bij de boeren in gebruik was. We denken aan materiaal voor de zuivelbereiding zoals kuipen en kaasvaatjes. De hooiwagen, brik en stortkar werden ter plaatse gemaakt en onderhouden door de wagenmaker. Uiteraard waren er ook smederijen voor onderhoud aan boerengerei en voor het beslaan van de paarden. Soms was er ook een kuiper. In de meeste dorpen waren er, voor de bouw en onderhoud van boerderijen en woningen, aannemers, schilders en fimmerlieden en soms ook een rietdekker. Industriële of mechanisch bedrijvigheid was er niet.

De meeste boerenbedrijven kenden naast de veehouderij ook hennepsteelt. Hennep was in het verleden belangrijk voor de touwen en zeilen van de scheepvaart. Deze regio lag relatief dicht bij de grote rivieren, scheepswerven en bedrijven die met de scheepvaart te maken hadden. De hennepsteelt was lange tijd lucratief. Dit veranderde in de tweede helft van de 19^e eeuw. De zeilvaart veranderde in stoomvaart. Hierdoor nam de vraag naar touwen en zeilen af, dus ook naar hennep. De hennepsteelt stortte in. Hennepakkers werden weer grasland en mest die anders vaak naar de hennepakkers ging kwam weer ten goede aan het grasland. Hierdoor kon men vaak wat meer vee houden en de melkproductie ging omhoog. De dagelijkse melk moest altijd op de boerderij verwerkt worden, meestal door de boerin. Door die toegenomen productie werd de verwerking van de dagelijkse melk met de middelen van die tijd steeds zwaarder.

Hierdoor werd het denken over mechanische zuivelbereiding op gang gebracht. Het initiatief om dit denken om te zetten in daden werd genomen door C.M. van Houweling. Later zal hij ook op diverse andere terreinen het initiatief nemen. Een man die dit ondersteunde en zeker genoemd moet worden was W. Slob senior. Ook was deze vaak medeorganisator bij andere activiteiten. Beide heren, vergezeld van nog twee belangstellende veehouders, gingen naar Noord-Holland om daar reeds bestaande zuivelfabrieken te bekijken. In Noord-Holland en Friesland had men door ontbreken van nevensteelt al eerder de behoefte gevoeld voor mechanische zuivelbereiding.

Na terugkomst werden er vergaderingen belegd in de plaatselijke cafés om te komen tot oprichting van een vennootschap, die de bouw van een fabriek zou laten uitvoeren. Hiervoor moesten eerst voldoende boeren worden gevonden die bereid waren hun melk aan de nieuwe fabriek te leveren.

In die tijd domineerden de boeren bijna op alle terreinen van het dagelijks leven. In de kerk, de school, de politiek, de economie, het polderbestuur en ook in veel verenigingen. Als boerenfamilies

aan elkaar verwant waren, kon men dikwijls van een machtsblok spreken.

Zo'n machtsblok vormden ook de initiatiefnemers en geldschieters die besloten tot de bouw van een zuivelfabriek. Mooi komt dat tot uitdrukking op de foto van die initiatiefnemers.

Nummers 1, 2, 3 en 4 zijn drie broers en een zuster. De vrouwen van nummer 1 en nummer 9 zijn zusters van nummer 5. Nummer 9 moet oom zeggen tegen nummer 6. Nummer 6 is de vader van nummers 7 en 8. Nummer 5 moet oom zeggen tegen nummer 10. Nummer 3 moet door zijn huwelijk oom zeggen tegen nummer 10. De vrouw van nummer 3 is een nicht van nummer 5.

Over een machtsblok gesproken. Dit machtsblok wordt bestuurlijk later nog uitgebreid, wat dan ook weer verstrekkende gevolgen heeft.

De opdracht tot de bouw van een fabriek werd gegeven. De aanneemsom bedroeg 21.410 gulden. De opening van de fabriek vond plaats op 22 oktober 1906.

De melk kon alleen geleverd worden door boeren die langs de Giessen woonden. De melk werd namelijk in de eerste jaren alleen per boot opgehaald. Een uitzondering vormden de boeren in de Lage Giessen (Hoornaar). Daar woonden namelijk de families Aanen en Hakkesteeft. De melk werd hier opgehaald per aak, via de Kromme Giessen en overgeladen bij de Appelmansheul op de boot die op de Giessen voer. Later ging men over tot aankoop van de eerste auto's, waardoor het leveringsgebied werd uitgebreid. Weer later werd ook de Vijfheerenlanden bewerkt. Het transport van die melk werd verzorgd door Joh. de Jong uit Hei- en Boecop.

Het bestuur van de zuivelfabriek 'Samenwerking' bestond aanvankelijk uit drie personen. De eerste bestuurders waren C.M. van Houweling (voorzitter), F. van IJzeren en D.K. Aanen. Mede-initiatiefnemer W. Slob sr. werd hiervoor niet gekozen. Zijn zoon,

mr. Adr. Slob, advocaat in Rotterdam, werd aangetrokken als adviseur van de vennootschap. Deze mr. Adr. Slob was zeer onstemd dat zijn vader niet in het bestuur gekozen was. In de loop van een aantal jaren ging deze zich sterk verzetten tegen C.M. van Houweling en de andere leden van deze familie, die bij de zuivelfabriek betrokken waren.

We spreken over de eerste jaren van de 20^e eeuw. Eind 19^e eeuw had de doleantie plaats gevonden en was er ook in de genoemde dorpen een gereformeerde kerk ontstaan. Hierdoor kwam er een scheiding van geesten. De families Slob en Van Houweling waren beide gereformeerd. Mr. Adr. Slob kon in zijn verzet tegen C.M. van Houweling dan ook het gemakkelijkst steun vinden bij de hervormde en vrijzinnig-liberale boeren. Deze strijd, nu in enkele woorden samengevat, leidde tien jaar na de oprichting van de zuivelfabriek 'Samenwerking' tot een splitsing. Er werd een tweede zuivelfabriek opgericht in de gemeente Peursum. Deze fabriek, genaamd 'De Giessen', ging afgesplitst verder onder voorzitterschap van W. Slob jr.

Hiermee waren de problemen nog niet opgelost. Want in de loop van die voorliggende tien jaren waren op initiatief van C.M. van Houweling ook nog een Coöperatieve Landbouwvereniging opgericht (in 1908) en een boerenleenbank. Kassier van die boerenleenbank was P. Schakel, in wiens boerderij de bank was

gevestigd. Deze was inmiddels ook bestuurslid van de zuivelfabriek 'Samenwerking'. P. Schakel moest ook oom zeggen tegen C.M. van Houweling omdat hij niet van deze was getrouwd. De boeren die zich afgesplitst hadden en nu aandeelhouder waren van 'De Giessen' hadden hun geld ook op die boerenleenbank staan. Het was natuurlijk onverteerbaar dat de andere partij, die de boerenleenbank beheerde, kon zien hoe het de boeren die aangesloten waren bij 'De Giessen' financieel verging. Dus werd er een tweede Boerenleenbank opgericht, nu met een liberale signatuur.

Deze bank werd gevestigd in de boerderij van Teunis Kooijman, die heeft gestaan waar nu de kapsalon van Piet Eijkelboom is. Bij de splitsing van de zuivelfabrieken werd de zuivelfabriek 'Samenwerking' een coöperatie, nadat deze de eerste tien jaren een vennootschap was geweest.

Voor de oprichting van de zuivelfabriek in 1906 waren het meestal kaashandelaren van over de Lek die de kaas opkochten bij de boeren. Als deze met hun brikken de kaas kwamen ophalen, bracht men vaak ook veevoeder mee. Door deze handelaren werd 's winters ook wel eens uitstel van betaling verleend tot het voorjaar. Nu door toedoen van C.M. van Houweling een zuivelfabriek, een landbouwcoöperatie en een boerenleenbank waren opgericht, verloren deze handelaren hun handelsgebied. C.M. van Houweling was ook lid van de Provinciale Staten voor de Anti Revolutionairen. Veel van deze handelaren die ook AR-lid waren eisten dat C.M. van Houweling zijn zetel zou opgeven, wat ook gebeurd is. Het was spannend in de boerenwereld. In detail is het nog mooier.

Bijdrage : Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen.

Tekst : H. Harrewijn.

Foto's : Collectie Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen.

HENNEPTEELT

Het landelijk gebied van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden is heden ten dage grotendeels veeteeltgebied. In vroeger tijd werd dit gedeeld met een ander gebruik: de hennepsteelt. In oppervlakte ging het hierbij om 6 tot 8% van de totale landbouwgrond, maar het eiste qua arbeid bijna evenveel tijd als de rest van het land.

Het feit dat hennep al duizenden jaren wordt verbouwd toont het belang aan van dit product, dat al ver voor het begin van onze jaartelling vanuit Azië in West-Europa terecht kwam en hier werd geteeld. Sinds de Middeleeuwen is de plant in ons land ingebur-

huten stonden vanwege het brandgevaar op enige afstand van de boerderijen, vaak tussen de hennepakkers of direct er achter. Op of om de kleine hennepcellen stonden rijen hoge knotwilgen om de windvlagen te breken. De akkers waren omgeven door sloten, die breed en diep waren en evenals de akkers en weiljes soms van een wat vreemde kromme vorm.

De grond waarin de hennep werd geteeld bestond uit zwart veen onder een dunne laag rivierklei en lichte, vruchtbare kleigrond met veel zwarte aarde of humusdelen. In deze grond kon het zaad snel kiemen en groeien. De eerder genoemde bolle akkertjes zijn hiervoor zeer geschikt. Ze zijn opgehoogd met baggerspecie uit de sloten en vooral met veel mest.

Na de IJsheiligen in mei, zaaide men vroeg in de morgen het zaad. Na een dag of vier kwam het al op. Kinderen kregen de taak om het jonge gewas te beschermen door de vogels te verjagen. De hennep kon, zeker bij goed weer, wel zo'n tien centimeter per dag groeien en bereikte uiteindelijk een lengte van ongeveer twee meter. Als het gewas voorspoedig groeide, hoefde er pas eind augustus aan te worden gewerkt. De mannelijke plant had omstreeks die tijd zijn functie vervuld door het leveren van het nodige stuifmeel, zodat de vrouwelijke plant het waardevolle zaad kon produceren. Hierdoor werden de mannelijke planten al spoedig geel (vandaar de naam geelling of gelling) en konden

worden geplukt en gedroogd.

De vrouwelijke plant kreeg de naam 'zelling' (zaadling, zaalling, zaling) vanwege het zaad dat ze tot ontwikkeling bracht.

Terwijl de zelling nog op de akker stond, werd al met het roten van de gelling begonnen. Dit is een rottingsproces dat diende om bast en vezels los te maken. Dit vond plaats in speciale rootsloten die men bij voorkeur bij de droogveldjes koos, wat het werk vergemakkelijkte. Nadat de gelling een dag of acht in de sloot gelegen had, werd gecontroleerd in hoeverre het lint losliet van de houtachtige delen. Dit gebeurde door de stengel te knikken en te draaien. Hierna volgde het drogen en werden de stengels opgebost. De bossen werden opgeslagen in de schuur of hooiberg.

De zelling werd na het plukken en drogen gedorst op een kleed of zeil, dat tijk of strijk werd genoemd. De hennepstijken hadden

Voormalige hennepakkers.

gerd als bron voor textielvezels en is dit tot midden/eind 19^e eeuw gebleven. De plant die tegenwoordig onder de naam cannabis sativa bekend is (drugs), werd toen voor die doeleinden onder de dertigste breedtecirkel verbouwd. Ten noorden hiervan was dit voor de fabricage van zeilen en touwen. Hennep geeft echter nog meer mogelijkheden. De zaden worden als vogelzaden gebruikt en de daaruit geperste olie (hennepolie) is onder andere als spijsolie, voor de zeepfabricage en als surrogaat voor lijnolie in verf, in gebruik. De perskoek dient als veevoeder.

De teelt van hennep vond niet plaats op grote, brede en lange percelen, zoals voor de veeteelt het geval was, maar op tientallen kleine bolle akkertjes, omzoomd door lage en kniehoge wilgenstruiken en soms door rijtjes knotwilgen. Erfussen, maar meestal erachter, lagen griendjes en eilandjes waarop hutten van riet en wilgenvlechtwerk met stenen ovens stonden. De braak-

Hennepbraak (collectie Museum De Koperen Knop).

forse afmetingen om te voorkomen dat er bij het dorsen wegspringend zaad verloren zou gaan.

De rooftijd van de zelling was vier dagen langer dan die van de gelling, want de stengels hiervan waren meer verhout doordat ze langer op de akker hadden gestaan.

In de herfst en de winter werd de gelling in de braakhut bewerkt. De zelling werd geschild bij het vuur in de boerderij. In de braakhutten stookte men de gellingstengels goed droog boven een klein vuurtje in de oven. Na het drogen volgde het braken in de aangebouwde hut. Deze hut was aan de oostkant open. Voor dit braken was een hennepbraak nodig. Met een dergelijk eenvoudig werktuig werden de houtachtige gedeelten van de stengels gekneusd en gebroken, waardoor de vezels vrijkwamen.

Een hennepbraak bestaat uit een vast raamwerk van vier eikenhouten latten (scheien) en een beweegbaar raamwerk met drie scheien die tussen de onderste vier passen. Met behulp van een in het bovenraam bevestigde wilgenhouten stok beweegt men dit raam op en neer waarbij de tussen de beide raamwerken gestoken stengels worden gekneusd. De arbeider staat bij dit werk naast de braak.

De vrijgekomen vezels, de 'rouwe hennep', werden op eenvoudige wijze schoongemaakt en vervolgens opgeslagen. Later boste men ze op.

In het algemeen leverde men de hennepvezels aan de opkopers die ze op de ter markt brachten waar touw- en zeilfabrikanten hun inkopen deden. Het samenbinden van de vezels werd gedaan door een door het provinciaal bestuur aangestelde en beëdigde hennepbosser.

Op de markt werd de hennep opgekocht om te worden verwerkt tot touw- en zeilwerk voor de scheepvaart en visserij.

De teloorgang van de hennepcultuur zette in met de opkomst van de stoomvaart, de concurrentie vanuit het buitenland en de import van andersoortige vezels. Na een korte opleving tijdens de eerste wereldoorlog kwam het einde van de eens zo belangrijke teelt, die een grote bijdrage heeft geleverd aan de realisatie van de vele vaartochten naar de Oost en naar de West.

Bijdrage : Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam.

Tekst : E. Blokland.

Foto's : P.T. den Hertog en D.J. de Jong.

WOONHEUVELS

HET VERBORGEN VOETSTUK ONDER BOERDERIJEN

In Friesland worden ze 'terpen' genoemd en in Groningen 'wierden'. Maar voor de opgehoogde woonplaatsen in onze streek spreken we van 'woonheuvels' omdat er ogenschijnlijk geen streekeigen woord voor bestaat. Toch is dat niet het geval, want eeuwen geleden werden ze hier aangeduid als (huis)wer-ven. Sommige boeren spreken nog steeds over 'de wurf' waar je opkomt of afgaat. Dat deze benaming wat op de achtergrond is geraakt komt waarschijnlijk omdat onze 'wurven' door verzakking steeds minder als zodanig te herkennen zijn.

Desondanks weet iedere streekbewoner wel dat oude boerderijen altijd wat hoger staan en dat de oudste van rond 1600 dateren. Minder bekend is dat de heuvels waarop ze staan nog veel ouder zijn en in eerste aanleg zelfs teruggaan tot de ontginningstijd, toen hier de eerste boerderijen werden gebouwd. Deze boerderijen staan dan ook letterlijk bovenop hun eigen geschiedenis.

Gijbelandsedijk 119/120.

De laatste decennia is door archeologisch onderzoek veel meer bekend geworden over de woonheuvels en hun betekenis voor de nederzettingsgeschiedenis en de agrarische ontwikkeling in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. De keerzijde van het verhaal is dat dit onderzoek kans kreeg omdat er zoveel oude boerderijen zijn gesloopt. Dat lot trof februari 1998 ook de historische boerderij aan de Gijbelandsedijk 119/120 in Brandwijk.

Door leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland werd door de woonheuvel een sleuf vastgesteld die tot drie meter uitgegraven moest worden om het oorspronkelijke veenoppervlak te bereiken. Daarboven werden niet minder dan vijftien ophogingslagen geteld, waarmee de ontwikkeling vanaf de ontginning tot aan de versteningsfase in de 16^e eeuw kon worden gereconstrueerd.

Onderin de sleuf kwamen de houten palen tevoorschijn van de allereerste boerderij die hier op het vlakke veen is gebouwd. De

kapdatum van een van deze palen kon vrij nauwkeurig gedateerd worden op 1086 na Chr.

De eerste boerderij had zeven gebinten, waarvan de stijlen waren ingegraven. De overspanning in het midden was 6,80 meter en de afstand tussen de stijlpalen gemiddeld 2,50 meter. Binnen de gebinten was de bodem bedekt met een laag houtspaanders, waarschijnlijk vrijgekomen bij de bouw.

De gebintstijlen stonden in een flauw gebogen rij, waaruit blijkt dat de eerste boerderij een licht ovale vorm had. De buitenwanden waren van beleemd vlechtwerk. Een deel van deze wand is voor in de sleuf teruggevonden. De buitenafmetingen van de boerderij bedroegen naar schatting 21 bij 11 meter en het gebouw had dezelfde richting als de verkaveling.

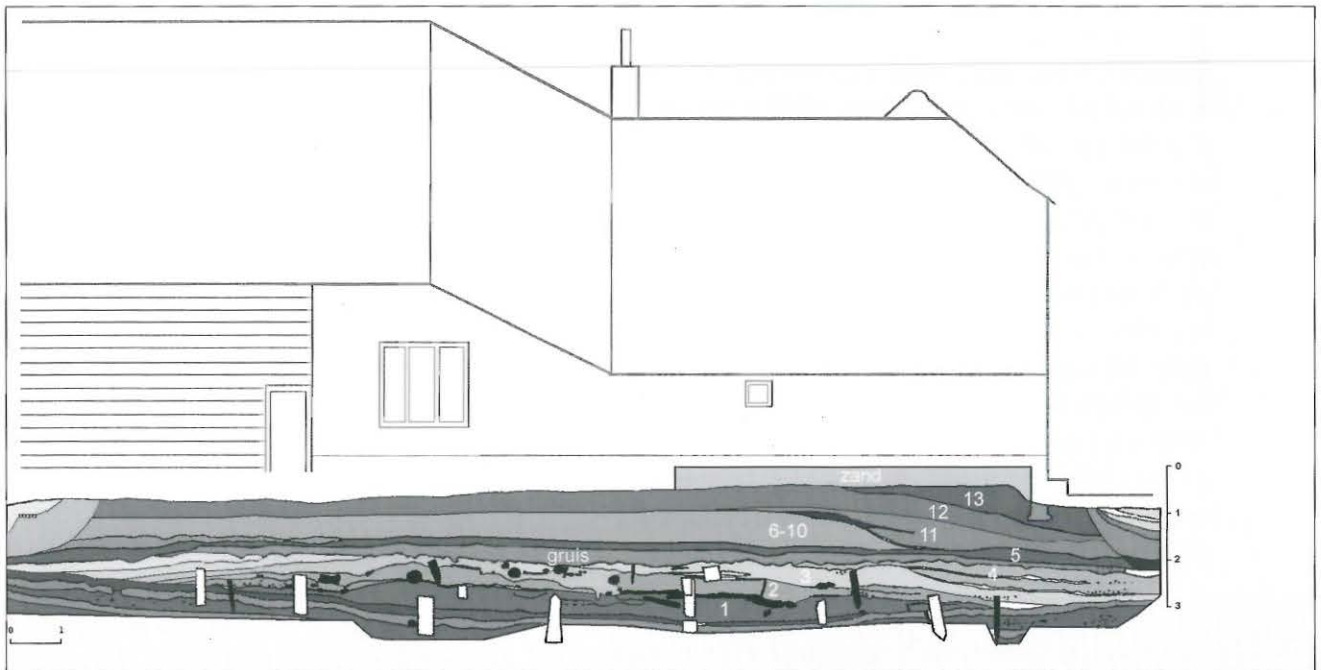
De ophogingslagen zijn gedateerd aan de hand van het afval dat erin voorkwam. Vooral aardewerkscherven zijn hiervoor geschikt, omdat redelijk bekend is in welke tijd een bepaald soort aardewerk voorkwam. De ophogingen 1 en 2 zijn in de eerste helft van de 12^e eeuw als een verhoogde deel in het midden van de boerderij aangebracht. Daarvoor heeft men venige klei uit de omgeving gebruikt.

Op deze verhoging werden akkerbouwgewassen bewerkt en opgeslagen. Dat blijkt uit sporen van vlas/lijnzaad en in mindere mate emmer die hierop werden aangetroffen. Op het veen werd toen dus vlas verbouwd voor de productie van lijnzaadolie en/of voor het maken van touw en linnen. Achter de grondbult lag het stalgedeelte met houten vlonderwerk en takken met daarop lagen mest.

De eerste mestlagen waren nog dun, wat erop kan wijzen dat de veestapel in het begin nog klein was. Het aardewerkafval werd voornamelijk vóór de grondbult aangetroffen. Hier bevond zich dus het woongedeelte.

De ontwaterde veenbodem was kort na de ontginning nog vrij los en sterk onderhevig aan klink, waardoor het midden van de boerderij door de opgebrachte grond al snel ging verzakken. Om dat op te vangen zijn in het midden op een hoger niveau extra palen of schoren aangebracht. In de tweede helft van de 12^e eeuw werd de ophoging uitgebreid tot in het woongedeelte (3 en 4). In de mestlagen komen dan veel minder vlas/lijnzaadsporen voor, maar daarentegen wel meer dravik, dat wel als surrogaatgraan wordt gezien en mogelijk wijst op verslechterde akkerbouwomstandigheden. Wederom zijn in deze fase in het midden nieuwe palen ingegraven

In de eerste helft van de 13^e eeuw vinden er grote veranderingen plaats. De oude boerderij werd helemaal afgebroken en over het hele oppervlak bracht men een forse laag gebrande kleigruis- of

Ophogingen.

rels aan. Alles wijst erop dat men afrekenet met de oude manier van bouwen en funderen. Ingegraven palen komen we niet meer tegen en daarom denken we dat vanaf dat moment voor het eerst ankerbalkgebinten op poeren zijn toegepast. De gewenste stijfheid verkreeg men nu met een binnenschoor bovenin de stijfconstructie, waarmee men niet meer afhankelijk was van steeds weer verzakkende grondschoren. Bij ophoging of verzakking kon het gebint betrekkelijk gemakkelijk mee worden opgehoogd.

Deze vooruitgang in de technologie van de boerderijbouw hangt ook samen met de conjunctuurverbetering in de 13^e eeuw. Door de bevolkingsgroei en de opkomst van de steden ontstond er een echte markt voor agrarische producten. De vooruitgang blijkt ook uit andere zaken, bijvoorbeeld de betere klei waarmee boerderij en erf in de tweede helft van de 13^e en de eerste helft van de 14^e eeuw minstens vijf maal werd opgehoogd (6-10).

Midden in het voorhuis stookte men toen nog een open haardvuur, getuige de houtskoollaagjes tussen de ophogingen.

In de 14^e eeuw is de woonheuvel aan de voorzijde verlengd voor waarschijnlijk een verbouwing of uitbreiding aan het voorhuis (11). Leembrokjes komen we daar dan niet meer tegen, maar het aantal gevonden nagels neemt toe, waaruit we af leiden dat gevels en wanden in het voorhuis dan niet meer beleemd zijn, maar betimmerd. Ook zijn er kleine aanwijzingen voor het gebruik van daktegels en glasvensters.

In de loop van de 15^e eeuw is de laatste algehele kleiophoging (12) aangebracht. Vervolgens kwam in de tweede helft van de

15^e eeuw tot begin 16^e eeuw de verstening in het voorhuis op gang met de aanleg van een gemetselde boogkelder, een haard met kaarsnissen en waarschijnlijk ook de brandmuur (13).

Op zijn vroegst eind 16^e eeuw werd voor het eerst de voorgevel in baksteen opgetrokken, parallel aan de Graafstroom en dus afwijkend van de oorspronkelijke boerderijrichting, waardoor in de binnenmuren van het voorhuis een opvallende knik ontstond. Als gevolg van de verstening werd de woonheuvel vanaf de 16^e eeuw niet meer opgehoogd.

Noodzakelijke verhogingen werden toen in het gebouw zelf uitgevoerd met een opkamer, hooitil, waterzolder en een verhoogd (kameel)dak.

Daarmee is de archeoloog uitgepraat en is het woord aan de bouwhistoricus die het verhaal van de boerderij verder kan doortrekken naar onze tijd.

En dát is uniek, want nergens anders vinden we in ons land op één plaats de sporen van wonen en werken over een zo lange aaneengesloten periode bij elkaar.

Boerderijen op woonheuvels zijn daarom te beschouwen als Nederlandse cultuurmonumenten van de eerste orde die alle bescherming verdienen. Gezien de huidige bouwdynamiek op het platteland hebben zij die bescherming ook hard nodig!

Bijdrage : Archeologische Werkgemeenschap Nederland
Afdeling Lek- en Merwestreek.

Tekst : T. Koorevaar.

Illustraties : T. Koorevaar.

STOEPEN EN STOEPWERK

Rond 1900 was bij elk erf, groot of klein, aan de waterkant wel een stoep of stoephok te vinden die het scheppen van water en het schoonmaken van eet- of melkgerei vergemakkelijkte. De stoepen hadden in verband met de wisselende waterstanden dikwijls meerdere stappen.

Het werk op de stoepen en bij de vatenbanken gebeurde in weer en wind. In de zomer was het werken op zo'n open stoep nog niet zo slecht. Maar bij regen, wind, hagel en sneeuw was het langdurig schrobben, schuren en spoelen minder aantrekkelijk. Als het water was dichtgevroren werd er een bijt gehakt. Natte handen koelden snel af en werden bijna gevoelloos, zodat de werksier of de dienstbode de borstel nauwelijks meer vast kon houden. Geen wonder dat in het verleden op allerlei manieren werd geprobeerd deze werkplaatsen te beschutten en die bescherming vervolgens weer te verbeteren.

Een betere werkplaats was het moderne stoephok met diverse voorzieningen, zoals een waterfontein, vatenbank en een beschutte stoep. Dan hoefde men niet zo ver te bukken om de emmers, tobben en de was te spoelen in het water van de sloot. Voor de schoonmaakwerkzaamheden was het heel praktisch om zo dichtbij heet water voorhanden te hebben.

Heet water werd ook gebruikt voor de was en het wringen (kaasmaken). In de Algemene Politie Verordening van de gemeente Ottoland van 1890 werden eisen gesteld aan de inrichting van de stookgelegenheid: "De stookplaatsen moeten zijn zonder gebreken, bersten of scheuren, die eenig gevaar voor brand kunnen verwekken en zooveel mogelijk van roet gezuiverd houden. De asch mag niet bewaard worden dan in putten op minstens 20 meter afstand van eenig gebouw, hooiberg, houtmijt, hooischelf of iets dergelijks. Bovendien zal men de haardasch voor dat men

Stoephok.

dezelve buiten brengt, behoorlijk nat moeten maken en nimmer op mestvalen mogen werpen”.

Het stoephok werd wekelijks geraagd en geveegd. De vloer werd dagelijks schoongehouden. In april kreeg het een grote schoonmaak- en onderhoudsbeurt. Soms werden de muren 'gegeelseld' (geel gesausd). De houten stoepen werden wekelijks geschuurd met fijn zand en zagen er daarna stralend wit uit. De stoepsloot moest ook worden schoongehouden en gebaggerd. In tijden van kroos werd een sliet als kering gebruikt. In de huidige gemeente Graafstroom waren aanzienlijk meer stoepen dan stoephokken.

Alles wat nu in de keuken of bijkeuken door machines wordt gedaan vond toen plaats op de stoep. Er werd veel tijd op de stoep of in het stoephok doorgebracht. Dagelijks werd de vaat gedaan en wekelijks de was. Maandag bracht je bijna de hele dag door op de stoep. Het programma van de was ging als

Betonnen stoep.

volgt. Eerst werd deze geweekt en daarna gestampt, geborsteld en gespoeld. Vervolgens werd de was op de bleek gelegd. En alles was handwerk. Onvoorstelbaar! Met het sop van de was werden de klompen geboend, die daarna werden geschuurd. Dinsdag werd op de stoep de gebleekte was gespoeld en op de

droogstelling te drogen gehangen. Vrijdags werd het grote stoepwerk gedaan. Zeven dagen per week en twee keer per dag werd het melkgerei schoongemaakt. In de winter, als er geen kaas werd gemaakt, was er veel minder schoon te maken. Wel waren er nog dagelijks de melkimmers, teems, doeken en de kalveremmers. Als alle koeien tegelijk droog stonden, ongeveer drie maanden, dan waren er ook geen melkimmers schoon te maken.

Het vuile melkgoed werd eerst met koud water voorgespoeld. De melkdoek of watten werden uitgeknepen boven een schoteltje voor de poes of hond. Daarna ging er heet water met soda in de emmers en bussen en vervolgens ging er een kleed over tegen het afkoelen, zodat alles goed kon 'broeien'. Vervolgens werd alles geboend, nagespoeld in de stoepsloot en op een rek of de vatenbank gelegd om uit te druipen en te drogen. De werkster of dienstbode deed deze werkzaamheden in haar werkjurk met een wollen halve schort voor, gebreide kousen en sokken in de klompen.

Schoonmaakmiddelen waren vooral heet water met soda als ontsmettingsmiddel. Schuurzand werd gebruikt voor het schuren van kaasplanken, klompen en de houten stoepen. Meestal was er een zandhok in de buurt van de stoep of het stoephok.

Soda kocht je bij de kruidenier in een papieren zak en op het eerste gezicht was er weinig verschil met suiker... Je goot het in een oude pan of pot, klaar voor gebruik. Groene zeep kocht je ook los. Voor het dagelijks gebruik ging een gedeelte ervan in een oude klomp zonder kap. De borstel was een heel belangrijk gereedschap. Deze waren in verschillende maten en hardheid verkrijgbaar.

Dit was een algemeen beeld totdat de waterleiding zijn intrede deed. Aanvankelijk werd het 'nieuwe' water alleen gebruikt voor de kaasmakerij en het bereiden van het eten en drinken. Voor de was, de vaat en het melkgerei werd nog lang het water bij de stoep gebruikt. Dit veranderde langzaam.

Bijdrage : Historische Vereniging Binnenwaard.

Bronnen : Verhagen, P.: Oude Boerenerven van de Alblasterwaard, Vijfheerenlanden en omstreken, Molenaarsgraaf, 2002.
Kwartalblad Historische Vereniging Binnenwaard, jaargang 17 nummer 2 .

Foto's : Collectie Historische Vereniging Binnenwaard.

JONGERENGROEP

VAN DE BOND VAN KAASPRODUCENTEN

De oprichting van deze groep in Streefkerk vindt ruim 70 jaar geleden plaats op 21 februari 1931. Tijdens de crisissen wordt vooral de agrarische sector door de regering zeer stiefmoederlijk behandeld. Reden voor een aantal Streefkerkse jongeren om in het zaaltje van café Stuurman bij elkaar te komen. De heer A. Nieuwpoort wijst hen op het nut en de noodzakelijkheid om zich net zoals dit met andere groepen in de maatschappij het geval is, als producenten van kaas te verenigen. Ieder der aanwezigen ziet de noodzaak hier van in en geeft zich op als lid van de "Jongereengroep van de Bond van Kaasproducenten".

Men gaat direct van start en in maart vindt de eerste werkvergadering plaats. Daar vertelt de heer C.D. de Jong het een en ander over het bemesten van grasland. Hiermee komt duidelijk de doelstelling van de jonge vereniging naar voren: het geven van voorlichting, om daarmee het agrarisch bedrijf op een hoger plan te krijgen. Naast een groot aantal lezingavonden worden ook allerlei cursussen gegeven. Deze cursussen, zoals bijvoorbeeld die over bedrijfscontrole, vinden plaats in een lokaal van de plaatselijke lagere school. Het worden drukke jaren voor de nog jonge vereniging. Al snel valt het besluit om voortaan als Jongereengroep afdeling Streefkerk en Nieuw Lekkerland verder te gaan.

Omdat de vele lezingen niet al te droog moeten zijn, valt snel het besluit om deze avonden af te sluiten met een komische film of met eigen toneelstukjes. Voor het houden van lezingen worden niet alleen gastsprekers uitgenodigd, maar stimuleert men de leden ook

om zelf een lezing te geven. Om zo een grotere liefde te kweken voor het boerenbedrijf. Daar het melken in die tijd nog handmatig gebeurde, wordt een melkcursus opgezet, waarbij men een diploma kan behalen. Zelfs vinden er melkwedstrijden plaats voor gediplomeerde melkers uit de omgeving. Met grote regelmaat worden er jaarlijks excursies gehouden. Zo brengt men een bezoek aan de kaasmarkt in Alkmaar en aan de Wieringermeer. Daar de economische crisis zich ook op het platteland steeds meer doet gevoelen, loopt de belangstelling voor de activiteiten in de vorm van cursussen en lezingen steeds verder terug. Met de mobilisatie in 1939 is de opkomst zo gering -veel jongeren

moeten onder de wapenen- dat er geen vergaderingen meer plaats vinden. Pas in 1941 komt men weer bij elkaar. Als niet politieke groepering kan men, met goedkeuring en naar de regels van de bezetter, blijven functioneren. Het blijft echter een kwijnend bestaan, want iedereen moet 's avonds voor tien uur binnen zijn en de vertoonde films zijn overspoeld met propaganda.

In oktober 1945 is er de eerste naoorlogse bijeenkomst. De viering van het 15-jarig bestaan is heel sober, wat eigen toneelstukjes, eigen muziek van banjo en mondharmonica en er wordt gedanst op muziek van een orkestje van elders. Omdat er in 1947 een fusie plaats vindt tussen de Bond van Kaasproducenten en het kaascontrolestation, wordt op 2 december van dat jaar de naam veranderd in Landbouw Jongeren Groep.

Na de Tweede Wereldoorlog gaan steeds meer jongeren de lagere landbouwschool bezoeken, waardoor het aantal cursussen

Moderne kaasbereiding.

drastisch afneemt. In de jaren vijftig wordt ook het aantal lezingen minder en er komen gezellige avonden met het karakter van een propaganda-feestavond, die druk bezocht worden. De grenzen worden verruimd. Duidelijk is dit als in de jaren zestig films en diavoorstellingen worden georganiseerd over Nieuw-Zeeland als emigratieland en Denemarken waar de modernisering van landbouw en veeteelt een hoge vlucht heeft genomen.

Wanneer na 1960 ook dames deel gaan uitmaken van de vereniging wordt er gedacht over de oprichting van een eigen toneelgroep. Steeds meer leden zijn niet meer van boeren-komaf en vanaf 1965 is er sprake van Plattelands Jongeren Groep af

gekort tot PJG afdeling Streefkerk. Als in 1976 de groep 112 leden telt, gaat ze een steeds prominenter plaats in de samenleving innemen. Ze manifesteren zich op diverse evenementen zoals braderieën, bevrijdingsdagen en Sinterklaasviering.

De vereniging groeit en bloeit en de toneelavonden trekken volle zalen. De toneelgroep breidt zijn optredens uit tot Groot-Ammers en Nieuwpoort en ook zijn er voorstellingen voor bejaarden en plattelandsvrouwen. Ook de discoavonden worden druk bezocht. In het midden van de jaren tachtig ontstaan er problemen met het organiseren van de avonden. Bij deze discoavonden komen er landelijk steeds meer ongergeldheden en hoewel hier bij de

PJG-avonden geen sprake van is, worden deze ook in Streefkerk op last van het gemeentebestuur verboden.

Begin jaren negentig wordt de belangstelling voor een groot aantal activiteiten minder en men besluit ze af te stoten. Men besluit nu voortaan verder te gaan onder de naam PJG toneel.

-
- Bijdrage : Historische Kring Nieuwpoort.
 Tekst : J. van der Oord.
 Bron : Samenvatting van het in twee afleveringen verschenen artikel in By Clockgeluy.
 Foto : Collectie Boerderij & Erf Alblaswaard-Vijfheerenlanden.

ZELFKAZENDE BOERIN

De boeren zetten vroeger de meeste melk aan de weg, waar deze wordt opgehaald door de melkwagen om naar de coöperatieve zuivelfabriek te worden gebracht. Voor een deel blijft de melk op de boerderij, om daar door de boerin tot kaas te worden verwerkt. Bij het gebruiken van de melk voor de productie van kaas wordt echte volvette boerenkaas verkregen. Helaas is een zelfkazende boerin een bijna verdwenen fenomeen.

In de zomermaanden wordt door de boerin iedere dag kaas gemaakt. Uitzonderd de zondag. Een zelfkazende boerin heeft naast de drukte van het gezin en de boerderij een tijdrovend werk te verrichten. Zij moet dan ook wel erg veel van dit werk houden, hoewel ze het zeker ook wel doet voor de extra verdienste. Door er zelf kaas van te maken, brengt de melk per liter net wat centen meer op dan bij de fabriek. Maar de arbeid van de boerin wordt niet gerekend. De zondagmelk -en wanneer alle koeien in de wei zijn en gekalfd hebben ook de avondmelk- gaat naar de fabriek, omdat er anders teveel melk voor de kaasmakerij zou zijn.

Voor het maken van één kilo kaas is tien liter melk nodig. In de wringtobbe, ook wel kaastobbe genoemd, gaat 120 liter melk. De eventuele avondmelk van de vorige dag wordt 's nachts gekoeld en tegelijk met de ochtendmelk op een stremtemperatuur van circa 29 °C gebracht. Dan gaat er stremsel bij, een product van de lebmaag van een nuchter kalf. Tegenwoordig bestaat er ook een synthetisch stremselproduct. Op iedere 100 liter melk wordt 25 gram stremsel gebruikt. Het eveneens benodigde zuursel, dat een soort yoghurtsmaak heeft, wordt zelf gemaakt.

Het stremmen van de melk duurt ongeveer 30 minuten. Daarna wordt de aangedikte massa (wringel genaamd) door een roerinstallatie tot hele kleine stukjes gesneden. De wei wordt vervolgens van de kaas gescheiden en de wringel wordt met heet water opgewarmd tot 32 °C. De roerinstallatie wordt voor tien à vijftien minuten opnieuw ingeschakeld en vervolgens wordt opnieuw wei afgescheiden. Dan wordt de overgebleven wringel weer met heet water opgewarmd tot 36 °C en werkt de roerinstallatie nogmaals, nu zo'n drie à vier minuten. Hierna laat men de wringel bezinken. Deze bezinktijd loopt uiteen van tien minuten tot driekwart uur, afhankelijk van de grootte van de kaas.

Als de bezinktijd verstreken is, doet de boerin de wringel in de vaten, waarbij ze deze stevig aandrukt. Vervolgens pakt ze doeken, keert de vaten op de doeken en spoelt de vaten nog een keer goed schoon. De wringel wordt in de doek verpakt en opnieuw in de vaten gedrukt.

De melk wordt in de wringtobbe gegoten.

De kazen liggen in het pekelbad.

Die doek gaat erom voor het glad maken van de kaas. Daarna verdwijnen de vaten onder de pers. Na een half uur worden ze gekeerd en gaan tevens de merken erop. Het merk, dat op de kaas wordt aangebracht, wordt verstrekt door het Rijkszuivelbureau te Den Haag. Dit bureau controleert regelmatig de kwaliteit en het navolgen van de bedrijfsvoorschriften en dergelijke.

Als de kazen onder de pers vandaan komen gaan ze een aantal dagen in een pekelbad. Hoe lang, wordt bepaald door de grootte van de kaas. Een volvette kaas moet minimaal 48% vet bevatten. De echte boerenkaas bevat vaak meer vet, van 48 tot zelfs 58%.

Als de afgescheiden wei een poosje heeft gerust, komt er een laag room aan het oppervlak te staan. Die laag wordt er afgeschepd en verzameld om te worden gekarnd. Op die manier ontstaat weiboter. Deze boter heeft een enigszins zure smaak, maar is voortreffelijk op de boterham. De geproduceerde kaas en boter wordt via de markt of direct aan particulieren verkocht.

Bijdrage : Historische Vereniging West Alblasserwaard.

Tekst : P.A. Kerkwijk.

Literatuur : Zwerven door de Alblasserwaard, Uitgave Gebroeders Verloop Alblasserdam, 1975.

Foto's : Collectie Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.

D'N HOFSTEE EN ALLES D'R VEDDER OMHÊËN

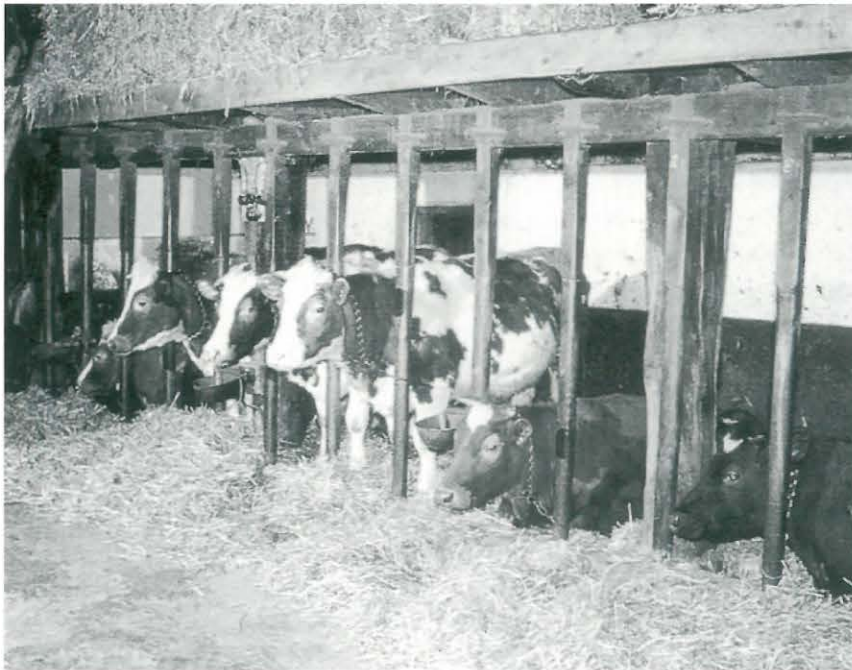
't Is Zaterdag. We bringe een leste bezoek an 't boerebedraif, waar m'n grôôftvaoder en grôôftmoeder rond negentienhonderd zain gaan boere, maar waarvan de oorsprong zeker vier tot vijfhonderd jaar oud is. D'r komme nou vrimdes wôône, 't is oit de familie verkocht. 't Mêêste wà'k vertel zel veur jullie wel ouwe koek zain.

De ontvangst gebeurt in de grôôte wôônkeuke. Vroeger was dut een stuk van d'n dêêl mit een schouw an de achterkant van de brandmuur. Hier wôônde ze tussent' vee op d'n dêêl

Ongeveer negentig jaar geleje is 'r een muur tusse vee en wôôngedêêlte gekomme.

D'r zain twee bedstee's achter loike in de muur.

In de bedstee van groffie e grôôftje zit warchtig nog 't kribbechie waar 't jongste kaind in lee.

Onder 't strooi van de bedstee was een klam vochtig hol waar 't vegeve was van de beddezeèkers. Daar wiere ok de erpel bewaard. We gaan sebiet an de wandel. Mit een trappie van drie rond afgeslete stêene treje hêêlemaal in't donker komme me in 't veurhois. M'n opoe zee daar altaid: "doe je veurzichtig jochie dà je nie ga legge valle". Dut is d'n hoogste plek op d'n wôônheuvel, waar de kèeskaomer en de opkaomer zain en een klèèn slaopkaomertie dà bove de kelder leet. De opkaomer wordt bekant nooit gebruikt, allêen mit broilofte en bregaofenisse. In dà klèène slaopkaomertie kom ie, deur over 't schoin omhoog leggende kelderloik mit daarop traptreje getimmerd, omhoog te klimmen. Doe je dà loik open as een soort achteroverleggende deur, dan kin je mit een tree of vaif naar beneje de kelder in. Ik mot wel bukke as 'k 'r in loop want vroeger waore ze wà klèèn-

der. Daar staan twee gemetselde pekelpakke waar de kèes eerst een paar daoge in mos veur dat ie op de planke in de kèeskaomer kwam om jong, belege of oud te worre.

We kèerse rechtdeur naar d'n dêêl. As ie van veur naar achter kekt zie je an de rechse kant de voergeut mit achteran 't geutgat, waar nao 't waotere de stop oit ging om 't overgebleve waoter te lôôze. Bove de geut de raigboom. Daoran wiere de koeistake gebonde die achter de geut in de grond stonne. Dan een stukkie grond waar de koei op laoge, daarachter van bakstêene gemetseld de plaot mit daachter een verdiept gedêêlte dat de groep genoemd wordt.

In de muur achter de groep zitte om de twee meter groeploike om de stront naar boite te gooie en daortusse hallefronde raompies van gietaiser. Bove de koei leet d'n hooizolder en die balklaag

veurmt êen gehêel mit de gebeinte die 't dak draoge. De mêêste balleke hebbe gaote op gelijke afstanden. Dà zain ouwe meuleroei of bargroei of d'r het vroeger op een andere plek vlechtwerk in gezete. Vroeger hadde ze gien plankezolder zo as nou maor leje ze gebreje horde op de balleke. 't Achterhois bestaat oit vier gebainte. 't Tweede gebaint is 't raigebaint, daar ki je mit een voer hooi vanaf 't pad deur d'n hooideur zo tusse de veur en achterzolders in raie om daar te losse. En as alles vol was dan ginge d'r ok balleke en planke in't raigebaint zodaf't ok vol mi hooi kon. Hier ki je bovenin de nok de spinnekoppe zien zitte. En 't stikt 'r van de meuzeke An de linkse kant hé je de pomp de pinkestal en de perstal. Die pomp is 'r al lang nie meer. D'r zit nou een kraon bove de pomp-put. Maor de naam is gebleve omdat den hof

altaid in de familie gebleven is. Daorachter was de pinkestal. De pinke stonne ok an staake en de perstal had een gemetselde verhoging as afschaaing mit d'n dêêl, mit een voerbak veur haover daarbovenop en daarbove de roif. An die kant mos de stal mit de kroiwaoge oitgemist worre. Daar zitte gie loike, want anders zou ie de stront op de sticht gooie. Daarveur was 'r an de achterkant van de perstal een deur waardeur je naar boite kon raie en daar teuge de raiplank op de stront bove op de misthoop kruie. Of door de oitdrukking kroiend ais vandaon komt? Dà wark z'n èege ok omhoog.

Nou we toch boite zain gaan we glaik maor effe bouwe. Deuzen hofstee het gien barg achter 't hois maor d'r staat wel een varkeshok, een kipphok en een wigelods. Vedder staof'r an de overkant van 't pad nog een boenhok of stoephois teugen d'n

stoepsloot aangebouwd mit een stookplek waar hêet waoter wier gekookt of varkesslobber. En verschôole achter teuge 't stoephois vanaf de weg gezien 't schaithois. Vandaor ok dezelfde naam veur een bang kaind dat achter z'n moeders rokke kruft.

Dan komme me in de bogert mit allerhande soorte oud froit, zoas winterjanne, zwaindrechse wainpere, juttepere, klaipere, mispels, gouternette, zoete blommee, soikerpere, maogdepere, aochtappel, neute, krôôsies en nog veul meer. En tusse de bome staot de zeudessel in bloei. Rondom de bogerd de knoestove die veur kachelhout en geriefhout zurregde. Eên zo'n knoestof was een es die veur de stele mos diene de andere waore knotwillege. Dan zain d'r nog kniestove, waor têen om takkebosse te bainde en 't riet op 't dak mee vast te bainde vanaf komt. Rechts nost d'n bogert is een laog tot op 't slootwaoter afgegraove gedêelte, de rietgors. Daor is de grond veur de wôonheuvel onder 't veurhois vroeger afgegraove en daor komt nou 't riet veur 't dak vandaon. As we van de rietgors naor veure lope langs d'n dovesloot komme me eerst bai een legt, dà was vroeger een baggersloot. Wà stonke je sokke as ie daor in kwam mit slôltjie springe. Verder naor veure komme me bai een dôôdlopenden dwarsslôot oit. Hier legt de schouw mit een hôôs en een kloet d'r in in de schouwslôot vlakbai de stronthope die oit de loike gegooid zain. Dan kà je achteroit mit de stront deur de vaorsloot en de kwaai-naordsloot bai alle kampies land komme. D'r zain nog veul meer benaominge veur slôte. Tochtsloot, daikslôot, meulesloot, giersloot, kwelsloot, bekant net zoveul as dat'r slôte zain. Je kin hier de lere zien hange, net onder 't rieten dak bove de groep-raome, oit de slag an de weskant van't hois. Tusse de schouwslôot en de groentetoin leet d'n ploishoop. De kôôl staot'r al op. Nog verder naor veurne staon bessestroike, proime en krôôsies en hillemaal veuran de wifering is de groentetoin. In 't waoter is nog een stoep getimmerd en d'r staon nog wà kousemikke langs de wal. De toin is nie ont want veur de vesite kwam is f'r nog gerucht, 't schrepeltie leet'r nog. Ze zain net an 't hêene gewis want iemand roimt d'n slech en een stôôtaizer op ze waore zeker bang dat'r bêeste bai 't verkampe de toin zouve verinnewere.

We goan achter d'n hof om naor veure en komme links op 't pad oit. Hier kaike de zairaome op oit. De blainde zain d'r al jaore nie meer, maor de blaindhaoke hange nog as meulentjies an de muur. Ze zain 't straatjie net an't opgereje mit 'n rêesbezem en een veegvarke. De sticht is al geklôte en nievers zie je gras of hooi tussende kegels of biggels legge. Alles is klaor as veur d'n zondag, d'r mekeert gien fuchie an.

Daorum koiere we d'n heul over d'n daik op. Dà woord op hou nog hêel nou. Want as ie zegt ik gao over d'n daik, dan wil dà zegge dat'r over je geroddeld wordt. As ie zegt ik ga langs d'n daik dan wil dà zegge dà je erges mee loop te leure Vroeger leje

ze ok op d'n heul horde over een paor paole.

Nouw zain d'r minse zie zegge hai is d'n hort op as iemand weg is. Dan is tie dus over d'n heul hêen gelope. En as ie een hortie verder gaot, dan gao je dus naor 't volgende hois an d'n daik.

Jao wai wôone in 't boitegebied allemaal an d'n dijk, kaai of sticht, of op 't durp. Je wôont in de stad en in een straat.

Koei die op den daik lope worde verbrugd of verkampt, d'as 's ok zaterdags wark. De kèels die dà doen mit afgeplokke wilgetakke in d'r hand, maake zo'n leve dà je ze gunterwaid hêelemaal hore kin.

Zo vanaf d'n daik bekeke zie je goed d'n wôonheuvel twee meter bove de rest van 't land oitsteke. Dan besef ie pas dat't 'r nie altaid zo vredig baigelege het.

't Is temets taid veur rust. Opoe is al veertig jaor dôôd, maor ik gao temee kwansuis een bakkie doen op d'n bank veur teuge 't hois oit de zon onder de lailinde. En as ie een hart in je mieter het, pink ie mit main een traontjie weg. Omdà al die dinge die een naam hadde nou weggebroke worde of naamloôs raake.

Woordenlijst

ouwe koek	oud nieuws
dêel	open ruimte in midden van stal
schouw	open haard
brandmuur	oudste muur in huis met schouw en rookkanaal
befingeld	wandbekleding van jute op geteerde latten tegen doorslaan van vocht
kribbechie	houten bakje waar baby in sliep
vergeve van	er vol mee zitten
beddezèekers	pissebedden
erpel	aardappels
sebiet	direct
kèerse	snel en recht op doel afgaan
raigboom	rijgboom, balk met gaten boven de nek van de koeien
koeistake	palen waar een ring om zit waar de koe mee op en neer kan
meuleroei	oude molenwiek
bargroei	oude staander van een hooiberg
perstal	paardenstal
sticht	grindpad
bouwe	rondlopen en het vee en het gewas bekijken en bespreken
barg	hooiberg
stoephois	overdekte spoelplaats aan slootkant vaak met stookplaats
schaithois	toilet met beerput / bangerik

zeudessel paardebloem, letterlijk varkensdistel
knoestove geknotte boom, meestal wilg, (ook es, els, eik etc.)
geriefhout hout voor stelen, staken, ruiters en verder gebruik
rietgors drassig verwilderd gebied met in hoofdzaak rietbegroeiing
griebes wildernis, rommelhoek
wôônheuvel kunstmatige vluchtheuvel tegen hoogwater
dovestlôôt sloot die van lieverlede gedempt wordt met huisvuil
legt lager stuk grond
schouw vaartuig om mest, gier, vee of melkbussen te vervoeren
hôôs grote houten schep om gier te verspreiden vanuit de schouw
kloet vaarboom om schouw voort te duwen
kwaainaordslôôt dwarsloot gegraven tegen oprukkend onkruid (heeremoes)
lere ladders
pluishoop hoop modder vermengd met mest, zeer voedzaam voor koolplanten
stoep vlonder om water te halen, of voor spoelwerk
kousemikke wilgenhouten mik om kousen te drogen
gerucht gewied, van onkruid ontdaan
schrepeltie klein schoffeltje
hèène een heining opbouwen of repareren
slecht houten hamer om palen voor heining te slaan
stôôtaiizer grote koevoet met punt om gaten te stoten
verkampe vee in andere wei brengen
verinnewere vernielen, door elkaar brengen
blainde blinden, luiken voor de ramen
opreje opruimen, opschieten, opklaren
rèèsbezem bezem van rijshout
veegvarke stoffer
geklôôte geharkt (kluiten, kluiten/kloot, gekloiterd/geklôôte)
biggels/kegels grind
fuchie foutje, ongerechtigheid
koiere wandelen, kuieren
koei koe, koeien (ev en mv)
kèèls kerels, mannen
heuje jagen, opjagen door heu, heu, heu te roepen
leve lawaai, herrie

gunterwaid ginds, ver weg
kwansuis net doen of het echt is
lailinde leilinde, platgesnoeide linde enkele meters voor de gevel
mieter lichaam

—————
Bijdrage : Stichting Streektaal Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.

Tekst : H.J. Rijnveld.

Foto : Collectie Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Aardplating	Aarden standstrook in een koeienstal.
Anker	Gesmeed ijzeren stuk om constructiedelen zoals muren, balken en stijlen onderling te bevestigen en daardoor tegen uitwijken te beschermen.
Ankerbalk	Horizontale verbindingbalk tussen de twee stijlen van een ankerbalkgebint.
Ankerbalkgebint	Twee stijlen gekoppeld door een balk, die door de stijlen heen steken en waarvan de tot een pen versmalde uiteinden daarachter zijn verankerd met één of twee wiggen.
Bakhuus	In oorsprong vanaf de 17 ^e eeuw, een bakstenen gebouwje met oven naast een boerderij, bestemd voor het bakken van brood.
Bergroede	Staander of stijl van een hooiberg (kapberg) waarlangs de kap op en neer bewogen kan worden.
Beuk	Ruimte in de lengterichting van een boerderij of schuurgebouw, gelegen tussen de stijlenrijen van de gebinten of tussen de stijlenrij en de muur.
Binnenstijtruimte	Ruimte in de middenbeuk, tussen de gebintstijlen.
Blokkeel	Horizontaal bevestigd koppelstuk aan de voet van een kaponderdeel dat de onderzijde van het spantbeen verbindt met de muurplaat.
Blokschuur	Belimmerde kapberg.
Bolkozijn	Kozijn, meestal breder dan hoog, door een middenstijl verdeeld in een venster met ruitjes en een opening met een luik.
Boenhok	Aan een sloof gelegen houten of bakstenen gebouwje bij een boerderij voor het spoelen van melkbussen e.d.
Boventas	Zie zolderas.
Brandmuur	Hoog opgetrokken binnenmuur tussen woon- en bedrijfsgedeelte om in geval van brand de snelle verplaatsing van het vuur te verhinderen.
Brandmuur	Muur, dwars in de boerderij geplaatst, waartegen de stookplaats ligt.
Console	Kraagsteen of houten kraagstuk, al dan niet geprofileerd, dat een balk bij de oplegging in het muurwerk onder steunt.
Deel	Dorsvloer, te onderscheiden in midden- en zijlansdeel en dwarsdeel.
Dekstuk	Horizontaal aangebracht dekstuk naast de schuine zijde van een tuitgevel. Ook wel schouderstuk genoemd.
Dekbalk	Horizontale verbindingbalk, gelegen over de koppen van de stijlen van een dekbalkgebint.
Deurkalf	Dwarsregel tussen een deur en haar bovenlicht.
Donk	Plaats waar het Pleistocene zand door de veenlaag en aan de oppervlakte komt of boven het omliggende land uitsteekt.
Dordtse steen	In de omgeving van Dordrecht gemaakte baksteen, in maat vrijwel gelijk aan de ijsselsteen, maar oranje/rood van kleur.
Driebeukig	Ruimte in een boerderij, die door twee rijen stijlen in de lengte in drie delen (schepen of beuken) wordt verdeeld.
Drieschepig	Zie driebeukig.
Dubbele schouw	Twee schouwen aan weerszijden van de brandmuur, één in het voorhuis en één inde woonkeuken.
Dwarsdeel	Deel die haaks op de lengterichting van een boerderij is gelegen.
Dwarshuis	Boerderijtype, waarbij het woonhuis dwars op de lengterichting van de boerderij is uitgebouwd, waardoor in ieder geval de nok (en eventueel het grondplan) een L- of een T-vorm krijgt
Empirevenster	Raamverdeling in Franse stijl begin 19 ^e eeuw waarvan de verticale middenroede breder uitgevoerd is dan de horizontale dwarsroede.
Engelenvenster	Driedelig venster in de topgevel van een boerderij in de vorm van een drieluik en met vaak een spitsbogige afsluiting.
Friese stal	Stallingwijze, waarbij twee koeien in een stalbox staan, tussen schotten en met de koppen naar de muur gewend.
Fundament	Gemetselde grondvesten onder een huis, al of niet onderheid, die het gebouw dragen.
Gebint	Samenstel van een bint -balk- met twee vrijstaande stijlen en bijbehorende hoekverstijvingen.
Gebintplaat	Plaat, doorlopend over de toppen van de gebintstijlen ten behoeve van het langsverband, ook wel worm of draagbalk genoemd.
Getorst	Spiraalvormig gedraaid of gewrongen.
Geuf	Zijbeuk, ruimte naast het voorhuis, gebruikt als spoelkamer.
Gewelf	Gebogen overspannende metselwerkconstructie welke een kelderruimte overspant.
Gootlijst	Geprofileerd boeiboord van een dakgoot, veelal van een lijstgevel.
Gording	Houten ligger die het dak in langsricting draagt.
Groep of grup	Goot in de stal achter de koeien waarin mest en gier worden opgevangen.
Grondtas	Ruimte voor het opslaan van hooi op de begane grond, dit in tegenstelling tot het bergen van hooi op een zolder.
Grondlastype	Vorm van het hallehuis, waarbij het hooi in de schuur op de grond wordt opgelast.
Grupstal	Stal waarin de uitwerpselen van het vee worden opgevangen in een grup of goot.
Hallehuis	Van Friesland tot Limburg, in vele hoedanigheden voorkomend boerderijtype, gekenmerkt door de toepassing van twee rijen gebintstijlen (ankerbalkgebinten), waardoor een brede, driebeukige opzet ontstaat: een brede middenbeuk en twee kleinere zijbeuken. Het hallehuis heeft lage zijgevels en ver aflopende dakvlakken.
Hilde	De zolder boven de stal in een zijbeuk van een hallehuis.
Hoge stal	Koeienstal op zodanige verhoging van aarde, tussen keermuren, dat de koeien bij een watersnood op het droge lijven. Ook wel waterstal genoemd.
Hollandse stal	Stallingwijze, waarbij het vee met de koppen naar een centrale voergang of deel staat gekeerd. Stalstaken en een voergoot begrenzen de koestanden aan de voorzijde.
Hooiberg	Vrijstaande, open hooitas met vier tot zes bergroeden, waarlangs een kap op en neer kan bewegen.
Horden	Van wilgentenen gevlochten matten, gebruikt als windschermen, vloeren voor hooizolders, hekwerk en dergelijke.
Huisterp	Kunstmatig verhoogde woonplaats, in Holland spreekt men niet van een terp, maar van een woonheuvel. Ook wel woonwerf genoemd.
Ijsselsteen	Kleine gele baksteen. Geproduceerd vanaf de vijftiende eeuw in steenfabrieken langs de Hollandse IJssel. Niet goed doorbakken stenen zijn roodachtig en zeer sterk verhitte exemplaren verkleuren van geelgroen tot donkergrijs. Het formaat was oorspronkelijk 18 x 9 x 4.5 cm. De drieling is iets platter, 18 x 8.75 x 4.25 cm.
Kaaskamer	Ruimte waar de kazen werden opgeslagen om te rijpen.
Kadastrale minuut	De eerste opname van de percelen en aanwezige opstallen door het kadaster, vervaardigd in het begin van de 19 ^e eeuw.
Kameeldak	Populaire naam van een boerderijdak, waarbij de nok van het schuurdak hoger ligt dan de nok van het dak van het woongedeelte en waarbij het hoogteverschil in een vloeiende lijn wordt overbrugd.
Kameelrug	Glooiende overgang van de noklijn tussen het voorhuis en het hogere bedrijfsgedeelte.

Kapberg	Vrijstaande, open las met vier tot zes bergroeden, waarlangs een kap op en neer kan bewegen.
Kapelhuis	Steekkap in de zijgevel van de boerderij waaronder de hooideuren geplaatst zijn.
Kavel	Perceel omgeven door sloten; zo'n perceel van een strokenverkaveling werd ook wel een weer genoemd.
Klezoor	Steen van een baksteenmetsellaag, waarvan driekwart is afgeslagen. Van een drieklezoor is één kwart van de lengte afgeslagen.
Klokgevel	Gevel waarvan de top gevormd wordt door een klokvormige afdekking in baksteenvorm.
Kloosterkozijn	Kozijn, smal en door een middendorpel in tweeën verdeeld. Het bovenste deel is het lichtvenster met ruitjes en het onderste deel is een luchtvenster met een luik.
Knieboom	Verhoogde rand in een koeienstal, waartegen de koestaken staan, oorspronkelijk van hout, later een bakstenen rollaag waartegen de voergoof werd aangebracht. Op waterzolders ontbreekt de drinkgoot zodat daar de knieboom een houten balk met gaten was. In deze gaten stak men de koestaken.
Koestaken	Houten stijlen waaraan de koeien zijn vastgebonden.
Kop	Korte kant van een baksteen.
Korbeel	(Kromme) schoor, als hoekverstijvend element ter versteviging aangebracht, tussen een horizontale spantbalk en een verticale spannpoot (stijl) van een houtconstructie, of tussen een horizontale balk en een been van een kapsant (ook wel karbeel).
Kruipad	Looppad achter de groep evenwijdig aan de koestal waarover de mest uit de stal gekruid wordt.
Kruisgewelf	Samenstelling van vier kappen, zijnde de afgesneden delen van twee elkaar kruisende, gelijkvormige tongewelven. De krachten worden afgeleid naar de hoekpunten.
Kruiskozijn	Kozijn, door een middendorpel in vieren verdeeld. Het bovenste twee vensters hebben ruitjes en de onderste twee hebben luiken.
Krukhuis	Boerderij van het hallehuistype, waarbij het woonhuis dwars op de lengterichting van de boerderij naar één kant is uitgebouwd (veelal t.b.v. een grote kaaskelder / opkamer), waardoor in ieder geval de nok (en eventueel het grondplan) een L-vorm krijgt.
Langhuisboerderij	Boerderij van het hallehuistype, waarbij woon- en bedrijfsgebouwen onder een doorlopend dak liggen.
Langsdeel	Deel die in de lengterichting van een boerderij of vrijstaand schuurgebouw is gelegen.
Ligboxenstal	In de jaren zeventig geïntroduceerde, uniforme stalvorm, waarin de koeien los rondlopen en waarbij het melken door diverse systemen sterk vereenvoudigd kan worden. Naar vormgeving en bouwmaterialen vertonen de ligboxenstallen geen streekgebonden karakteristieken.
Luik	Houten schot of paneel waarmee een vensteropening geheel of gedeeltelijk kan worden afgesloten
Melkkelder of -kamer	Waarin de melk kan worden weggezet om af te koelen en op te romen.
Middelmuur	Afscheiding tussen woon- en bedrijfsgebouwen.
Middenbeuk	Ruimte tussen de twee rijen gebintstijlen.
Middenlangsdeel	Deel die in de lengterichting in de middenbeuk van een hallehuisboerderij is gelegen.
Mijt	Zorgvuldig opgestapelde hoop hooi, stro, ongedorst graan, vlas, riet enzovoort, bestemd om geruime tijd te blijven staan. Niet te verwarren met hooiberg.
Moer- en kinderbinten	Constructie van hoofdbalken (moerbint) met haaks hier overheen dunnere balken (kinderbinten).
Morgen	Oude landmaat, variërend per streek. Zoveel land als in een morgen kon worden geplouwd. 1 Morgen komt overeen met ongeveer 0.86 hectare.
Muuranker	IJzeren anker dat het muurwerk aan een balklaag koppelt.
Muurplaat	Plaat op stenen muur dienende als voetplaat voor sporen.
Nok	De horizontale balk aan de bovenzijde van twee dakvlakken.
Ontlastingsboog	Boog gemetseld in een muur boven een venster- of deuropening om het bovenliggende metselwerk te dragen.
Opkamer	Kamer die zich boven een kelder bevindt, in het bijzonder boven een melkkelder.
Overstek	Horizontale voorsprong van een bouwdeel (bijvoorbeeld een verdieping) ten opzichte van het eronder gelegen.
Oxidatie	Door onttrekking van water aan het veen reageert het veen met de lucht (zuurstof). Door de oxidatie verliest het veen een deel van zijn volume.
Pakking, Pakwerk	Constructie van balken en rijshout dat bij overstromingsgevaar tegen een gevel bevestigd werd, zodat de gevel minder te lijden zou hebben van de golfslag.
Peerkraalprofiel	Gotisch profiel van peervormige doorsnede met sterk in- en uitwenkende contour.
Pekelbak	Houten of gemetselde bak waarin de kazen in zout water liggen. Hierdoor vormt zich een korst om de kaas.
Plaat	Horizontaal toegepast element waarvan de breedte groter is dan de hoogte, meestal in de lengterichting van het gebouw.
Plating	Stalhout waarop de koeien met de achterpoten stonden. Later bestond de plating uit een gemetselde rollaag.
Plaveisel	Bestraling bestaande uit tegels, plavuizen, e.d.
Pleistocene	Oudste tijdvak van het Quartair waarin de temperatuur sterk daalde en in de Rijndelta een dikke laag zand werd afgezet.
Poer	In doorsnede vierkante bakstenen voet, naar de fundering toe verbreedend, waarop een gebintstijl rust.
Poldekselen	Overnaads beschieten van houten delen. De horizontale delen liggen op de wijze van dakpannen om inwaleren te voorkomen.
Polstal	Een tot meer dan een meter diepte uitgegraven stal, waarin het vee op de eigen mest stond. Om de mesthoeveelheid te vergroten en het vee een enigszins schoon ligbed te bieden, werd er regelmatig strooisel ingebracht (stro, bladeren; vaak heideplaggen).
Rollaag	Aantal gemetselde stenen op hun kant, b.v. als afdekking van de topgevel, of boven een venster.
Rondboogfries	Horizontale band bestaande uit rondboogjes om een muurvlak aan de bovenzijde visueel te begrenzen.
Rijgboom	Houten plank met gaten. Door middel van een touw door de gaten worden de koestaken met de plank verbonden (geregen). De rijgboom zit op schofthoogte. Ook wel schofboom genoemd.
Rijgebint	Gebint direct achter de hooideuren in de zijgevel van een dwarsdeelboerderij. Door het wegnemen van de balken uit het rijgebint, kon een hooiwagen naar binnen rijden om te lossen.
Saksische boerderij	Oude benaming voor hallehuisboerderijen, stammende uit de tijd dat men aannam dat binnendringende volksstammen hun eigen bouwwijze hadden meegebracht
Schaapskooi	Vrijstaande of aan de boerderij aangebouwde of ingebouwde stalruimte die dienst deed als nachtverblijf voor de schaapskudde. Vroeger, ten behoeve van de mestvergaring, veelal als polstal uitgevoerd.
Schaargebint	Kapsant met rechte benen (schuingeplaatste houten) die niet tot in de nok dooropen, dienende om het dak meer steunpunten te geven.

Schelf	Zorgvuldig opgestapelde hoop hooi, stro, ongedorst graan, vlas of riet enzovoort, bestemd om geruime tijd te blijven staan. Ook: hooi- of strozolder boven stal of schuur.
Schoffboom	Zie rijgboom.
Schoor	Hoekverstijvend element.
Schuur	Afzonderlijk op het erf staand, of met andere bedrijfsonderdelen verbonden deel van een boerderij, met ruimte voor oogstberging (tas) en voor een dorsvloer en eventueel voor een stal.
Secundair	Hergebruikt bouw materiaal; voor de tweede maal verwerkt.
Sleutelstuk	Langwerpig plat stuk hout, veelal met een profiel, geplaatst onder een balk, teneinde de draagkracht van de balk te vergroten.
Slieten	Meestal rindhouten balken, veelal van essenhakhout, liggende over de horizontale balken van twee of meer opeenvolgende gebinten, dienende voor het optassen van de oogst. Ook is er vaak een slietenzolder tje boven de koeienstal.
Slietenzolder	Zolder van losse stammetjes boven de middenbeuk van een hallehuis of driebeukige oogtschuur, waarbij de slieten op de ankerbalken rusten.
Spantbalk	Horizontale balk of bint in kapgebinde of spant.
Spantbeen	Schuinstaande stijl aan de linker en rechterzijde van de spantconstructie.
Spar	Houten balk die het dakvlak ondersteunt. Zie ook bij spoor.
Spiltrap	Wenteltrap waarvan de treden aan het ene einde in een spil opgesloten zijn en aan de andere zijde in een boom (brede houten plank) of in een muur.
Spoelruimte	Plaats waar de kaas of boler gemaakt wordt en het vaatwerk gewassen.
Spoor	Houten deel, been of poot aangebracht in de richting van voet naar nok van een dakkap om (hier) het riet te dragen, en rustend op de muurplaat. Zie ook bij spar.
Stal	Gedeelte van de boerderij waar de koeien gestald waren. Ook: standplaats van de koeien.
Stalpalen	Verticale palen als voorste begrenzing van de stal van een hallehuis, waaraan de koeien staan vastgebonden.
Steekkap	Kap dwars op het dakvlak.
Sleektrap	Rechtopgaande trap met rechte bomen.
Strek	Lange kant van een baksteen. Ook: horizontale ontlastingsconstructie boven een muuropening in het metselwerk teneinde het bovenliggende muurwerk te dragen. Hierbij lopen de stenen in een waaiervorm uiteen.
Strijkbalk	Horizontale balk tegen de stijlen van een gebint bevestigd, dienende voor het dragen van de hooiopslag. Ook: laatste balk van een balklaag tegen een gevel die een kleiner formaat heeft dan de overige balken.
Strijkbint	Laatste gebint tegen een gevel.
Tas	Plaats voor de berging van oogstproducten: ook "vak" genoemd.
T-huis	Boerderij van het hallehuis type, waarbij het woonhuis dwars op de lengterichting van de boerderij naar twee kanten is uitgebouwd, waardoor de nok (en eventueel het grondplan) een T-vorm krijgt.
Trapgevel	Topgevel waarbij de schuine zijden opklimmend, trapvormig gebroken zijn.
Travee	Ruimte (vak) tussen twee gebinten, in de lengterichting van een boerderij of schuurgebouw.
Til	Zolder boven de stal.
Tongewelf	Overdekkende constructie van steen, waarvan de verticale doorsnede boogvormig is.
Toog	Boog.
Torderen	Ook wel torsen genoemd. Wringen van een ijzeren staaf.
Tuitgevel	Puntachtige gevel, waarbij de top eindigt in smal rechthoekig metselwerk al of niet afgedekt met een natuurstenen plaat of plavuizen.
Vak	Ruimte tussen twee gebinten, in de lengterichting van een boerderij of schuurgebouw.
Vliet	Gegraven afwateringskanaal dat evenwijdig aan de strokenverkeveling loopt.
Vloeddeur	Hoog in de gevel geplaatste deur, toegangsdeur tot een hooggeplaatste kamer die als schuilplaats bij hoogwater kon dienen. Door de vloeddeur kon men bij overstromingen vanaf een vaartuig in het huis komen.
Vloedstoep	Stoep, gelegen vóór de hooggeplaatste vloeddeur in de voorgevel.
Voerdeeltype	Vorm van het hallehuis voor het veehouderijbedrijf, waarbij het vee in de stallen in de zijbeuken vanaf de brede deel gevoerd wordt.
Voergangtype	Vorm van het hallehuis voor het veehouderijbedrijf met een smalle voergang, waarbij de ankerbalkgebinten zijn vervangen door in de gevels opgelegde balken.
Waterzolder	Zolder, meestal tussen twee gebinten direct achter de brandmuur, waarop bij overstromingsgevaar de koeien gestald worden.
Wetering	Gegraven afwateringskanaal dat loodrecht op de strokenverkeveling loopt.
Windband	Schoor in de lengterichting tussen stijl of been en plaat.
Windverband	Constructie van hoekverstijvende elementen die de beweging van de houten draagconstructie in langsrichting moet verhinderen.
Windveren	Veelal van decoratief snijwerk voorziene planken langs de zijden van een rieten of pannendak, ter afdekking van de voorrand.
Wolfdak	Zadeldak met afgeschuinde einden boven de kopgevels.
Wolfseind	Driehoekig dakvlakje boven een kopgevel.
Woonboerderij	In de moderne betekenis een buiten bedrijf geraakte boerderij die voor tijdelijke of permanente bewoning is ingericht.
Worm	Draagbalk in een kapconstructie in de lengterichting van het dak onder de daksporen aangebracht, ook wel wurm of fliering genoemd. Zie gebintplaat.
Wormplaat	Zie gebintplaat.
Wringhok	Zie spoelruimte.
Zadeldak	Hierbij is de nok in de lengterichting van het huis gebouwd waarbij de twee dakvlakken aansluitend op de nok een driehoek vormen. Het dak bestaat uit twee tegen elkaar geplaatste hellende vlakken.
Zijbeuk	Ruimte tussen zijgevel en gebintstijlen.
Zolderbalk	Zolderbalklaag waarop het vloerhout aangebracht wordt t.b.v. de zolderruimte.
Zoldertas	Ruimte voor het opstaan van hooi op zolder.
Zomerstal	Schoongemaakte, geverfde en van pronkvoorwerpen voorziene koeienstal, gedeeltelijk voor zomerwoning ingericht. Thans bijna geheel verdwenen.

Deze uitgave is financieel mogelijk gemaakt door

Rabobank Sliedrecht-Graafstroom
Rabobank Giessenlanden

**Alblasserwaard
Vijfheerenlanden**
Stichting Uitvoering Landschapsplan